

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE ÇOK ULUSLU
ŞİRKETLER VE YOKSULLUK OLGUSU

Yüksek Lisans Tezi

Nurcan KUTAY

1050Y72104

İstanbul, 2014

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE ÇOK ULUSLU
ŞİRKETLER VE YOKSULLUK OLGUSU

Yüksek Lisans Tezi

Nurcan KUTAY

1050Y72104

Danışman: Prof. Dr. Yusuf TUNA

İstanbul, 2014

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ONAY SAYFASI

Yüksek lisans Nurcan KUTAY'ın “Küreselleşme Sürecinde Çok Uluslu Şirketler ve Yoksulluk Olgusu” konulu tez çalışması jürimiz tarafından Uluslararası Ticaret Yüksek Lisans olarak (oybirliği / oyçokluğu) ile başarılı bulunmuştur.

Adı – Soyadı

İmza

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Yusuf TUNA

Jüri Üyesi :

Jüri Üyesi :

Hazırlamış olduğum tez özgün bir çalışma olup YÖK ve İTİCU Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamıyla uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiçbir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup İstanbul Ticaret Üniversitesinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

ÖZET

Serbest ve sağlıklı bir ticaretin, bilgi akışının ve transferin olması gerektiği bir dünyada küreselleşme ve çok uluslu şirketler yadsınamaz iki önemli oyuncudur. Bu iki oyuncu günümüzde tüm dünyanın sadece ticaret alanında değil, sosyal, kültürel ve ekonomik alanında da belirleyicidirler. Ulusal ve uluslararası kuruluşların en riskli problemler listesinde ilk sırada yer verdikleri yoksulluk sorununa, bu iki aktörün etkileri literatür taramaları ile tespit edilmiştir. Olumlu ve olumsuz iki görüşün tespit edilmesinden sonra savunulan bu görüşlerin ortak noktaları tespit edilmiştir. Az gelişmiş veya gelişmekte olan bir ülke gelişmek istiyorsa ne küreselleşme kavramını ne de çok uluslu şirket kavramını reddedemez. Yoksulluğun çok boyutlu olduğu ve birçok faktörden etkilendiği çağımızda ülkelerin bu iki güce kendilerini koşulsuz teslim etmemeleri gerektiği sonucuna varılmıştır. Küreselleşmenin ve çok uluslu şirketlerin sağladıkları faydaları kabul ederken sahip oldukları yoksulluk sıfatının yanına “bağımlı” sıfatını da eklememek adına devletin bazı önlemlere ve doğru politikalara ihtiyaç duyduğu tespit edilmiştir.

ABSTRACT

Globalization and multinational companies are two incontrovertible and significant actors in the world where free and sound trade and flow and transfer of information are necessary. These two actors are determinants not only in trade sphere but also in social, cultural and economic sphere. The effects of these actors on the issue of poverty which is ranked first in the list of the most risky problems by national and international organizations have been determined by the literature review. After the identification of positive and negative opinion, the common points of these opinions have been determined. An underdeveloped or developing country can refuse neither multinational companies nor the concept of globalization if it desires to be a developed country. It is concluded that in this era where the poverty is multidimensional and affected by various agent, countries should not be surrender to these actors definitively. It also concluded that countries need to some precautions and right policies in order to not get “dependent” title beside the title of indigent while accepting the benefits globalization and multinational companies provide.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	iv
TABLOLAR VE ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
1. KÜRESELLEŞME	4
1.1. Kavramsal Olarak Küreselleşme.....	4
1.2. Küreselleşme Süreci.....	6
1.2.1. Küreselleşmenin Tarihçesi	7
1.2.1.1. Birinci Küreselleşme Dalgası (1490).....	8
1.2.1.2. İkinci Küreselleşme Dalgası (1890).....	9
1.2.1.3. Üçüncü Küreselleşme Dalgası (1990)	10
1.2.2. Küreselleşme Sürecini Hızlandıran Çevresel Faktörler	13
1.2.2.1. Teknolojik Faktörler	14
1.2.2.2. İdeolojik Faktörler	14
1.2.2.3. Ekonomik Faktörler	15
1.2.3. Küreselleşme ile Ortaya Çıkan Aktörler	16
1.3. Küreselleşmenin Nedenleri	17
1.3.1. Ekonomik Nedenler.....	17
1.3.2. Siyasal Nedenler.....	18
1.3.3. Teknolojik Nedenler.....	19
1.3.4. Sosyo – Kültürel Nedenler	21
1.3.5. Çevresel Nedenler	22
1.4. Küreselleşme Yaklaşımları	24
1.4.1. Küreselleşme Taraftarları	24
1.4.2. Küreselleşme Karşıtları	25
1.4.3. Dönüşümcüler	26

1.5. Küreselleşmenin Ülkelere Etkileri	28
1.5.1. Az Gelişmiş Olan Ülkelere Etkileri.....	28
1.5.2. Gelişmekte Olan Ülkelere Etkileri	29
1.5.3. Gelişmiş Olan Ülkelere Etkileri	30
1.6. Küreselleşmenin Getirdikleri	31
1.6.1. Yenilik ve Risk	32
1.6.2. Tehlike ve Sorunlar	33
2. ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER.....	36
2.1. Çok Uluslu Şirketlere Genel Bakış	36
2.1.1. Çok Uluslu Şirketlerin Tanımı	36
2.1.2. Çok Uluslu Şirketlerin Tarihsel Gelişimi	40
2.1.2.1. Ticaret Dönemi	40
2.1.2.2. Sömürgecilik Dönemi	40
2.1.2.3. Ayrıcalık Dönemi.....	41
2.1.2.4. Uluslararası Dönem	42
2.1.4.5. 1973-1980 Dönemi	43
2.1.4.6. 1981 ve Sonrası Dönem	44
2.1.3. Çok Uluslu Şirketlerin Özellikleri.....	46
2.1.4. Çok Uluslu Şirketlerin Türleri.....	48
2.1.4.1. Tek Merkezli Şirketler	49
2.1.4.2. Çok Merkezli Şirketler.....	49
2.1.4.3. Dünya Merkezli Şirketler.....	50
2.1.5. Çok Uluslu Şirketlerin Örgütlenmesi Ve Stratejileri.....	52
2.2. Çok Uluslu Şirketlerin Dünya Ölçeğindeki Yeri Ve Önemi.....	54
2.2.1. Ekonomik Gücü ve Dünya Ekonomisini Yönlendirme İşlevleri.....	56
2.3. Çok Uluslu Şirketlerin Ülke Ekonomisine Etkileri.....	59
2.3.1. Olumlu ve Olumsuz Etkileri.....	62
2.4. Küreselleşme ve Çok Uluslu Şirketler	63
2.4.1. Çok Uluslu Şirketlerin Küreselleşme Sürecindeki Roller ve Etkileri	65

3. YOKSULLUK OLGUSU	68
3.1. Kavramsal Olarak Yoksulluk Tanımları	68
3.1.1. Mutlak Yoksulluk	70
3.1.2. Göreli Yoksulluk	72
3.1.3. İnsani Yoksulluk.....	73
3.1.4. Nesnel - Öznel Yoksulluk	73
3.1.5. Kırsal - Kentsel Yoksulluk	74
3.1.6. Tüketim Harcamasına Göre Yoksulluk	75
3.1.7. Sosyo-Ekonomik Yoksulluk.....	75
3.1.8. Korunmasızlık, Güçsüzlük ve Sesini Duyuramama.....	76
3.2. Yoksulluğun Tarihsel Gelişimi	77
3.3. Yoksulluğun Nedenleri	80
3.4. Yoksulluğun Ölçülmesi.....	82
3.5. Yoksulluk Endeksleri	84
3.5.1. Kafa Sayısı Endeksi (Headcount).....	84
3.5.2. Yoksulluk açığı oranı (Poverty Gap).....	85
3.5.3. Gini katsayısı	86
3.5.4. Sen Endeksi	87
3.5.5. Foster – Greer – Thorbecke Endeksi	88
3.5.6. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Yoksulluk Endeksleri	88
3.5.6.1. İnsani Gelişme Endeksi.....	89
3.5.6.2. İnsani Yoksulluk Endeksi	90
3.6. Dünya’da Yoksulluk	91
3.6.1. Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletlerin Yoksullukla İlişkileri	97
3.6.1.1. Dünya Bankası ve Yoksulluk.....	97
3.6.1.2. Birleşmiş Milletler ve Yoksulluk.....	100
3.7. Yoksulluğu Önleme Ve Yoksullukla Mücadele Sistemi	102
3.7.1. Dolaylı Politikalar	105
3.7.2. Dolaysız Politikalar	106
3.7.2.1. Sosyal Güvenlik Kuruluşları ve Refah Devleti.....	107
3.7.2.2. Sosyal Güvenlik Ağları.....	107
3.7.2.3. Uluslararası Programlar	108

3.7.2.3.1. Para Politikaları.....	108
3.7.2.3.2. Sivil Toplum Kuruluşları.....	109
3.7.3. Uluslararası Politikalar	109
3.7.3.1. Binyıl Kalkınma Hedefleri.....	110
3.7.3.2. Lizbon Stratejisi	110
4. KÜRESELLEŞME ÇERÇEVESİNDE ÇOK ULUSLUŞİRKETLER VE YOKSULLUK OLGUSU	111
4.1. Küreselleşme ve Yoksulluk İlişkisi.....	111
4.1.1. Küreselleşmenin Yoksulluk Üzerindeki Etkileri.....	116
4.1.1.1. Küreselleşmenin Yoksulluk Üzerindeki Olumlu Etkileri	116
4.1.1.2. Küreselleşmenin Yoksulluk Üzerindeki Olumsuz Etkileri.....	119
4.2. Küreselleşme Kapsamında Çok Uluslu Şirketlerin Yoksulluğa Etkileri	121
SONUÇ	127
KAYNAKÇA.....	132

TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No.

TABLO 1. KÜRESELLEŞME DÖNEMLERİ VE ÖZELLİKLERİ.....	12
TABLO 2. KÜRESELLEŞMEYİ KAVRAMSALLAŞTIRMA: ÜÇ EĞİLİM	27
Őekil 1. Dünyada Uluslararası Doğrudan Yatırımların Yıllara Göre Gelişimi.....	46
TABLO 3. EN BÜYÜK 500 ÇUŞ'IN SINIFLANDIRILMASI, 2001.....	51
TABLO 4. EN BÜYÜK 500 ÇUŞ'E SAHİP ÜLKELERİN SIRALAMASI, 2013	55
TABLO 5. GLOBAL 500 LİSTESİNDEKİ İLK 10 ÇUŞ İLE ÜLKELERİN KARŞILAŞTIRILMASI, 2009	57
TABLO 6. DÜNYADAKİ İLK 10 ÇUŞ SIRALAMASI, MAYIS 2013	58
TABLO 7. DÜNYADA YOKSULLUK TRENDİ (2000-2015).....	93
TABLO 8. SANAYİLEŞMİŞ ÜLKELERDE DOĞU AVRUPA VE BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU ÜLKELERİNİN BAZILARINDA YOKSULLUK, 2011	96
TABLO 9. GÜNDE 1 \$' DAN DAHA AZ GELİRLE YASAYAN NÜFUS SAYISI (MİLYON).....	100

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AGÜ	:	Az Gelişmiş Ülkeler
AR-GE	:	Araştırma-Geliştirme
BM	:	Birleşmiş Milletler
Çev.	:	Çeviri
ÇUŞ	:	Çok Uluslu Şirketler
DB	:	Dünya Bankası
DTÖ	:	Dünya Ticaret Örgütü
DPT	:	Devlet Planlama Teşkilatı
ECOWAS	:	Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu
Ed.	:	Editör
FAO	:	Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
GATT	:	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması, General Agreement on Tariffs and Trade
GOÜ	:	Gelişmekte Olan Ülkeler
GÜ	:	Gelişmiş Ülkeler
IMF	:	International Monetary Fund, Uluslararası Para Fonu

İGE	:	İnsani Gelişme Endeksi
İGR	:	İnsani Gelişme Raporu
İYE	:	İnsani Yoksulluk Endeksi
KSE	:	Kafa Sayısı Endeksi
NCHS	:	Sağlık İstatistikleri Ulusal Merkezi
OECD	:	Organisation for Economic Co-operation and Development, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
SIPRI	:	İsveç Barış Araştırmaları Enstitüsü
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UNCHS	:	Birleşmiş Milletler İnsani Yerleşim Merkezi
UNCTAD	:	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNDP	:	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
YAO	:	Yoksulluk Açığı Oranı
yy.	:	Yüzyıl
WFP	:	Dünya Gıda Programı
WHO	:	Birleşmiş Milletler Dünya Sağlık Örgütü

GİRİŞ

Çağımızda anlamını bilerek ya da bilmeyerek, her olay ve konu için kullandığımız “küreselleşme” kavramı her alanda olduğu gibi çok uluslu şirket (ÇUŞ) ve yoksulluk kavramları içinde kullanılmaktadır. Küreselleşme kavramının ekonomik kavramların dışında sosyal hayatımızın her alanında sıklıkla kullanılmaktadır. Bu kadar çok kullanılan bir olgunun etkileri ve sonuçları tartışılmaktadır.

Küreselleşmenin sadece gelişmiş ülkeler (GÜ) tarafında üretilen ve onların amaçlarına hizmet ettiğini, yaşanan olumsuzluklara karşı etkili olmadığını, insanlara farklı şekilde empoze edilerek GÜ’ün kendi hedefleri doğrultusunda ilerlemesi sağlayan bir araç olduğunu savunan küreselleşme karşıtlarının aksine, küreselleşmenin sağladığı avantajları kullanılabilirliği ile ülkelerin kalkınmalarında ve gelişmelerinde etkili olduğunu savunan görüşler bulunmaktadır.

Küreselleşme ile kalkan duvarların ülkelerin ekonomik, sosyal, teknolojik, politik ve kültürel gibi birçok alanda bilgi ve veri transferleri yapmaları mümkündür. Küreselleşme ile serbest dolaşıma sahip olan birey, teknoloji, sermaye ve kültür ülkelerin birbiri ile entegre olarak tek pazar haline gelmesini sağlamaktadır. Tek pazarlı bir dünyada kaynaklar en etkin biçimde kullanılması, işsizliği önleme ve ekonominin gelişmesi için uygulanan politikalar ile ülkeler gelişme imkânına sahip olabilmektedirler. Bu gelişmenin aslında görüldüğü gibi olmadığını, makinenin tek taraflı çalışarak yoksul ülkelere hizmet etmediğini savunan görüşler, küreselleşmenin özellikle az gelişmiş ülkelerdeki (AGÜ) kaynak, insan ve çevreyi sömürdüklerini ülkeler arasındaki eşitsizlik ve dağılımlardaki verileri kullanarak savunmaktadırlar. Küreselleşmeciler kadar kesin ifadeler kullanmayan ve küreselleşme karşıtlarının bu görüşlerine karşı çıkan dönüşümcüler, küreselleşmenin bir araç olduğunu ve bu aracı kullanmasını bilenlerin gelişeceğini ve en az zarar ile olumsuzluklardan kurutulabileceğini söylemektedirler.

Küreselleşenin sağladığı tek pazar stratejisinde bilgi, kaynak, sermaye ve teknoloji transferleri en iyi ve en hızlı şekilde kullanabilenler ise küreselleşmenin en etkili aktörlerinden olan ÇUŞ'dir. Bu devasal yapılar birçok ülkenin ekonomilerinden büyük gelirlere sahiptirler.

ÇUŞ için küreselleşme kavramına yapılan eleştiriler ve olumlu yaklaşımlar bulunmaktadır. ÇUŞ'in gelişmiş teknoloji, bilgi, yönetim uzmanlıkları ve güçlü sermaye yapılarını transfer ettikleri ülkelere istihdamın sağladığı ve yoksulluğu azaltıcı etkisi olduğunu savunanların aksine ÇUŞ sadece kar amaçlı gittikleri ülkelere ağır hasarlar verdiğini ve bu işletmelerin ana ülkeye hizmet ettiğini savunan görüşler bulunmaktadır.

ÇUŞ'in en belirgin özellikleri çok yapıtlı, en son teknolojiye sahip, yönetim adına yeterli bilgi ve tecrübeye sahip, üretim faktörlerinin en verimli şekilde kullanabilme yeteneklerine sahip olmalarıdır. Gittikleri ülkelere bu özelliklerini de götüren ÇUŞ ülkenin kalkınması için büyük fırsatlar oluşturmaktadırlar. İşsizliği azaltması, vasıflı işçi yetiştirilmesi, teknoloji transferleri ve yatırımları yapması, taşıdıkları kültürler ile insanların gelişimine katkı yapmaları, refahı götürmeleri, sahip oldukları yönetim bilgilerini aktarmaları ile işsizliği azalttıklarını ve ülke kalkınmalarına katkıda bulduklarını savunan bu yapılar için karşıt görüşler bulunmaktadır.

ÇUŞ'in tercih ettikleri ülkelerin özellikle AGÜ ve gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) olmasına dikkat çeken karşıt görüşler, ÇUŞ'in buralara katkı yaptıklarını söyledikleri unsurların aslında tam tersi etki yaptığını savunmaktadırlar. Oligopol yapıya bürünün bu şirketlerin pazarda tek söz sahibi olarak istedikleri gibi pazarı yönlendirebildikleri, çevreye zarar verdiklerini, ucuz iş gücü ile insanları köle gibi kullandıklarını, getirdikleri teknolojiyi ülke ile uyum olmadığını ve bu teknolojiyi kullanabilmek adına ülkelerin borç altına girerek eğitim ve programlar aldığını, yerel kültürü yok ettiklerini, pazarda bulunan küçük işletmeler rekabete giremedikleri bu şirketler sebebi ile pazardan çekildiğini, devlet otoritesini yok etmesi sebebi ile bireylerin ve devletin bu şirketlere bağımlı hale geldiğini savunmaktadırlar.

Bu çalışmanın amacı, dünyamızın en önemli sorunu olan yoksulluğun her geçen gün ciddi boyutlara ulaşırken gerekli ve yeterli çözüm yollarının bulunamaması ve bu

süreçte dünya ekonomisine, politikasına ve sosyal yaşama yön veren iki önemli aktör olan küreselleşme ve ÇUŞ'in yoksulluk üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Yapılan araştırmalarda her alanda etkili olan küreselleşme ve bunun en büyük araçlarından olan ÇUŞ'in küreselleşmeyi çok iyi analiz ederek bu süreçte kendilerini geliştirdikleri tespit edilmiştir. Günümüzde dev yapıları ile dikkat çene ÇUŞ entegre oldukları küreselleşme ile yoksulluk üzerinde etkilerinin fazlaca olduğu söylenmektedir. Yoksulluğun bu kavramlardan etkilenme durumlarının ülkede izlenen politikaların etkin olduğu ve bu politikalar ile yoksulluğun durumunun değişti literatür taramaları ile tespit edilmiştir.

Çalışma dört ana başlıktan oluşmaktadır. Birinci bölümde küreselleşme kavramı ve dünyadaki etkileri incelenmiştir. İkinci bölümde ise ÇUŞ detaylı olarak irdelenerek küreselleşme ile ilişkisi incelenmiştir. Üçüncü bölümde yoksulluğun tanımları, boyutları, ölçümleri, dünya üzerindeki durumu aktarılmıştır. Dördüncü bölümde ise çalışmanın ana konusu olan "Küreselleşme Sürecinde Çok Uluslu Şirketler ve Yoksulluk Olgusu" literatür kısmında adı geçen kaynaklar ışığında incelenerek, yorumlanmıştır.

1. KÜRESELLEŞME

1.1. Kavramsal Olarak Küreselleşme

Küreselleşme, son yıllarda üzerinde en çok tartışılan, insanların ilgi alanlarına göre farklı anlam ve değerler yüklenen bir kavram olup, ekonomiden siyasete, sosyal politikadan kültüre yeryüzünde hemen her alanda yaşanan değişimi ifade etmek için kullanılan “sihirli” bir sözcük haline gelmiştir. Küreselleşme, her alanda mesafelerin azalması hatta ortadan kalkmasıyla, çevresel, siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel ve hukuksal alanlarda dünyanın bütünleşmesini ifade etmektedir. Küreselleşme ile zaman ve mekân kavramları anlamını kaybetmiş, sınırlar kaybolmaya başlamış ve ülkelerin birbirlerine bağımlılığı artmıştır (Bozkurt, 2000: 17–30)(Tireli, 2009: 25).

Bu kadar çok kullanılmasına rağmen küreselleşme kavramı üzerinde uzlaşılmış ortak bir tanım da bulunmamaktadır. Emre Kongar (Kongar, 2002: 2), bu noktaya dikkat çekecek bir benzetme yapmıştır. Kongar’a göre, küreselleşme körlerin fili tanımlaması gibi tanımlanmaktadır. Kimisi filin dişini tutup mermer bir kılıca benzetirken, kimisi bacağını tutup ağaç gövdesine, kimisi de kulağını tutup büyük bir kepçeye benzetmektedir. Kısacası, küreselleşme, o tanımlayanın ilgi alanına ve küreselleşme olgusuna nereden baktığına göre değişik anlamlar ifade etmektedir.

Küreselleşmeyi teorik yönüyle açıklamaya çalışanlar olduğu gibi, onu iktisat politikaları olarak tanımlayanlar da vardır. Bu görüşe göre küreselleşme, özü itibarıyla yeni neo-klasik iktisat okulunun temel öğretilerinden türeyen kuramları ve “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” anlayışını güçlendirerek uygulamaya koyan iktisat politikalarıdır (Kazgan, 2004: 172) (Aksoy, 2006: 6). “Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” ilkesinin de temelini oluşturan, iç piyasada özel şirketlerin, dış piyasada da ticaretin önünün açılması düşüncesi küreselleşme ile uygulamaya koyulmaktadır.

Küreselleşmeyi ekonomik boyutu ile açıklamaya çalışan tanımlarda dünyadaki ekonomik faaliyetlerin birbirine bağlanması ve ekonomik ilişkilerin bağımlı hale

gelmesi gibi noktalar vurgulanmaktadır. Bu tanımlamaya göre küreselleşme, sermaye, yönetim, istihdam, bilgi, doğal kaynakların ve organizasyonun uluslararasılaştığı ve karşılıklı bağımlılaştığı bir ekonomik ve siyasi yapılanmadır (Koçdemir, 2000: 154). Bu ekonomik ve siyasi yapılanmada önemli olan husus şirketlerin sınır ötesi faaliyetle bulunabilmeleri, üretimlerini farklı bir ülkede yaparken ürünlerin başka bir ülkede satışa sunabilmelerinde kısıtlayıcı uygulamaların olmamasıdır. Sınır ötesi yapılan işlemler aracılığı ile ülkeler ve ekonomiler birbirlerine daha yakın ve karşılıklı bağımlı hale gelmektedirler.

Amerikan Ulusal Savunma Enstitüsü ise küreselleşmeyi “*malların, hizmetlerin, paranın, teknolojinin, fikirlerin, enformasyonun, kültürün ve halkların hızlı ve sürekli bir biçimde sınır ötesine akışı*” biçiminde tanımlamaktadır (Tağraf, 2002: 35). Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu küreselleşmeyi; “*sadece ekonomik olmayan, sosyal, siyasal, çevresel, kültürel ve hukuksal boyutları da olan bir süreç*” olarak tanımlarken, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD) sürecin daha çok ekonomik boyutuna değinmiş ve küreselleşmeyi, “*farklı ülkelerin üretim ve pazarlarının her gün artan bir hız ve derinlikle birbirine daha çok bağımlı hale gelmesini ifade eden bir süreç*” olarak tanımlamıştır (Koçar, 2006: 2). Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)’na göre ise, “*küreselleşme, ülkeler arasındaki iktisadi, siyasi, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerin daha iyi tanınması, ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen ancak birbiriyle bağlantılı olguları içermektedir*” (DPT, 1995: 1).Görüldüğü üzere, farklı kuruluşlar da küreselleşmeyi farklı şekilde tanımlamışlardır.

Küreselleşme, daha geniş bir ifade ile sosyal ve kültürel boyutları da barındıran, üretimin uluslararasılaştığı ve işletme ve pazarlama politikalarının bu yeni üretim anlayışına göre şekillendiği dinamik bir ekonomik yapılanma olarak da tanımlanabilir. Ayrıca, bu yeni ekonomik yapılanma sürecinde, dünyanın farklı yerlerinde bulunan farklı tüketicilerin benzer tüketim alışkanlıkları kazandığını ve ÇUŞ’in güçlendiğini görmekteyiz (Aksoy, 2006: 7). Bu tanımlama, küreselleşmenin ekonomik boyutunun yanı sıra, sosyal ve kültürel boyutlarını da barındırması açısından oldukça önemlidir. Çünkü küreselleşmeyi sadece ekonomik bir olgu olarak görmek, onu sadece ekonomik

bir süreç olarak tanımlamak, sosyal ve kültürel etkileri de bulunan bu olguyu yanlış anlamamıza veya anlayamamamıza neden olmaktadır. Küreselleşme sadece ekonomileri değil, toplumları ve kültürleri de birbirine yaklaştırmaktadır.

Yukarıdaki tanımlardan da görüldüğü üzere küreselleşmeye dair ortak bir tanım bulunmamaktadır. Tek bir tanımın bulunmasının aksine küreselleşmeye dair yapılan tanımlar geniş bir yelpaze oluşturmaktadır. Kimi düşünürler küreselleşmenin ekonomik boyutuna vurgu yaparken kimisi küreselleşmenin tek bir boyuta indirgenemeyeceğini savunmaktadır. Küreselleşme konusunda ortak bir fikir ya da tanım bulunmamasına rağmen kabul edilmesi gereken bir nokta vardır ki o da küreselleşme olgusunun günümüz dünyasında etkin olan, hatta bu dünyayı şekillendiren bir olgu olduğudur. Özellikle iletişim, ulaşım ve bilgi teknolojisinde yaşanan gelişmeler dünyadaki sınırları esnek hale getirmekte, ekonomileri, pazarları, kültürleri, toplumları ve bireyleri birbirine yaklaştırmaktadır. Mal, hizmet, bilgi ve teknolojinin küresel alanda rahatça dolaşımı ve ticaretin serbestleşmesini ifade eden küreselleşme ülkeleri de birbirine bağımlı hale getirmektedir. Özetlemek gerekirse, uluslararası kuruluşları ve ÇUŞ'ı ortaya çıkaran ve etkin hale getiren, uluslararası ticareti artıran ve kolaylaştıran, finansal piyasaları serbest hale getiren, sınırları esnek hale getirerek ülkeleri, kültürleri ve insanları birbirine yaklaştıran küreselleşme, ister yararlı isterse de zararlı bir gelişme olarak düşünölsün, içinde bulunduğumuz dönemin gerçeklik kazanan bir olgusudur.

1.2. Küreselleşme Süreci

Globalizasyon, bir diğer adıyla küreselleşme, içinde bulunduğumuz dönemin, dünya çapında en çok tartışılan değişim rüzgârlarından biri; belki de en önemlisidir. İçinde bulunduğumuz dünyada ulusal kültürler, ekonomiler ve sınırlar ortadan kalkmaya yüz tutmuş hemen hemen her alanda liberal eğilimler güç kazanmıştır. Bu dönemde bilgi iletişimi, biyolojik alanda endüstriyel yeni hammaddeler, yeni enerji sistemleri, uzay teknolojilerindeki yenilikler ve her şeyden önemlisi çevresel alanda yapılan yatırımların belirlediği yeni bir ekonomik saha ortaya çıkarmıştır. Bu yeni ekonomik alanın sonuçları ise küresel dünyada kültürel, sosyolojik ve ekonomik alanda yaygın bir şekilde yaşanmaktadır (Taner, 2004: 3). Ekonomi alanında yaşanan gelişmeler sadece bu alanı etkilemekle kalmamakta, siyasal, sosyal ve çevresel alanlar başta olmak üzere hayatın her alanına etki etmektedir.

Küreselleşme olgusu geniş anlamı ile dünya ekonomisini oluşturan sosyal ve ekonomik parçaların birbirleriyle ve dünya piyasalarıyla bütünleşmesi olarak düşünülebilir. Ekonomik düzeyde ise ticaretin ve sermaye akımlarının serbestleşmesini ifade eden küreselleşme, ekonomik verimlilik sağlanabilmesi için sermayenin dolaşımı, teknoloji transferleri, mal ve hizmet ticaretinde karşılaşılan her türlü toplumsal ve yasal kısıtlamaların kaldırılması gerektiğini savunmaktadır (Çetin, 2006: 3). Küreselleşme süreci ile dünya pazarları birbirine yaklaşmakta, şirketlerin dünyanın herhangi bir yerindeki pazarda faaliyet göstermesi kolaylaşmaktadır. Mal, kaynak, sermaye ve teknoloji transferini hızlandıran küreselleşme küresel düzeyde ekonomik faaliyetlerin artmasını ve yoğunlaşmasını sağlamaktadır.

Kapitalizm, küreselleşmenin gerçekleşmesinin arkasında yatan en önemli etkenlerden biri olarak görülmektedir. Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund, IMF), Dünya Bankası (DB), Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade, GATT) ve OECD gibi, kapitalizm sonrası kurulan uluslararası kuruluşların da küreselleşme sürecine hız kazandırdığı söylenmektedir. Küreselleşmeye hız kazandıran bir diğer faktörün de ÇUŞ ve bunların gerçekleştirdiği yabancı sermaye yatırımlarındaki artışlar olduğu vurgulanmaktadır (Aksoy, 2006: 9). Küreselleşme süreci kapitalizm ve ÇUŞ'in faaliyetleri ile hız kazanırken aynı zamanda kapitalizm ve ÇUŞ'in de küreselleşme ile beraber ivme kazandığı görülmektedir. Bu üç olguyu, küreselleşme, kapitalizm ve ÇUŞ, birbirinden ayrı olgular olarak düşünmek bizi yanılığa sürükleyecektir.

1.2.1. Küreselleşmenin Tarihçesi

Üzerinde sık sık konuşulmasına rağmen, küreselleşmenin ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bilim insanları arasında sorun oluşturan konulardan biri bizzat küreselleşmenin tarihsel gelişiminin kendisi ile ilgilidir. Bir görüşe göre, küreselleşme insanlık tarihi kadar eski, bir başka görüşe göre 1800'lü yıllara dayanmaktadır. Kimilerine göre insanoğlunun sivilleşmesi ile ortaya çıkan küreselleşme kimilerine göre modern çağın bir ürünüdür (Yavuz ve Sivrikaya, 2011: 9). Küreselleşmenin siyasi, kültürel, hukuki ve ekonomik gibi çok boyutlu olması, küreselleşmenin kesin olarak ne zaman başladığı konusunda bir uzlaşmaya varılmasını engellemektedir (Çeken, Ökten ve Ateşoğlu, 2008: 83). Küreselleşmenin tanımlanması

konusunda karşımıza çıkan çeşitlilik, küreselleşmenin tarihçesini belirleme konusunda da karşımıza çıkmaktadır.

Küreselleşme kavramının bugün anladığımız manada da ne zaman kullanıldığı konusunda ortak bir düşünce yoktur. Bazı iddialara göre, küreselleşmenin simgesi haline gelen “global köy” (global village) kavramı ilk olarak 1963’de Marshall McLuhan tarafından kullanılmıştır. Bir diğer iddiaya göre ise, küreselleşme kavramı ilk kez 1980’li yıllarda Harvard, Stanford, Columbia gibi Amerikan okullarında kullanılmaya başlanmıştır. Küreselleşmeyi Asur, Pers, Helen, Roma İmparatorlukları ve Bizans ve İslam İmparatorluklarına kadar götüren görüşler de bulunmaktadır. Ancak Çetin’e göre (2006: 11) bu dönemlerde küreselleşme kavramı sadece siyasal boyut içermektedir.

Akademik çevrede küreselleşme sürecini dünyada yaşanan gelişmelere göre belirli dönemlere ayırma çabası bulunmaktadır. Coğrafi keşifler ve sömürgecilik I. Küreselleşme, Sanayi Devrimini II. Küreselleşme ve günümüzde yaşanmakta olan ve Küreselleşme olarak adlandırılan dönem de III. Küreselleşme olarak nitelendirilmektedir (Tireli, 2009:17). Küreselleşme farklı dönemlerde farklı nitelikler kazanan, bazen hız kazanan bazen de yavaşlayan tarihsel bir süreçtir. Bu nedenle, küreselleşmeyi dönemlere ayırarak incelemekte fayda bulunmaktadır. Bu bölümde, küreselleşmenin, yukarıda sayılan üç dalgası incelenecektir.

1.2.1.1. Birinci Küreselleşme Dalgası (1490)

Küreselleşme olgusu bazı yaklaşımlara göre çok da yeni bir olgu değildir. Şöyle ki, ülkeler arası ticaretin geçmişi ilk çağlara kadar gitmektedir. İktisadi alanda küreselleşme ise kapitalizm eğiliminin son yirmi-otuz yılda hız kazanmasından ibarettir. Küreselleşmenin bir diğer boyutunu oluşturan uzun mesafeler arasındaki iletişim ise eski zamanlardan beri devamlı kolaylaşmakta ve hızlanmaktadır. Buna bağlı olarak da toplumlar arası fikir ve kültür etkileşimi aynı oranda artmaktadır (Somel, 2004: 199) (Koçar, 2006: 4).

Bu perspektiften bakıldığında, küreselleşmenin ilk aşaması ülkeler arası ticaretin serbestleşmesi olarak kabul edilirse, “Birinci Küreselleşme Dalgası” olarak adlandırılan dönem 1400’lü yılların sonlarına denk gelmektedir. Bu dönem “Tarım Devrimi” ile başlamış coğrafi keşifler ve sömürgecilik ile şekillenmiştir. Bu dönemde Avrupa

Devletleri (İngilizler, İspanyollar, Fransızlar, Hollandalılar,...) üretim fazlalarını satacakları yeni pazarlar oluşturmak ve ucuz emek elde edebilmek amacı ile Üçüncü Dünya olarak anılan toprakların büyük bir kısmını ele geçirmişlerdir. 1600-1800 yılları arasında Avrupa Devletleri'nin elde ettikleri bu servet aynı zamanda I. Sanayi Devrimi'nin de ana finans kaynağı olmuştur. Dönemin önemli özelliklerinden biri de küresel ticaretin hızlı bir şekilde gelişmeye başlamasıdır (Koçar, 2006: 4). Özellikle coğrafi keşifler ve sömürgecilığe vurgu yapmak gerekmektedir. Coğrafi keşifler ile, özellikle Avrupalı devletler, üretim fazlalarını pazarlayabilecekleri yeni pazarlar keşfederken bir yandan da maliyetlerini düşürecek girdilere ulaşmışlardır. Sömürgecilik ve keşifler neticesinde biriken sermaye ile küreselleşmeyi hızlandıran bir diğer gelişme olan I. Sanayi Devrimi'nin de temelleri atılmıştır.

15. yüzyıl (yy)'ın sonunda başlayıp 16. yy.'da ağırlık kazanan "Coğrafi Keşifler" ile yeni keşfedilen yerlerden Avrupa'ya değerli maden ve malların ve ucuz iş gücünün aktarılmasını sağlamıştır. Batılılar zamanla yeni keşfedilen bu coğrafyada koloniler aracılığı ile askeri, kültürel ve siyasi egemenliklerini de sağlamışlardır. Yaşanan gelişmeler Merkantilizmin de başlangıcını oluşturmuştur. Birinci Küreselleşme Dalgası, endüstrileşme ve milliyetçiliğin de temellerini atmıştır. 18. yy.'da, İngiltere'de buhar makinesinin icat edilmesi ve kok kömürünün kullanılmaya başlanması ile "I. Sanayi Devrimi" gerçekleşmiştir (Koçar, 2006: 5-7). I. Küreselleşme Dalgası, II. Küreselleşme Dalgası'nın da temellerini oluşturmuştur.

1.2.1.2. İkinci Küreselleşme Dalgası (1890)

Birinci küreselleşme dalgasını başlatan tarım devrimi, ikinci küreselleşme dalgasının temelini oluşturan Endüstri Devrimi'ni kendi içinden çıkarmıştır. II. Sanayi Devrimi 1920'lerde Henry Ford'un yürüyen bant tekniğini geliştirmesi ile başlamıştır. Sanayi ürününü daha hızlı üretilbilir hale getiren, işbölümünü ve uzlaşmayı ortaya çıkaran bu tekniğin bulunması, transistorun icadı ve petrolün temel hammadde haline gelmesi ile devrim zirve noktasına ulaşmış ve kapitalizmin süreci hızlanmıştır (Koçar, 2006: 8-9). Teknoloji alanındaki bu gelişmeler, şirketlerin daha hızlı bir şekilde daha fazla ürün üretmesini sağlayarak küreselleşme sürecine ivme kazandırmıştır.

II. Dünya Savaşı, İkinci Küreselleşme Dalgası içinde gerçekleşen ve küreselleşmeyi etkileyen önemli gelişmelerdendir. II. Dünya Savaşı ardından özellikle bölgesel entegrasyon hareketleri yaşanmıştır. Küreselleşmenin göstergesi olan siyasal sınırlarla ekonomik sınırların birbirinden ayrılması ve ekonomik sınırların ortadan kalkması iki yüzyıldan fazla bir geçmişe sahip olduğu düşünülse de bu konuda atılan ilk somut adımlar II. Dünya Savaşı sonrasına denk gelmektedir. 1947 yılında imzalanan GATT atılan somut adımlardandır. İmzalanan sekiz GATT Raundu ile dünya genelinde serbest ticarete yönelim gerçekleşmiştir (Güzelcik, 1999: 18- 19). II. Dünya Savaşı ardından yaşanan entegrasyon hareketleri ve uluslararası kuruluşların ortaya çıkması, sınırların esnek hale gelmesine ve ülkelerin birbirlerine yaklaşmasını sağlamıştır.

İkinci küreselleşme döneminin önemli bir sonucu da yeni bir dünya devletini ortaya çıkarmasıdır; ABD. Bretton Woods Toplantıları (1944) sonucunda ortaya çıkan üç önemli kurum; IMF, DB ve GATT, ABD'nin dünya ekonomisine önderlik etmesini kolaylaştırmıştır. Bretton Woods Sistemi ile dolar ve Amerikan sermayesi ve markaları tüm dünyaya yayılmıştır (Koçar, 2006: 11). Uluslararası para birimlerinin Amerikan Doları'na endekslenmesi, IMF ve DB'nin kurulması uluslararası para sisteminde istikrarı sağlama adına atılmış adımlardır.

1.2.1.3. Üçüncü Küreselleşme Dalgası (1990)

1980'de yaşanan III. Sanayi Devrimi, Üçüncü Küreselleşme Dalgasının temelini oluşturmaktadır. III. Sanayi Devrimi mikro cip teknolojisinin ortaya çıkması ile gerçekleşmiştir. Bu devrime İletişim-Bilişim Devrimi de denilmektedir. Bu dönemin belirgin özelliği özellikle AGÜ'e yapılan teknoloji transferidir (Koçar, 2006: 11). Bu dönemde, özellikle teknolojik küreselleşme hız kazanmıştır. Teknolojide yaşanan gelişmeler, ulaşım, iletişim ve üretim gibi alanlara da olumlu yansımış; maliyetler düşmüş, işlemler daha hızlı bir şekilde gerçekleşmeye başlamıştır.

1989 yılında Berlin Duvarı'nın çökmesi ve 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin hukuki olarak sona ermesi Üçüncü Küreselleşme Dalgası içerisinde yaşanan önemli gelişmelerdir. SSCB'nin çözülmesi sonucu dışa kapalı ekonomilerin serbest ekonomi içerisine girmeleri küreselleşme sürecine ivme kazandırmıştır (Çetin, 2006: 14). İki kutuplu yapıda, iki blok arası katı sınırlar

bulunurken, SSCB'nin dağılması ile iki blok arası sınırlar kalkmaya başlamıştır. Kapalı ekonomilerin serbest ekonomi içerisine girmesi ekonomik küreselleşmeyi hızlandırdığı gibi ülkeler siyasi ve sosyal alanlarda da birbirine yaklaştırmaya, birbirlerine karşılıklı olarak bağımlı hale gelmeye başlamışlardır.

Günümüzde sermaye hareketlerindeki serbestliğin büyük boyutlara ulaştığı görülmektedir. Gün içerisinde trilyonlarca doların büyük döviz piyasaları aracılığı ile kısa süre içinde finans piyasalarında el değiştirdiğini görmekteyiz. Bu gelişme de uluslararası para akışını karlı bir işlem haline getirmiştir (Went, 2001: 31).

Küreselleşme süreci birçok işletmenin hayatta kalabilmek, uluslararası faaliyetlere katılmak ve küresel gelişmelere ayak uydurabilmesini sağlamak adına kabuk değiştirmelerine neden olmuş ve dünya çapında faaliyet gösteren ÇUŞ ortaya çıkmıştır. Küresel çaptaki işletmelerin dünya ticaretinde ağırlık kazanmaları ise Üçüncü Küreselleşme Dalgasına, özellikle 20. yy.'ın ikinci yarısına denk gelmiştir (Güzelcik, 1999: 21-22). Dünyanın her yerine yayılmış olan ÇUŞ, gittikleri farklı bölgeler ve ekonomiler arasında bağ kurmaktadır. ÇUŞ, küreselleşme sürecini hızlandırırken kendisi de bu süreçten faydalanarak güçlenmektedir. Küreselleşme ile ÇUŞ'in gelişim süreçleri arasında bir paralellik bulunmaktadır.

III. Küreselleşme Dalgası, diğer iki dalgadan farklı ve daha güçlüdür. Bunun temel üç nedeni vardır: (1) ÇUŞ'in, özellikle 1970'lerden sonra, dünya ekonomisine egemen olması, (2) 1980'lerde meydana gelen optik kablo, haberleşme uyduları, bilgisayarlar ve internet gibi teknolojik buluşların neden olduğu İletişim Devrimi ve (3) 1990'larda SSCB'nin dağılması ile güç dengesinin ortadan kalkması ve Batı'nın yeniden tek güç odağı haline gelmesidir (Koçar, 2006: 13). Bu üç neden de küreselleşme olgusunu daha da kuvvetlendirmiştir. Her üç neden de toplumlar ve ekonomiler arasındaki sınırların esnemesine ve bütünleşmesine zemin hazırlamıştır.

Tablo 1. Küreselleşme Dönemleri ve Özellikleri

	Birinci Küreselleşme	İkinci Küreselleşme	Üçüncü Küreselleşme
İtici Güç	Denizcilikteki gelişmeler, Merkantilizm.	Sanayileşme ve doğurduğu gereksinimler.	1) 1970’lerde ÇUŞ, 2) 1980’lerde İletişim Devrimi 3) SSCB’nin yıkılmasıyla 1990’larda Batı’nın rakibinin kalmaması.
Yöntem	Önce keşifler, sonra askeri işgal.	Önce misyonerler, sonra kâşifler, sonra ticaret şirketleri, en sonra işgal.	Kültürel-ideolojik etki. Böylece ülkenin her yanı (ekonomik, siyasal, sosyal) kendiliğinden etkileniyor.
Haklı Gösteriş	Putperestlere Tanrı’nın dinini götürme.	“Beyaz Adamın Yüğü”, “Uygarlaştırıcı Görev”, ırkçı teoriler.	“En yüksek uygarlık düzeyi”, “Uluslararası topluluğun iradesi”, “Piyasanın gizli eli”, “Küreselleşme herkesin ortak çıkarıdır”.
Sonuç	Sömürgecilik	Emperyalizm	Globalleşme

Kaynak: Bülent Canbay, **Küreselleşmenin Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerindeki Etkileri ve Türkiye’nin Ulusal Stratejisi**, 2007, 15.

Yukarıda bahsedilen üç küreselleşme dalgasının ortak özelliği bu dönemlerde kapitalizmin yayılma sürecinin hızlandığı, yoğunlaştığı ve derinleştiğidir. Bu dönemlerde özellikle teknolojik gelişmelerin etkisiyle dünya genelinde üretim ve tüketimde büyük artışlar yaşanmıştır. Her üç dalga da kendine has kurum ve yapılar ortaya çıkarmıştır. Örneğin Birinci Dalganın kendine has ortaya çıkardığı yapı ulus devlettir. İkinci Dalgada ulus devletleri korur bir biçimde sömürge imparatorlukları ortaya çıkarken, içinde bulunduğumuz Üçüncü Dalgada, ulus devlet, kapitalizmin çıkarlarını korumakta yetersiz kalarak aşınmaktadır (Turan ve Aykoç, 2002: 131). Her

üç dalgada da ulus devlet varlığını sürdürmeyi başarsa da dönemin getirdikleri ile değişim yaşamıştır; kimi zaman güç kazanmış, kimi zamanda görev alanları daralmıştır.

Küreselleşme yeni bir olgu değil, aksine çok uzun süredir süregelen bir gelişmedir. Ancak yeni olan şey, küreselleşme sürecinin son yıllarda giderek hızlanması ve yoğunlaşmasıdır. Bugün küreselleşme ekonomik, siyasi, kültürel ve çevresel her alanda etkin olmaktadır. Ülkelerin ilişkilerindeki artışın hız kazandığı ve uluslararası ticaretin ve finansal hareketlerin her geçen gün yaygınlaştığı bir dönem yaşamaktayız. Herhangi bir alandaki bilgi, özellikle iletişim teknolojisindeki gelişmeler sayesinde, anında paylaşılabilir. Yaşanan bu gelişmeler de her ülkeyi birbirine yaklaştırmakta, sınırların önemini azaltmaktadır (Çetin, 2006: 14).

Özetlemek gerekirse, küreselleşmenin hangi tarihte ortaya çıktığına dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Kimi görüşe göre, insanlık tarihi kadar eski, kimi görüşe göre, modern çağın bir ürünüdür. Küreselleşmenin başlangıç tarihi hakkında kesin bir yargıya varamasak da küreselleşmeyi zaman zaman kesintiye uğrayan zaman zaman hızlanan tarihsel bir süreç olarak kabul edebiliriz. Küreselleşme sürecini hızlandıran gelişmeleri ise şu şekilde sıralayabiliriz; tarım devrimi, coğrafi keşif, sömürgecilik, sanayi devrimi, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası kurulan uluslararası kuruluşlar ve entegrasyon hareketleri, SSCB'nin yıkılması ve kapalı ekonomilerin serbest ekonomi içerisine girmeleri ve bilişim ve iletişim devrimleri. Bütün bu gelişmeler aracılığı ile küreselleşme süreci günümüze kadar gelebilmeyi başarmıştır.

1.2.2. Küreselleşme Sürecini Hızlandıran Çevresel Faktörler

Küreselleşme süreci birden bire ve hiçbir neden olmaksızın ortaya çıkmamış; bu süreci hızlandıran ve küreselleşme olgusunun arkasında yatan çok sayıda faktörün etkisi olmuştur. Bu faktörleri üç ana başlık altında toplamak mümkündür, birincisi teknolojinin etkisi, ikincisi ideolojik faktörler ve üçüncüsü ekonomik faktörler (Aydın, 2007: 24) (Canbay, 2007: 19). Küreselleşme süreci sadece ekonomik, ideolojik ya da teknolojik bir olgu değildir. Küreselleşme süreci, birden fazla kökü olan çok boyutlu bir süreçtir. Bu nedenle, küreselleşme sürecini hızlandıran faktörleri de çok boyutlu olarak düşünmek gerekmektedir.

1.2.2.1. Teknolojik Faktörler

Günümüzde hızla gelişen ve yaygınlaşan enformasyon teknolojileri, uluslararasıdaki değişim ve etkileşim sürecinde, küresel dönüşümü hızlandırmaktadır. 1945 yılında, okyanus ötesi nakliye bedellileri %50; hava taşımacılığı maliyetleri % 80 ve transatlantik telefon bedelleri de % 99 oranında azalmıştır (Bozkurt, 2000: 27). Bu nedenle küreselleşme sürecinin en önemli dinamiklerinden biri genel olarak teknolojik alandaki gelişmeler, özel olarak da iletişim ve ulaşım teknolojisinin getirdiği yeni olanaklardır (Aydın, 2007: 24). İletişim ve ulaşım teknolojisinde yaşanan gelişmeler, sınırların ortadan kalması şeklinde ifade edilen küreselleşme sürecini kolaylaştıran ve hızlandıran en önemli faktörler arasındadırlar. Teknolojide alanında yaşanan ilerlemeler bilgi, sermaye ve işgücü gibi unsurların pazarlar arasında daha düşük maliyetle ve daha hızlı bir şekilde dolaşmasını sağlamaktadır.

Özellikle elektronik alandaki bilimsel buluşlar dünya genelinde iletişim ve bilişim sektöründe büyük ölçekli gelişmelere neden olmuştur. Artık dünyanın her yeri birbirine yakın ve tanındıktır. Son derece gelişmiş ve önemli ölçekte merkezileşmiş iletişim ağları her yere, her topluma ve her insana ulaşmakta, etkin ve merkezileşmiş iletişim ağları ile evrensel bir kültür ortaya çıkmıştır. Bu kültür özellikle tüketim ve eğlence normları açısından oldukça belirgindir (Şaylan, 2002: 101) (Turan ve Aykoç, 2002: 131). Aynı ürün aynı, kalitede farklı pazarlarda farklı müşterilere sunulur hale gelmektedir.

1.2.2.2. İdeolojik Faktörler

Soğuk Savaş sonrasında Doğu Bloğunun yıkılmasıyla birlikte liberal piyasa ekonomisine yönelik güven duygusu artmıştır. Doğu Bloğunun yıkılması ile eski planlı/devletçi ekonomiler, maliyetine rağmen, serbest ticaret ve yabancı sermayenin sağladığı fırsatlardan yararlanma gayretine girmişlerdir. Özellikle Asya krizi sonrasında küreselleşmeye yönelik tepkiler artmıştır, ancak bu tepkilere rağmen neo-liberal ideolojinin temel ilkelerine güven anlayışı içerisinde küreselleşmeyi hızlandırarak sürdürme çabası devam etmektedir. Başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), DB ve IMF gibi uluslararası kuruluşların öncülüğünde sürdüren küreselleşme süreci hızlandıkça, Hegel'in diyalektiği ile ifade

edersek, küreselleşmenin anti-tezini oluşturan anti-küreselci akımlar da tepkilerini ortaya koymaktadırlar (Canbay, 2007: 20). Küreselleşme süreci hızlandıkça ve bu sürecin etkileri küresel alana yayıldıkça küreselleşmeye yapılan eleştiriler de artmaktadır. Küreselleşmeye yönelik eleştiriler daha sonraki bölümlerde inceleneceği için bu bölümde, bu eleştirilere yer verilmeyecektir.

1.2.2.3. Ekonomik Faktörler

GÜ'de iç piyasaların doyması, özellikle 1970'lerdeki petrol krizi sonrasında dış piyasalara açılma arayışı ile iktisadi faaliyetlerin hacimlerinin artmış olması, küreselleşme sürecini ortaya çıkartan ekonomik faktörlerden bazılarını oluşturmaktadır (Canbay, 2007: 20). İç piyasalar, şirketlerin, özellikle teknolojik gelişmeler ile artan potansiyellerine karşılık veremeyecek duruma gelince bu şirketler dış pazarlara açılma ihtiyacı hissetmişlerdir. Şirketlerin dış piyasalara açılması ise küreselleşme hızını artıran iktisadi faaliyetleri geliştirmiştir.

Bu üç ana başlığa ek olarak; ülkeler ve bölgeler arasındaki talep özelliklerinin benzeşmesi, Araştırma-Geliştirme (AR-GE) maliyetlerindeki artış, artan ölçek ekonomisi, hükümet politikaları, dünya genelindeki faktör maliyetlerindeki değişim, yeni dağıtım kanallarının ortaya çıkışı, taşıma, iletişim ve depolama maliyetlerindeki düşüş ve ÇUŞ'un varlıkları da sayılabilmektedir (Tağraf, 2002: 39-45). Yukarıda da belirttiğimiz gibi, küreselleşme çok boyutlu bir olgudur ve küreselleşme sürecini etkileyen birbirinden farklı faktörler bulunmaktadır.

ÇUŞ, küreselleşme sürecinden hem etkilenmekte hem de doğrudan bu sürece hızlandırıcı bir etki yapmaktadırlar. Günümüzde ÇUŞ'in temel bir stratejisi vardır. Bu strateji bir malı, herhangi bir yerel geleneğe, örf veya âdete, beğeniye, kültürel veya dinsel farklılığa takılmadan her yerde satabilmektir. Kısacası ÇUŞ'in ortak bir tüketim kültürü yarattığı söylenebilir (Turan ve Aykoç, 2002: 132) (Tağraf, 2002: 45). Artık, dünyanın farklı yerlerindeki tüketiciler aynı ürüne sahip olabilme olanağına ulaşmaktadırlar. ÇUŞ, farklı bir ülkede üretilen malın diğer ülkelere ulaşmasını sağlamaktadırlar.

1.2.3. Küreselleşme ile Ortaya Çıkan Aktörler

Küreselleşmenin yaygınlaşması ve derinleşmesinde etkin olan bazı örgütler vardır. Bu örgütler uluslararası örgütler olabildiği gibi bölgesel ve ulusüstü örgütler de olabilmektedir. DB, IMF, DTÖ, Birleşmiş Milletler (BM) uluslararası örgütlere, OECD bölgesel işbirliği örgütlere ve Avrupa Birliği (AB) küreselleşme sürecinde etkin olan ulusüstü örgütlere örnektir. Küreselleşme olgusu ile birlikte ortaya çıkan bir diğer aktör de ÇUŞ'dir (Aktaş, 2007: 20). Bu örgütler küreselleşme sürecini güçlendirirken bir yanda da kendileri küreselleşme ile güç kazanmaktadırlar. Küreselleşme ortaya çıkardığı aktörler aracılığı ile devamlılığını sağlamakta ve onlardan beslenmektedir.

Küreselleşme ile ortaya çıkan ve aynı zamanda küreselleşme sürecinde etkin olan önemli aktörlerden bazıları 1944 yılında ABD'nin öncülüğü ile yapılan Bretton Woods toplantıları ile ortaya çıkmışlardır. Bu önemli uluslararası kuruluşlardan biri IMF'dir. IMF, Avrupa'da II. Dünya Savaşı'nın yol açtığı yıkımın ve dünyadaki ekonomik buhranın etkilerini yok etmek amacı ile kurulmuştur. Temel görevi, bu doğrultuda, küresel ekonomik istikrarı sağlamaktır (Koçar, 2006: 33). 1947'de fiilen çalışmaya başlayan IMF, ekonomi alanında işbirliğin sağlanması ve uluslararası ticaretin önündeki engelleri ortadan kaldırmak adına faaliyetlerde bulunarak küreselleşme sürecine olumlu katkılar yapmaktadır.

Bretton Woods Toplantıları sonucunda, II. Dünya Savaşı'nın neden olduğu yıkım ve dünyanın içinde bulunduğu bunalımı ortadan kaldırmak için kurulan bir diğer kurum da DB'dir. Asıl adı "Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası" olan DB, üyelerden toplanan aidatlar ve uluslararası sermaye piyasalarından alınan borçlarla finanse edilir. DB'nin amacı, II. Dünya Savaşı'nın ardından GOÜ'in kalkınma hedeflerini gerçekleştirebilmek üzere onlara düşük faizli kredi sağlamaktır. GÜ'in gelişme yolundaki ülkelere yaptıkları mali imkânları kanalize ederek gelişme yolundaki ülkelerin yaşam standartlarının arttırılmasına yardımcı olur (Aktaş, 2007: 23-24).

Küreselleşme ile ortaya çıkan bir diğer uluslararası ekonomik örgüt DTÖ'dür. Temel görevi uluslararası ticari ilişkileri yönetmek olan DTÖ, GATT'ın devamı niteliğinde bir örgüttür. 1947'de imzalanıp 1948'de yürürlüğe giren GATT'ın temel amacı ise uluslararası ticaretin önündeki engelleri kaldırmak ve ticaretteki ayrımcı

düzenlemelere son vermektir (Koçar, 2006: 39). Uluslararası ticareti serbestleştirmeyi ve ticari anlaşmazlıkları ortadan kaldırmayı hedef alan DTÖ ve GATT ekonominin küreselleşmesi adına atılan önemli adımlardandır.

Küreselleşmenin, kendi gelişim süreci içerisinde uluslararası alanda, yeni örgütlerin ortaya çıkmasına da öncülük ettiğini görmekteyiz. Yukarıda da ifade edildiği gibi bu örgütlerin başında IMF, DB, DTÖ ve GATT gelmektedir. Uluslararası bu örgütlerin ortak ve temel amaçları uluslararası ekonomik alanda işbirliğinin ve istikrarın sağlanması ve uluslararası ticaret önündeki engellerin ortadan kaldırılmasıdır. DB'nın diğer örgütlerden farklı bir amacı bulunmaktadır; GOÜ'e düşük faizli krediler aracılığı ile destekte bulunmak. Bu uluslararası örgütler, küreselleşme sürecinin etkileri olarak ortaya çıkmışlardır. Ancak belirtmek gerekir ki bu örgütler aynı zamanda küreselleşmenin dinamosu durumundadırlar.

1.3. Küreselleşmenin Nedenleri

Yukarıdaki küreselleşme ile ilgili yapılan tartışmalarda da görüldüğü gibi, küreselleşmeyi sadece ekonomik boyutu ile açıklamak bizi büyük bir yanılgıya götürecektir. Küreselleşmeyi çok boyutlu bir olgu, bir süreç olarak düşünürsek küreselleşmenin arkasında yatan nedenlerin de çok boyutlu olduğunu görebiliriz. Bu düşünceden yola çıkarak küreselleşmenin nedenlerini ekonomik, siyasal, teknolojik, çevresel ve sosyoekonomik olmak üzere beş başlık altında toplayabiliriz (Taner, 2004: 20) (Aktaş, 2007: 26). Bu bölümde, küreselleşmeye neden olan bu beş başlık incelenecektir.

1.3.1. Ekonomik Nedenler

Ekonomik boyutu ile küreselleşme, özellikle teknoloji alanındaki gelişmeler ile dünyada tek bir pazar oluşumunun başlaması ve üretim, ticaret, sermaye ve işgücünün serbest bir şekilde hareket edebilmesini ifade etmektedir (Gürkan, 2001: 1-2). Ekonomik küreselleşme ile ülkeler arası ekonomik ilişkiler derinleşir ve ülkeler birbirine yakınlaşır. Uluslararası sermaye hareketleri, mal ve hizmet hareketleri ile birlikte artar ve çeşitlenir (Aktan, 2002: 2). Ekonomik küreselleşmenin başlangıcı, coğrafi keşif ve teknolojik icatların sermayeyi küreselleştirmeye başladığı 1800'lere dayanmaktadır. Ekonomik küreselleşme ile sermaye GÜ'den, emek ve sermayenin daha

ucuz olduğu AGÜ'e kaymaktadır (Ataman & Yıldırım, 2005: 12). Şirketler, girdi maliyetlerinin ucuz olduğu ülkelere giderek üretimlerini bu ülkelerde yapmakta, dolayısıyla da şirketlerin sahip olduğu sermayeler bu ülkelere aktarılmaktadır.

Küreselleşme sürecinin başlamasına neden olan ekonomik faktörlerden bazıları 1970'li yıllardan sonra yaşanmıştır. Özellikle 1970'lerdeki petrol krizi, iç piyasaları dış piyasalara açılmaya itmesi ve iktisadi faaliyetlerin hacminin artırması nedeniyle küreselleşme sürecinin ortaya çıkmasında ya da tekrar gündeme gelmesinde önemli rol oynamıştır (Bozkurt, 2000: 10). 1980'lerden sonra, ekonomik küreselleşme sürecinde hızlanma yaşanmıştır. 1989 yılında Berlin Duvarı'nın çökmesi, tek kutuplu sisteme geçiş ve bu geçiş sürecinde sermayenin küreselleşme hareketleri, küreselleşme sürecinde etkili olmuşlardır (Kazgan, 2000: 64). Yaşanan bu gelişmelerden sonra üretim süreci daha da hız kazanmış ve küreselleşmiş, dünya ticaret hacminde artış yaşanmış, mali sistemler küreselleşmiş ve finansal sistemler arasındaki sınırlar kaldırılmış ve bütünleşmiş ve ÇUŞ'in sayısında artış yaşanmıştır (Aydemir ve Kaya, 2007: 269-271) (Yavuz ve Sivrikaya, 2011: 10).

Küreselleşmeye neden olan diğer ekonomik gelişmeler arasında şunları da sayabiliriz; WTO ve IMF gibi uluslararası kuruluşların faaliyetleri, dünya ekonomisinde gerçekleşen liberalleşme, ülkelerin piyasa ekonomisine dâhil olmaları ve ÇUŞ'in ortaya çıkması (Aktan, 2002: 2). ÇUŞ, ellerinde bulundurdukları ekonomik güçleri sayesinde, küreselleşme sürecinde, dünya ekonomisini etkileme, yönlendirme hatta şekillendirmede önemli rol oynamaktadırlar (Aksoy, 2006: 14). Küresel ekonomik yapıyı kendi istekleri doğrultusunda yönlendiren ÇUŞ, aynı zamanda küreselleşmenin neden olduğu gelişmelerden de olumlu yönde faydalanmaktadırlar. ÇUŞ, ileriki bölümlerde daha yakından incelenecektir.

1.3.2. Siyasal Nedenler

Siyasal küreselleşme, geniş bir ifade ile bölgesel, ulusal veya yerel sorunların dünyadaki "yakınlaşma" neticesinde dünya sorunu haline gelmesidir. Küreselleşme ile birlikte devletler birbirlerine, ekonomi alanında olduğu gibi, siyasi alanda da bağımlı hale gelmiş, bir bölgede meydana gelen nüfus hareketliliği, çatışma ve sonuçları birden çok ülkeyi etkiler hale gelmiştir (Canbay, 2007: 27). Herhangi bir ülke sınırları içinde

gerçekleşen bir olay, o sınır içinde kalmamakta, birden çok ülkeyi, bölgeyi hatta bütün dünyayı etkiler hale gelmektedir.

Bazı görüşlere göre, uluslararası sermaye ve finans piyasalarından ve uluslararası kuruluşlar ile ÇUŞ'den etkilenen ulus devletler, bu aktörlerin çıkarları doğrultusunda politikalar üretir ve uygular hale gelmektedirler (Çetin, 2006: 28). Bir diğer görüşe göre ise, küreselleşmenin hem olumlu hem de olumsuz sonuçları vardır ve böyle bir ortamda devlete büyük görev düşmektedir. Günümüzde küreselleşmenin neden olduğu tehlikeleri ortadan kaldıracak etkin bir devlete ihtiyaç vardır. Bu yeni devletin üç temel görevi vardır; (1) teknolojik alt yapı ve insan sermayesini geliştirici stratejik görevi, (2) piyasaları düzenleme ve rekabeti artırma ve (3) geliri bölüştürme görevi (DPT, 2000: 5-6). Bu görevleri yerine getirmesi gereken devlet, ülkesini ve ulusal pazarını küreselleşmenin olumsuz etkilerinden koruyacaktır.

18. yy ile I. Dünya Savaşı arasındaki dönemde dünya büyük imparatorluklar biçiminde örgütlenmiştir. I. Dünya Savaşı ile başlayıp II. Dünya Savaşı sonuna kadar süren çözümlerle dünyadaki ülke sayısında önemli ölçüde artış yaşanmıştır. Ülke sayısında yaşanan bu artış küresel boyutta bir siyasi örgütün de gerekliliğini ortaya çıkardı. II. Dünya Savaşı sonrasında başlarını ABD ve SSCB'nin çektiği iki bloklu sisteme geçilmiş; ancak 1989 Berlin Duvarı'nın yıkılması ve 1991'de SSCB'nin resmen çözülmesi ile iki kutuplu yapıdan tek kutuplu sisteme geçilmiştir. Bu yeni düzende ABD, gerek IMF, DB, GATT ve (OECD) gibi uluslararası kuruluşlar, gerekse ÇUŞ aracılığı ile dünyada ekonomik ve siyasi alanda lider aktör haline gelmeye başlamıştır (Çetin, 2006: 27-28). Uluslararası kuruluşlar ve ÇUŞ'i yönlendirebilme gücüne sahip olan ABD, küresel bir boyutta hissedilen kontrol edici ve yön verici aktör rolünü üstlenmeye çalışmaktadır.

1.3.3. Teknolojik Nedenler

Küreselleşmeye neden olan önemli faktörlerden bir diğeri de, özellikle 19. ve 20. yy.'larda gerçekleşen, teknoloji alanındaki gelişmelerdir. 19. ve 20. yy.'ların küreselleşme açısından önemi ise, daha sonraki dönemde küreselleşme sürecine ivme kazandıracak icatların temelini hazırlayan, fizik, kimya, tıp ve mühendislik alanlarında yaşanan gelişmelerin bu dönemde gerçekleşmesidir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra

bilgisayarların devreye girmesi ve elektronik haberleşme alanındaki buluşlar küreselleşme sürecinde önemli rol oynamıştır (Çetin, 2006: 30). Özellikle 1980’li yıllardan sonra enformasyon teknolojisinde yaşanan atılımlar, küreselleşmenin ifade ettiği mesafelerin azalması ve ortadan kalkması anlamındaki ilk etkisini finans alanında yaşatmıştır (Aktaş, 2007: 26).

Teknoloji, küreselleşme sürecinin gerçekleşmesi için gerekli koşullardan biri oluşturmaktadır. Yukarıda da görüldüğü gibi, her geçen gün ucuzlayarak yaygınlaşan enformasyon teknolojileri, uluslararası alanda yaşanan etkileşimi ve küreselleşmeyi hızlandırmakta, küreselleşme sürecinin vazgeçilmez bir parçası haline gelmektedir (Bozkurt, 2000: 26-27). Ağırlıkla bilgi ve iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler, kültürel ve toplumsal yapıyı etkilemeleriyle yaşadığımız toplumun yeniden adlandırılmasına da neden olmuştur; “*enformasyon toplumu*” (Törenli, 2003: 10). İletişim alanındaki gelişmeler, kısaca, insanları birbirine yaklaştırmış ve dünyayı daha küçük bir hale getirmiştir.

Teknoloji alanında yaşanan gelişmelerin ekonomik bazı sonuçları da olmuştur. Bu sonuçları kısaca özetlemek gerekirse; şirket örgütlenmesi ve personel ilişkileri değişmiş, büyük şirketler küçük parçalara ayrılmış, bazı işler ortadan kalkmış, üretimde bant sistemi terk edilmiş yerine bilgisayar destekli sistemler almış, üretim sürecinde robotlar etkin olmaya başlamış, yeni fikirler sanal ortamda denenir hale gelmiştir. Teknolojik gelişme ile robotların devreye girmesi ve etkilerini her geçen gün artırması, bazı çevrelerce küreselleşmenin olumsuz sonuçları olarak görülmektedir (Ulugay, 2001: 81). Teknolojik gelişim, üretimin içindeki insan emeğini de değişime uğratmıştır. Artık üretim sürecinde, daha iyi eğitilmiş ve uzman kişiler tercih edilir durumdadır (Şaylan,2002:148). Küreselleşme, nitelikli işgücü olarak tanımlanan eğitilmiş ve uzman kişilere yeni istihdam sağlamaktadır.

Küreselleşme ile teknoloji toplumları küresel rekabet içinde yer almalarını sağlayacak temel faktör haline gelmektedir. Teknoloji ve onun kaynağı olan bilime sahip toplumlar/devletlerin, başta ekonomi olmak üzere, küresel alanda önemli güce sahip olan aktörler olduklarını görmekteyiz (Canbay, 2007: 44). Teknolojik kapasitesi yüksek olan ülkeler, bu kapasiteyi kullanarak uluslararası ekonomik siyasi alanları kendi istekleri yönde şekillendirmektedirler.

1.3.4. Sosyo – Kültürel Nedenler

Daha önce de belirtildiği gibi, küreselleşme sadece ekonomik alanda gerçekleşmeyen çok boyutlu bir olgudur. Ekonominin de temelinde kültürel değerlerin olduğunu savunan Wallerstein, “*piyasa fikri, tamamen kültürel bir olgudur*” ifadesini kullanır. Kültürel küreselleşme, dünyanın küçülerek küresel bağımlılık (global interdependence) ve küresel bütünlük şuurunun sosyal alanda da oluşmasıdır. Kültürel küreselleşme, aynı anda yerelliğin evrenselleşmesi ve evrenselliğin yerelleşmesi olarak da düşünülebilir (Canbay, 2007: 39-42).

Küreselleşme ile birbirlerine mesafe olarak uzak olan toplumlar arasında dahi, karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Günümüzde, dünyanın hemen hemen her yerinde belli başlı giyim, teknoloji ve temizlik gibi tüketim ürünlerine ait markaları, mağazaları, gazeteleri, sinema filmleri, müzik albümleri ve hatta restoranları dahi bulmak mümkündür. Bugün, Amerikan firması Coca-Cola, Güney Kore merkezli Samsung, Alman Volkswagen ve Amerikan ayakkabı üreticisi olan Converse’e ait ürünleri sadece üretildikleri ya da marka isimlerinin ait olduğu ülkelerde değil, neredeyse dünyanın her yerinde bulmak mümkündür. Küreselleşme ile tüketim alışkanlıklarının insanları birbirine yakınlıktır ve toplumları birbirine benzettiğini görmekteyiz. Toplumların birbirine benzemesini kültürel küreselleşmenin sonucu olarak görülmektedir.

Bu noktada küreselleşen kültürün kime ait olduğu sorusu sorulabilir. Bu kültür, basit bir ifade ile, küreselleşme sürecine yön verebilecek kültürel, ekonomik ve teknolojik gücü elinde tutanların kültürüdür. Küreselleşme ile evlerimize giren televizyon, radyo, gazete, film, müzik albümleri ve internet gibi araçlar bireyler üzerinde ortak bir kültür oluşturmaktadır. Kitle iletişim araçları ile insanlar, aralarındaki mesafelere bakılmaksızın, birbirleri ile daha kolay iletişime geçer hale gelmişlerdir. Dünya dili haline gelen İngilizce, genellikle Associated Press, United Press (ABD), Reuters (İngiltere), France Press (Fransa) kaynaklı yapılan haberler, Hollywood filmleri ve dünyanın dört bir tarafına yayılan ve üretim, tüketim, eğitim ve sosyal olaylar olmak üzere toplumsal hayatın neredeyse her alanın içinde yer alan ÇUŞ küresel bir kültürün oluşmasında önemli rol oynayan faktörlerdendir (Çetin, 2006: 32-35). Yukarıda bahsedilen faktörler göz önüne alındığında kültürel, ekonomik ve teknolojik gücü elinde bulunduranların Batı merkezli aktörler olduklarını söylemek çok da yanlış olmaz.

Küreselleşmenin insanlar arasındaki sınır engellerini ortadan kaldırarak ortak bir kültür oluşturduğu gerçeğinin yanı sıra kültürel çeşitlilik konusunda alt-kimliklerin oluşumunu ve gelişimini de desteklediği söylenmektedir. İletişim ve telekomünikasyon alanındaki gelişmeler tüm dünya kültürlerinin karşılıklı etkileşim halinde olmasını sağlayarak kültürel bir homojenlik oluştururken; diğer yandan da yerel, etnik ve dinsel kimlikler evrensel değerler ile birlikte ön plana çıkabilmektedir (Turan ve Aykoç, 2002: 141). Bu noktada, Giddens'in küreselleşme tanımı bizim için faydalı olacaktır; *“küreselleşme uzak yerleşimleri birbirine, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersi söz konusu olduğu yollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşmasıdır”* (Giddens, 1994: 62).

Küreselleşmenin yerel, etnik ve dinsel kimlikleri desteklemesi mikro milliyetçilik akımların güçlenmesine de neden olmaktadır. Kongar'a (1997) göre, küreselleşme, kültürel farklılıkları vurgulayıp bu farklılıkları telekomünikasyon aracılığı ile dünyaya duyurmaktadır. Ayrıca, demokrasi ve özgürlük ilkelerine bağlı olarak kültürel farklılıkların korunması gerektiği anlayışını yaygınlaştırmaktadır.

1.3.5. Çevresel Nedenler

İçinde bulunduğumuz dönemin en önemli güncel sorunlarının başında çevresel sorunlar gelmektedir. Çevre kirliliğinin geçmişi 19. yy. sanayi devrimine kadar götürülse de küreselleşme ile çevresel sorunların son 20 yılda beklenmedik düzeyde arttığını görmekteyiz. Günümüzdeki çevresel sorunların boyutunu anlamamızı sağlayan göstergelerden bazıları şunlardır: Bugün dünya topraklarının %29'u çölleşme tehlikesi ile karşı karşıyadır, Afrika'nın tahıl üretimi çevresel sorunlar nedeniyle son 25 yılda, %28 azalmıştır, akarsu kirliliği nedeniyle dünya genelindeki akarsuların %10'unda canlı yaşayamamaktadır (Çetin, 2006: 35). Fosil yakıt ve orman ürünlerinin yakılmasının neden olduğu karbondioksit oranındaki artış ve buzulların erimesi de gelecek adına önemli tehlikeleri barındırmaktadır. Özellikle, küreselleşmenin ortaya çıkardığı ÇUŞ'in dünya geneline yaydıkları fabrika ve endüstri kuruluşlarının denetimsiz faaliyetleri çevresel sorunların temel nedeni haline gelmektedir.

Çevre sorunlarının tek bir ülke ya da bölgeye ait olmaması ve sınır ötesi bir nitelik kazanması, yerkürede yer alan bütün milletleri birbirine bağımlı bir hale

getirmektedir. Herhangi bir ülke sınırı içinde yaşanan çevresel bir sorun, diğer ülkeleri de etkilemekte, diğer ülkeler bu soruna kayıtsız kalamamaktadır. Sınır ötesi bir nitelik kazanan ve bir ülkenin tek başına çözüm üretebileceği bir sorundan çok daha fazlası olan çevresel sorunlar, küresel politikanın aktörleri olan ulus devletleri, uluslararası ve ulus-üstü örgütleri işbirliği içinde hareket etmeye zorlamaktadır (Giddens, 1999: 56) (Canbay, 2007: 33-34). Kısaca, çevresel sorunlar küresel aktörleri ve toplumları birbirine daha da yaklaştırmaktadır.

Dünyanın farklı bölgelerinde meydana gelen çevresel sorunlar, devletlerin ekonomik, politik ve sosyal yapılarına zarar vermektedir. Meydana gelen çevresel sorunlar, meydana geldiği devletin o sorun ile mücadele etmesi için gerekli kapasitesine de zarar vermektedir. Bu nedenle, dünya ülkeleri çevresel sorunların ortak bir tehdit olarak kabul edilmesi konusunda anlaşmaktadırlar. Çevresel sorunlar ile ve bu sorunların neden olduğu sonuçlar ile mücadele etmek bütün ülkelerin ortak amacıdır. Diğer taraftan, küreselleşme sürecinin önemli aktörlerinden olan ÇUŞ, neden oldukları çevre sorunlarını önlemek amacıyla getirilecek yükümlülüklerden kaçmak amacıyla üretimlerini AGÜ kaydırmaktadırlar. ÇUŞ, bu üretim kaymasını AGÜ kalkınma politikalarına destek vermek amacı ile gerçekleştirdiklerini dile getirmektedirler. Ancak, ÇUŞ bu eğilimleri ile gittikleri ülkelere ekonomik ayrıcalıklar almakta ve gittikleri ülkelere çevresel sorunlarına neden olacak uygulamalarını da götürmektedirler (Canbay, 2007: 34-37).

Görüldüğü üzere, küreselleşmeye neden olan tek bir faktör bulunmamaktadır. Çok boyutlu olan küreselleşmenin bir den fazla nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerden biri meydana gelen ekonomik gelişmelerdir. Üretim, ticaret, sermaye ve işgücünün serbest bir şekilde hareket eder hale gelmesi, mali ve finansal sistemler arasındaki sınırların kalkması, özellikle 1970'lerdeki petrol krizinden ve SSCB'nin çöküşünden sonra iç piyasaların dışa açılması ve ÇUŞ'in sınır ötesi faaliyetleri küreselleşmeye neden olan veya hızlandıran ekonomik gelişmelerdir. Özellikle 19. Ve 20. yy.'da gerçekleşen fizik, kimya, tıp ve mühendislik alanlarındaki ilerlemeler, her geçen gün ucuzlayarak yaygınlaşan ve gelişen enformasyon teknolojileri ise küreselleşmeye neden olan teknolojik faktörlerdir. Yaşanan çevresel sorunların boyutu ve bu sorunların tek bir ülke tarafından çözülemeyecek olması toplumları, ülkeleri ve uluslararası örgütleri birbirine yaklaştırarak küreselleşmeye neden olan çevresel faktörleri oluşturmaktadırlar.

Ekonomik, teknolojik ve çevresel faktörlerin yanı sıra küreselleşmeye neden olan sosyo-kültürel ve siyasi nedenler de bulunmaktadır. Yukarıda sayılan faktörlerin ortak yönleri, farklı şekillerde de olsa insanları, ülkeleri, pazarları ve piyasaları birbirlerine yaklaştırmalarıdır.

1.4. Küreselleşme Yaklaşımları

Gelişim süreci ve sonuçları ile bütün insanlığı teknolojik, ekonomik ve kültürel alanlar başta olmak üzere hemen hemen her alanda etkileyen küreselleşmenin toplumun her kesiminde aynı şekilde sonuçlar doğurması mümkün görülmemektedir. Küreselleşmeden kimi olumlu kimi olumsuz etkilenmiş kesimler mevcuttur (Aksoy, 2006: 10). Bu nedenle, küreselleşme konusunda farklı yaklaşımların olması, hatta birbirine zıt görüşlerin olması anlaşılabilir bir durumdur.

Bu bağlamda küreselleşme yaklaşımlarını, küreselleşme taraftarları (radikaller), şüpheciler (red cephesi) ve dönüşümcüler olmak üzere üç ana başlık altında toplamak mümkündür (Çetin, 2006: 8). Bu bölümde bu üç ana yaklaşım incelenecektir.

1.4.1. Küreselleşme Taraftarları

Tarihte ilk kez gerçek anlamda bir küresel uygarlık kurulmakta olduğunu ifade eden radikallere, bir diğer ifadeye göre aşırı küreselleşmecilere veya hiper-küreselleşmecilere göre, dünyada küresel bir ekonomi kurulmakta ve tek pazara doğru gidilmektedir. Artık politikalar küresel ekonomiyi etkileyebilecek güce sahip değillerdir. Ancak küreselleşme taraftarları, politikaların yerel ve ulusal ölçekte hala etkili olduklarını da kabul etmektedirler. Radikallerin bir diğer savı da, piyasaların günümüzde devletlerden daha güçlü durumda olduklarıdır. Yeni liberalist görüş ile örtüşen ve sosyal devlet anlayışını reddeden bu görüşe göre, varsayılan yararları aksine sosyal devlet, bireylerin müteşebbis ruhunu zayıflatmaktadır. Radikallere göre, özellikle iletişim sektöründeki gelişmeler kültürler arasındaki mesafeleri ortadan kaldırarak ortak bir kültürün temellerini oluşturmaktadır. Son olarak, küreselleşmenin uluslararası işbirliğini kolaylaştırdığını ve artırdığını savunan radikallere göre, küreselleşme kimsenin durduramayacağı ve geriye döndüremeyeceği bir süreçtir (Bozkurt, 2006: 19) (Taner, 2004: 24) (Aksoy, 2006: 10) (Aydın, 2007: 30). Radikaller, ekonomik küreselleşmenin önemini vurgu yapmakta küresel ekonominin ve piyasaların her geçen

gün artan gücüne dikkat çekmektedirler. Devletin eskisi gibi piyasalar üzerinde etkili olamadığı söyleyen radikaller bunu piyasaların küreselleşme ile daha kuvvetli hale gelmesine bağlamaktadırlar.

1.4.2. Küreselleşme Karşıtları

Küreselleşme karşıtları “şüpheciler” ya da “red cephesi” olarak adlandırılırlar ve radikallerin hemen her savlarına karşı çıkarlar. Şüphecilere göre küreselleşme konusunda ortaya atılan düşüncelerin neredeyse hepsi boş laftır. Günümüzde küreselleşme kavramı ile bu kadar yakından ilgilenilme nedeni, küreselleşmenin yaşadığımız dönemin ideolojisi olmasından kaynaklanmaktadır. Şüphecilere göre, küreselleşme dalgalar halinde yaşanmaktadır, bir diğer ifade ile küreselleşme ilk kez günümüzde yaşanan bir olgu değildir. Günümüzde yaşanan küreselleşme, üçüncü küreselleşme dalgasıdır ve bu dalga da diğer iki dalga gibi gelip geçecektir. Küreselleşme bazı faydalar ve deneyimler kazandırmış da olabilir, bazı olumsuz sonuçlar doğurmuş da; ancak ne olursa olsun küreselleşme daha önceki dönemlerde var olan ekonomilerden farklı değildir. Şüpheciler, bölgeselleşmeyi de küreselleşmeye alternatif bir oluşum olarak görmektedirler, çünkü küreselleşme refah devletini ortadan kaldıran bir süreçtir (Aksoy, 2006: 10). Şüphecilere göre, küreselleşme emperyalizmin yeni vücut bulmuş halidir ve ABD'nin dünyayı kontrol etme hayalleri için kullanılmaktadır. Radikallerin aksine, ulus devletlerin bölgesel bütünleşmeler ile güçleneceklerini savunurlar. Ulusal ekonomilerin yerini küresel bir ekonominin alacağı görüşü doğruyu yansıtmamaktadır (Çetin, 2006: 31). Günümüzde, ulus devletler de ulusal ekonomiler de önemlerini korumakta ve mevcudiyetlerini devam ettirmektedirler.

Yukarıda da görüldüğü gibi, şüpheciler küreselleşme olgusunun varlığını tamamen yok saymamış; ancak radikaller tarafından abartılmasına karşı çıkmaktadırlar. Küreselleşme düşünüldüğünün aksine dünyada yeni çatışmalara neden olacaktır. Kültürler ve toplumlar arasında bir bütünleşme değil, kültürler, uygarlıklar ve bölgeler arasındaki farklılıkları ön plana çıkaracaktır. Küreselleşme kültürler arasında çatışmalara neden olacağı gibi, dünya ekonomisinde de eşitsizliğe ve hatta bazı toplumlarda milliyetçiliğin doğuşuna neden olacaktır (Bozkurt, 2000: 22) (Aydın, 2007: 32). Bu perspektiften bakıldığında, bir bütünleşmenin ifadesi olarak küreselleşme olgusuna kutuplaşma olarak bakmak daha doğrudur. Küreselleşme, dünyadaki eşitsizliğe yeni bir

boyut kazandırmıştır (Canbay, 2007: 18-22). Kısaca ifade edersek; küreselleşme, radikallerin düşündüğü gibi dünyada birçok alanda bütünleşmeyi sağlamak yerine, farklılıkları ortaya çıkararak bölünmelere ve kutuplaşmalara neden olacaktır.

Küreselleşme karşıtlarının öne sürdüğü tezlerden bir diğeri de yoksul ülkelerin gittikçe yoksullaştığı, zengin ülkelerin ise gittikçe zenginleştiğidir. Zengin ülkelerin kişi başına düşen gelir düzeyleri birbirlerine yakınsarken, fakir ülkelerde ıraksama meydana gelmektedir. Avrupa ülkeleri gelir düzeyleri arasında bir yakınsama olduğu, Afrika ülkelerinde ise ıraksama yaşandığı iddia edilmektedir (Taner, 2004: 25). Küreselleşme zengin ile fakir ülkeler arasında mevcut olan farkı daha da büyütmektedir.

1.4.3. Dönüşümcüler

Küreselleşmenin çok boyutlu ve karmaşık bir dönüşüm süreci olduğunu savunan dönüşümcüler kesin yargılara varmaktan kaçınmaktadır. Küreselleşme halen devam eden bir süreç olduğu için sonuçlarını şimdiden tahmin etmek mümkün değildir. Küreselleşme ile ortaya küresel bir kültür çıkmaktadır; ancak bu kültür tek küresel toplum anlamına gelmemektedir. Küreselleşme kimi toplumları ve ülkeleri entegre ederken kimilerini sistem dışına itecektir. Küreselleşmenin kurduğu yenedünya düzeninde ülkelerin iç işleri ile uluslararası ilişkileri arasındaki fark azalmakta, ulusal ekonomiler küresel ekonomiye bütünleşmekte, uluslar üstü şirketler, düzenleyici kurumlar ve toplumsal örgütler önem kazanmaktadır. Devlet dışı aktörlerin önem kazanmasına rağmen, ulus devletlerin önemi azalmamaktadır; çünkü küresel düzene uyum sağlayacak ulusal stratejileri belirleyecek olan aktör ulus devlettir (Çetin, 2006: 9-10). Görüldüğü gibi dönüşümcüler, radikallerin ulus devletlerin sonunun geldiği tezine veya şüphecilerin ulusal devletler ile ilgili önemli bir değişikliğin olmadığını varsayan tezlerine karşı çıkmaktadırlar (Bozkurt, 2000: 23). Kesin yargılar yerine ihtimaller üzerinden yorum yapan dönüşümcüler, dünyanın bir dönüşüm sürecinden geçtiğini ifade etmektedirler.

Tablo 2. Küreselleşmeyi Kavramsallaştırma: Üç Eğilim

	Hiper-küreselleşmeciler	Şüpheciler	Dönüşümcüler
Yeni olan nedir?	Küresel bir çağ	Ticaret blokları, önceki dönemden daha zayıf coğrafi yönetim	Tarihsel olarak daha önce hiç duyulmamış küresel karşılıklı bağımlılık düzeyi
Baskın özellikler	Küresel kapitalizm, küresel yönetim, küresel sivil toplum	Dünya 1890'lardan daha az birbirine bağımlı	Kalın (yoğun ve kapsamlı) bir küreselleşme
Ulusal devletlerin gücü	Azalan veya yok olan	Takviye olmuş veya genişlemiş	Yeniden oluşturulmuş, yeniden yapılandırılmış
Küreselleşmenin itici güçleri	Kapitalizm ve teknoloji	Devletler ve piyasalar	Modernizemin birleşik güçleri
Tabakalaşma örnekleri	Eski hiyerarşilerin yok olması	Güney'in artan marjinalizasyonu	Dünya düzeninin yeni mimarisi
Baskın motif	McDonald's, Madonna vs.	Ulusal çıkar	Politik topluluğun dönüşümü
Küreselleşmenin kavramsallaştırılması	İnsan eylemi çerçevesinin yeniden düzenlenmesi	Uluslararasılaştırma ve bölgeselleştirme	Bölgelerarası ilişkilerin ve uzaktaki eylemin yeniden düzenlenmesi
Tarihsel yörünge	Küresel medeniyet	Bölgesel bloklar/medeniyetler çatışması	Belirsiz: Küresel entegrasyon ve parçalanma
Özet argüman	Ulus-devletin sonu	Uluslararasılaşma devlet kabulüne ve desteğine bağlıdır	Devlet gücünü ve dünya siyasetini dönüştüren küreselleşme

Kaynak: Yavuz, C. ve Sivrikaya, D., **Küreselleşmenin Aktörlerinden Çokuluslu Şirketler ve Yönetişim**, 2011, 5.

Yukarıda da görüldüğü gibi, üç yaklaşım küreselleşme konusunda birbirinden farklı görüşlere sahiptirler; ancak üç yaklaşımın da hem fikir olduğu bir nokta vardır; küreselleşme hala devam etmekte olan hızlı bir süreçtir (Aksoy, 2006: 11). Radikallere göre küreselleşme küresel bütünleşmeyi gerçekleştirecek olumlu bir süreç, kuşkuçulara

göre farklılıkların daha da belirgin hale geldiği bir süreç, dönüşümcülere göre ise kesin sonuçlarının kestirilmesinin mümkün olmadığı bir süreçtir.

Yukarıda bahsedilen üç yaklaşımın yanı sıra dördüncü bir yaklaşımın olduğunu savunan görüşler de bulunmaktadır. Hoccoğlu (2003: 238) bu dördüncü yaklaşıma “*seçmecilik (selectivism)*” adını vermektedir. Hoccoğlu’nun ifadesi ile “*Küreselleşmenin iyi ve kötü, zararlı ve faydaları vardır. Seçmecilik iyi olanı azamiye yükseltmek, kötülükleri asgariye indirmektir*” (Hoccoğlu, 2003: 238).

Özetlemek gerekirse, küreselleşme, üzerinde hem fikir olunan bir olgu değildir ve küreselleşme ile ilgili farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan biri olan radikallere göre küreselleşme, piyasaların güçlenerek ulus devletlerden daha güçlü hale geldiği, devlet otoritesinin zayıfladığı, ortak bir kültürün temellerinin oluşturulduğu durdurulamaz bir süreçtir. Radikallerin aksine şüphecilere göre ise küreselleşme, tarihte ilk kez günümüzde yaşanmayan, refah devleti ortadan kaldıran, yeni çatışmaları ortaya çıkaracak gelip geçici bir süreç, emperyalizmin kabuk değiştirmiş halidir. Radikaller ve şüphecilerin aksine kati yargılardan kaçınan dönüşümcülere göre ise küreselleşme, hala devam eden bir süreçtir.

1.5. Küreselleşmenin Ülkelere Etkileri

1.5.1. Az Gelişmiş Olan Ülkelere Etkileri

Küreselleşme sonucu ortaya çıkan ekonomik gelişmeler neticesinde ülkeler bir takım ekonomik birlikler oluşturmakta ya da mevcut olan ekonomik birliklere dâhil olmaktadır. Bölgesel düzeydeki ekonomik birleşmeler, küreselleşmenin ekonomik alandaki en önemli sonuçlarından biridir. Örneğin, bu bölgesel birleşmelerden bir tanesi Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS)’dır. ECOWAS, küreselleşmenin getirdiği ekonomik bütünleşmenin sadece GÜ ve GOÜ’de değil AGÜ’de de meydana geldiğinin göstergelerindedir. ECOWAS’ın temel amacı bölgede çok boyutlu bir bütünleşmeyi sağlamaktır. Birlik sanayi, telekomünikasyon, enerji, tarım, doğal kaynaklar, ticaret ve para/finansal sorunlarla ilgilendiği gibi sosyo-kültürel konularda da ilişkilerin geliştirilmesini hedeflemektedir. Küreselleşme, bölgesel ve uluslararası birlikler vasıtasıyla AGÜ’in diğer dünya ülkeleri ile yakınlaşmasını sağlamaktadır. Ekonomik bütünleşme hareketlerine dâhil olan ülkelerde kısmi de olsa zamanla

iyileşmeler yaşandığı görülmektedir. Özellikle üretim ve ticaret alanlarında bölgesel birliklere dâhil olan ülkelere bazı avantajlar sağlamaktadırlar (Bakan ve Kocağ, 2012: 290-291). Bölgesel bütünleşme hareketlerine dâhil olan AGÜ, ekonomik, sosyal ve siyasi alanlarda iyileşmeler yaşayarak küresel sisteme entegre olmaya çalışmaktadırlar.

Küreselleşmenin AGÜ için fırsatlar yarattığı görüşlerinin yanı sıra, küreselleşmenin bu ülkeler için fırsattan çok tehlike oluşturabileceğini savunanlar da bulunmaktadır. Bu görüşe göre küreselleşme, gelişimini tamamlayamamış ülkeler için değil, GÜ için fırsatlar yaratmaktadır. Küreselleşmenin getirdiği fırsatlardan, AGÜ'in yararlanamadığının bir göstergesi ise “*sweatshop*” adı verilen, AGÜ'deki sağlıksız koşullar altında, düşük ücret karşılığında işçi çalıştıran iş yerleridir. Bu işyerlerinin varlığı, ayrıca küreselleşmenin vurgu yaptığı insan hakları düşüncesinin de AGÜ'de geçerliliğinin olmadığını göstergesidir (Yavuz ve Sivrikaya, 2000: 4). Bu görüşe göre, GOÜ, küreselleşmeyi kendi çıkarları doğrultusunda kullanırken, AGÜ küreselleşme sürecinden faydalanmak bir yana zarar görmektedirler. Küreselleşmeye yön verebilecek kapasiteye sahip ülkeler, küreselleşme aracılığı ile AGÜ'yi sömürmektedirler.

1.5.2. Gelişmekte Olan Ükelere Etkileri

Küreselleşme sürecinde karşımıza iki temel konu çıkmaktadır. Bunlar, teknolojiye ileriye iletilme ile ortaya çıkan üretim artışı ve bu ürünlere pazar bulma arayışıdır. Küreselleşme, ülkelere fırsatlar sunduğu gibi sakıncalar ve tehlikeler de sunmaktadır. Örneğin, GOÜ'e, özellikle finansal küreselleşme ile yabancı sermaye girişleri olmaktadır. Bu yabancı sermaye, giriş yaptığı ülkede hem yeni kaynak hem de rekabetçi bir ortam oluşturur. Bu sermaye girişleri ülkede tüketimi artırmakta ve ekonomik büyüme yaşatmaktadır. Diğer taraftan küreselleşme süreci GOÜ veya GÜ ayrımı yapmaksızın bütün ülkelere yeni tehditler de oluşturabilir. Küreselleşme, GÜ ve AGÜ arasındaki eşitsizliği artırdığı gibi GOÜ arsında da eşitsizliğe neden olmaktadır (Çetin, 2006: 60-62). Daha önce de belirtildiği gibi, özellikle şüphelilere göre, küreselleşme zengini daha zengin, fakiri daha fakir yapmaktadır. Bu düşünce, GÜ ve AGÜ arasındaki ilişki için de GOÜ'in kendi aralarındaki ilişki için de geçerli kabul edilmektedir.

Küreselleşmenin GOÜ açısından önemli olan bir diğer konu, devlet sistemlerinde yenilenme gereksinimidir. Özellikle GOÜ’de, eş-dost kapitalizmi (crony capitalism) sistemi söz konusudur. Bu sistemde, ekonomi alanında devletin rolü çok büyüktür ve finans kesimi ile devlet arasında ve devlet içinde çeşitli kayırmalar, rüşvet ve şeffaf olmayan bazı uygulamalar bulunmaktadır. GOÜ’in, küreselleşme süreci içinde yer alabilmeleri için öncelikler bu devlet yapılarını ve ekonomideki aktif rollerini değiştirmeleri gerekmektedir (Ulagay, 2000: 105) (Çetin, 2006: 62).

Küreselleşme süreci GÜ’e daha fazla yarar sağlarken, AGÜ ve GOÜ’de yaşanan kişi başına düşen gelirdeki artış ise çok az bir oranda kalmaktadır. GÜ ve GOÜ arasındaki eşitsizliği artıran bu süreçte, GOÜ’in de fayda sağlayabilmesi için bazı noktalara önem vermeleri gerekmektedir. Çetin (2006: 63) bu noktaları şöyle özetlemektedir; eğitime, teknolojiye ve AR-GE çalışmalarına yatırım yapılması, insan kalitesinin artırılması, internet kullanımını yaygınlaştırmak, beyin göçünü engelleyici uygulamalar getirmek, devleti ve siyaseti yeniden yapılandırmak, ekonomide istikrarı ve rekabeti sağlamak, özel sektörün içeride ve dışarıda işbirliğini artıracak sektörel tedbirler almak.

1.5.3. Gelişmiş Olan Ülkelere Etkileri

Yukarıda da belirtildiği gibi, küreselleşmeden en fazla fayda sağlayan ülkeler GÜ’dir. GÜ, küreselleşme sürecinde kendi büyümelerini sağlamak amacıyla üç tane zorunlu şart olduğunu öne sürmektedirler (Tunç, 2001: 56-57) (Çetin, 2006: 57-58). Bu şartlarından birincisi, rekabet avantajları sağlamaktır. İşletmeler küresel pazardaki rekabette yer alabilmek için ürettikleri malları düşük fiyata ve kaliteli bir biçimde sunmaları gerekmektedir. İşletmelerin, rakiplerine oranla daha düşük fiyatta ürün sunmaları için ise üretim maliyetlerini ve girdi fiyatlarını daha düşük, işletme faaliyetlerini ise daha verimli tutmaları gerekmektedir. ÇUŞ bu şekilde üretimlerini dünya geneline yaymayı başarmaktadırlar. ÇUŞ’in kuruluş yerlerini değiştirme nedenlerinden biri, GÜ’deki maliyet artışları ile iç ve dış pazarda kaybettikleri fiyat rekabetini yeniden elde etmektir. GOÜ’de ve AGÜ’de girdi ve hammadde fiyatları daha düşük olduğu için, fiyat rekabetini buldukları pazarda kaybeden işletmeler, faaliyetlerini bu ülkelere kaydırmaktadırlar. Dünya genelinde yatırım yapar hale gelen

ÇUŞ'in dünya geneline yayılmaları, gittikleri ülkenin refahına da katkıda bulunmalarını sağlamaktadır.

İkinci şart ekonomik büyümenin devam ettirilmesidir. Ekonomik büyümenin devam ettirilmesinde önemli rol oynayan kavram ise “verimlilik”tir. Verimlilik sayesinde maliyetler azalır, fiyatlar düşer ve talep artar. Üçüncü ve son şart ise pazarlama ve üretim standardizasyonunu sağlamak ve ölçek ekonomisinden faydalanmaktır. Üretim maliyetlerinin düşmesini sağlayan, üretim standardizasyonu ve ölçek ekonomisi, şirketlerin dünyanın farklı bölgelerindeki tüketicilere ulaşmasına neden olur. Bu yapılanmayı özellikle, kimya, araba, parça, ulaşım, gıda, ağır iş makineleri sanayilerinde görmekteyiz. Ölçek ekonomisi ve ürün standardizasyonuna geçebilmek için piyasaların birbiri ile iletişim halinde olması gerekmektedir.

Faydalarının yanı sıra, küreselleşmenin, GÜ'e bazı zararları da bulunmaktadır. Küreselleşmenin belki de en büyük olumsuz sonucu olan gelir dağılımındaki bozulmalar GÜ'de de meydana gelmektedir. Tüm dünyada olduğu gibi, ABD'de de yoksul nüfus oranında artış gözlemlenmektedir; 1967'de %11 olan yoksul nüfus oranı, 1998 yılında %13'e çıkmıştır. Küreselleşme ile artan işsizlik sorunu, GÜ için de önemli bir sorun halindedir. Gelişmiş ve AGÜ veya GOÜ arasındaki eşitsizlik ve özellikle GOÜ'de yaşanan nüfus artışı GÜ, bu bölgelerden gelebilecek göç dalgası tehlikesi ile de karşı karşıya getirmektedir (Çetin, 2006: 59-62).

1.6. Küreselleşmenin Getirdikleri

Yukarıda da görüldüğü gibi, küreselleşmenin tanımında ortak bir görüş olmadığı gibi küreselleşmenin kendisi ve getirileri hakkında da ortak bir görüş bulunmamaktadır. Kimilerine göre, küreselleşme, insanların yaşam standardını artıran, insan hakları düşüncesini geliştiren, yoksulluk ve gelir dağılımındaki eşitsizliği azaltan bir süreç olarak görüp ve desteklenmesi gerektiğini söylerken, kimileri küreselleşmeyi emperyalizmin uzantısı olarak kabul edip zengini daha zengin fakiri daha fakir yaptığını, AGÜ'den GÜ'e kaynak kaymasına neden olduğunu ve kültürel ve siyasi müdahaleleri de beraberinde getirdiğini savunurlar (Yavuz ve Sivrikaya, 2011: 11). İki görüşün de haklı olduğu taraflar bulunmaktadır. Küreselleşmenin ülkeden ülkeye değişen, hem olumlu hem de olumsuz sonuçları bulunmaktadır.

Bu iki karşıt görüşten birisinin düşüncelerini kabul etmeden, küreselleşmenin muhtemel etkilerini şu şekilde özetlemek daha faydalı olacaktır (Hocaoğlu, 2003: 238) (Tireli, 2009: 28-29):

- Küreselleşme, uluslararası pazara giren malların bir fiyat kırılma riskine maruz kalmasına neden olur. Küçük bir ekonomi, ithalat ve ihracatının dünya fiyatlarına etki edebilecek bir güce sahip değildir.
- Küreselleşme, tüketiciye farklı türdeki mallara ki bu mallar piyasada mevcut olan malların farklı bir sürümü de olabilir tamamen yeni bir mal da olabilir, erişim imkânı sağlamaktadır.
- Küreselleşme, üretim sürecinin bölümlenmesi ve dışarıdan tedarik gibi yeni fırsatlar ortaya çıkarmaktadır. Bu yeni fırsatlar şirketlerin merkezlerinin bir ülkede bulundurup üretimlerini başka bir ülkede veya ülkelerde yapmalarına imkân verdiği gibi tüm üretim süreçlerini tek bir ülkede de gerçekleştirmesine olanak sağlamaktadır.

1.6.1. Yenilik ve Risk

Küreselleşme, dünya ülkelerine verimliliğin artması, ekonomik refahın yükselmesi, bilgiye ve tüketim ürünlerine ulaşımın kolaylaşması ve ülkelerin ve insanların birbirine yaklaşması gibi pek çok fırsat sunmaktadır (Aktan, 2002: 4). Küreselleşme birçok fırsat alanları doğurduğu gibi ülkeleri ve toplumları birbirine yaklaştırarak bazı riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu risk ve fırsatlara kısaca değinmekte fayda bulunmaktadır.

Küreselleşme ile ekonomide bazı sektörlerin önü açılmış ve yeni istihdam alanları oluşmuştur. Yeni istihdam alanı yaratan sektörler genellikle ihracat ve ithalata yönelik üretim yapan sektörlerdir. Küreselleşme, özellikle ithalat ve ihracata yönelik sektörlerde nitelikli elemanlara yeni iş imkânları sunmaktadır. Diğer taraftan, inşaat gibi ihracat ve ithalata yönelik olmayan sektörlerde niteliksiz işgücüne de istihdam olanakları doğmaktadır (Taner, 2004: 30). Küreselleşme ile büyüyen ekonomiler, yeni istihdam alanları ile bireylere önemli fırsatlar sunmaktadır.

Küreselleşmenin getirdiği bir diğer yenik ise iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmelerin üretim sürecine de yansıtılmasıdır. İletişim teknolojisindeki gelişmeler

üretimin uzaktan yönetimini ve denetimini ve sipariş alıp vermeyi kolaylaştırmıştır. Ayrıca ulaşım teknolojisinde yaşanan gelişmeler de taşıma ve ulaşım maliyetlerini oldukça düşürmüştür (Aktan, 2002: 7-8). Kısacası, küreselleşme ile artan teknolojik gelişmeler şirketlere verimliliklerini artırmalarını sağlayacak birçok yenilik sunmaktadır. Şirketler, teknolojik ilerlemelere ayak uydurabilmeleri halinde büyük fırsatlar yakalamaktadırlar.

Küreselleşme ekonomi alanında olduğu gibi sosyal alanda da bazı yenilikler getirmiş, bu alanı da etkilemiştir. Artık siyasal fikirler, düşünce akımları ve kültürler ulusal bir sınır içinde kalmayıp küresel bir boyut kazanmaktadır. Eskiden ulusal hükümetlerin sorunları olarak kabul edilen güvenlik, terörizm, çevre sorunları, salgın hastalıklar ve insan hakları gibi konular artık uluslararası politikaların bir parçası haline gelmiştir. Ülkelerin birbirine yaklaşması ve uluslararası ilişkilerin yoğunlaşması ile yerel sorunlar uluslararası bir nitelik kazanmaktadır. Uluslararası bu sorunların çözümü de tabii ki uluslararası işbirliğini gerektirmektedir. “Küresel düşün, yerel hareket et” felsefesi artık sadece ekonomi alanı için değil, siyasal alan için de geçerli hale gelmektedir (Aktan, 2002: 6-7). Şu da belirtilmelidir ki kültürün küreselleşmesi eğilimi sonucunda, yerel kültürlerin küresel kültür ile birleşmesi bu yerel kültürlerin yok olma riskini doğurmaktadır (Taner, 2004: 30). Küresel kültür ile birleşme eğiliminde olan yerel kültür, zamanla özünü kaybedip haritadan silinme riski ile karşılaşmaktadır.

1.6.2. Tehlike ve Sorunlar

Küreselleşmenin yol açtığı sorunlardan biri kaynakların dağılımında çarpıklıklara neden olmasıdır. Küreselleşme, daha önce de değindiğimiz gibi, kapitalizmin öncü ülkelerinde büyüme ve refah düzeyinde artışa neden olurken, aynı gelişme ve büyümeyi AGÜ’de sağlayamadığı için GÜ ile GOÜ arasındaki ve ülke içindeki eşitsizliği daha da büyütüştür. Küreselleşme, ekonomik alanda neden olduğu sorunların yanı sıra çevresel sorunların artmasına da neden olmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrası uygulanan kalkınma politikaları, ülkeleri ekonomik açıdan gelişmiş ve gelişmemiş olarak kategorilere sokarken, bir yandan da ülke içinde ve uluslararası ortamda çevresel ve sosyal sorunlara yol açmıştır. Hava ve su kirlenmesi, çölleşme, nükleer atıklar ve bilinçsizce doğal kaynakların kullanılması gibi çevresel sorunlar ekolojik küreselleşmenin sonuçları olarak görülmektedir. Sağlık ve eğitim koşulları ise

yoksul insanlar için çok düşük seviyededir (Kaypak, 2011: 18-22). Bu bağlamda, küreselleşme insan hayatını doğrudan ve dolaylı yollardan etkileyebilecek tehlikeleri de beraberinde getirmektedir. Radikallerin ileri sürdüğü gibi, küreselleşmenin tamamen faydalı bir süreç olmadığı kabul edilmektedir.

Küreselleşmenin yol açtığı gelir dağılımı bozukluğu ve sosyal refah devleti anlayışının zarar görmesi aynı anda işsizlik sorununu da büyütmektedir. Küresel rekabet içinde yer almayı hedefleyen hükümetlerin sosyal amaçlı işgücünü korumaya yönelik oluşturulan mekanizmaları kaldırma eğiliminde oldukları görülmektedir. Özellikle Avrupa ülkelerinde işten çıkarma işlemleri çok uzun, zorlu ve maliyetli bir süreç oluşturmaktadır. Avrupalı firmalar, yeni işçilerin işe alınma ve işçilerin işten çıkarma maliyetlerini göze alamadıkları için işe alımın ve işten çıkarmanın maliyetinin daha düşük olduğu yerlere taşınmaktadır (Taner, 2004: 31). Küresel rekabetin içinde yer alma adına esnek emek politikaları nedeniyle işin ve işçinin, çalışma saatlerinin, iş yasalarının ve işyerinin esnekleştirilmesi de söz konusudur (Türkan, 2005: 51). Esnekleşen iş ve işçi yasaları ile küreselleşmenin geliştirilmesi gerektiğini vurguladığı insan hakları ilkesi de ihlal edilmektedir.

Bu noktada, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın (UNCTAD) küreselleşmeye yönelttiği eleştirileri sıralamakta fayda bulunmaktadır (Aktan, 2002: 263) (Çeken, Ökten ve Ateşoğlu, 2008: 91-92):

- Ülkeler düzeyinde bazı istisnalar haricinde dünya ekonomisinin büyüme hızı çok yavaş, istihdam düzeyi düşük ve yoksulluk oranı hala yüksektir.
- Kuzey ile Güney arasındaki ekonomik fark kapanmamış aksine daha da açılmıştır. 1965'te dünya nüfusunun en zengin %20'sinin ortalama adam başına geliri, en yoksul %20'sinin 30 katı iken 1990 yılında bu oran 60 katına çıkmıştır.
- Pek çok ülkede yoksul kesimin yanı sıra orta kesimin de görece durumlarında bozulma yaşanmıştır.
- Gelir paylaşımında sermayenin payı artmış, emeğin payı ise düşmüştür.
- İş ve gelir güvencesi hemen her ülkede azalmıştır. Hem Kuzey'de hem de Güney'de şirketler istihdam ve ücretler üzerinde baskı kurmaktadır.
- Nitelikli ve niteliksiz iş gücü arasındaki eşitsizlik, GÜ'den GOÜ'ye sıçramıştır.

Özetlemek gerekirse, küreselleşme farklı ekonomik, sosyal ve siyasi yapıya sahip farklı ülkelere farklı sonuçlar doğuran bir süreçtir. Kimi ülkelere fırsatlar ve zenginlikler sunarken, kimi ülkelere de tehlikeler ve yoksulluk sunmaktadır. Genel kanıya göre küreselleşme GÜ için olumlu sonuçlar doğurur, AGÜ için olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Ancak, küreselleşmenin AGÜ'e yabancı sermaye yatırımı, yeni istihdam alanları ve bölgesel birliklere dâhil olma gibi fırsatlar oluşturduğu, GÜ için ise gelir dağılımında dengesizlik gibi bazı sorunlara yol açtığı da görülmektedir. Küreselleşme bütün ülkeler için yaşam standardını artırmak, yeni istihdam alanları sağlamak, yoksulluk ve gelir dağılımındaki eşitsizliği azaltmak, üreticiye ve tüketiciye yeni olanaklar sağlamak, verimliliği artırmak ve ülkeleri ve insanları birbirine yaklaştırmak gibi birçok fırsat sunarken, zengini daha zengin fakiri daha fakir yapmak, yerel kültürlerin yok olması ya da farklılıkların belirginleşerek çatışmalara yol açması, insan haklarının kar dürtüsü ile ihlal edilmesi ve çevresel sorunlar gibi pek çok tehlikeleri de beraberinde getirmektedir. Küreselleşmeyi farklı ülkelere farklı sonuçlar doğuran bir süreç olarak kabul edip, ülkelerin bu sürece karşı, kendi ekonomik, siyasi ve sosyal yapılarına göre özel politikalar belirlemelerinde fayda görülmektedir.

2. ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER

2.1. Çok Uluslu Şirketlere Genel Bakış

2.1.1. Çok Uluslu Şirketlerin Tanımı

Akademik ve küresel çevrenin tartışma odağı haline gelen (ÇUŞ), dünya ekonomisi ve sosyal yapısı üzerinde önemli etkilere sahiptir (Kaymakçı, 2013: 226). Üzerinde kabul edilen ortak bir tanımı olmayan ÇUŞ kavramı, teknolojik, ekonomik ve sosyal alanda gerçekleşen gelişmeler sonucunda işletmelerin faaliyet yapılarında ve boyutlarında değişimlere neden olması ile gündeme gelmiştir. ÇUŞ hakkında yapılan tanımlar, tanımlamayı yapan yazarların ÇUŞ'in öne çıkarmak istedikleri özelliklerini vurgu yapar şeklindedir. Bundan dolayı, küreselleşmeye hız kazandıran ve bu sürece yön veren ÇUŞ hakkında literatürde birden çok tanım bulunmaktadır (Özcan, 2011: 2) (Bolat ve Seymen, 2005: 53). ÇUŞ hakkında yapılan farklı tanımlar aşağıda incelenecektir.

Geniş bir ifade ile ÇUŞ, çeşitli amaçlar ile üretim ve pazarlama faaliyetlerini farklı ülkelerde yapan bir organizasyon türüdür. ÇUŞ, yavru şirketler ve bayi uygulaması ile toplam satış, varlık veya işgücünün %20'sinin ana ülke dışında olan işletme türleridir (Gültekin, 2009: 2). Bir diğer görüşü göre ise ÇUŞ, toplam satışının en az %35'ni diğer ülkelerdeki faaliyetlerinden elde eden işletmelerdir (Tağraf, 2002: 37). UNCTAD'ın tanımına göre, ÇUŞ ev sahibi işletmeleri (kendi ülkesi dışındaki, bir işletmenin aktiflerini kontrol eden işletme) ve onların iştiraklerini içeren işletmelerdir. ÇUŞ esnek ağ yapıları, yeni yatırım yerleri belirleme ve vergi ve gelirlerini ülke dışına kaydırabilme gibi avantajları ellerinde bulundurmaktadır (Kaymakçı, 2013: 226). ÇUŞ hakkında yapılan tanımların ortak noktası, ÇUŞ'in faaliyetlerini birden fazla ülkeye yaymış olmalarıdır. ÇUŞ, üretim ve satış faaliyetlerinin farklı evrelerini farklı ülkelerde gerçekleştirebilmektedirler.

ÇUŞ'i ana ülkelerinden farklı ülkelerde yatırım yapmaya iten çeşitli nedenler vardır. Bu nedenler; birden çok ülkede faaliyette bulunarak, meydana gelebilecek

riskleri dağıtmak, uluslararası alanda ortaya çıkan arbitraj olanaklarından yararlanmak, kârı en üst düzeye çıkarmak, sahip olunan teknolojik üstünlük ile yerel işletmeler karşısında avantaj sağlamak, yurtiçi piyasasının sağlayamayacağı düzeye ulaşmak (Aktan ve Vural, 2006: 36). Bu faktörler, ÇUŞ'in farklı ülkelerde faaliyette bulunmalarına neden olan faktörlerdir.

ÇUŞ'i, ekonomik ve mali yapılarını temel alarak tanımlayanlar da bulunmaktadır. Bu tanımlarda şirketlerin büyüklüğü, üretimi, ülke dışında sahip oldukları varlıkları ve dünya çapındaki faaliyetlerinin yaygınlık düzeyleri ön plana çıkarılmaktadır. Faaliyet gösterdikleri ülke sayısı temel alındığında, ÇUŞ, üretim ve yönetim tekniklerini, mal, yatırım sermayesi ve personelin uluslararası transferini içeren faaliyetleri sınırları aşan firmalar olarak karşımıza çıkmaktadırlar (Gürün, 2001: 24-25).

BM'in ÇUŞ tanımı ise şöyledir, *“ekonomik işletme birimlerinin hukuki şekli ve uğraşı alanlarına bakılmaksızın iki veya daha fazla ülkede faaliyet gösteren; işletme birimleri arasında, küresel stratejiyi oluşturmak üzere uyumlu ve ortak politikaların saptanmasını sağlayan; bir ya da birden fazla karar alma merkezinin etkin kontrolüne dayalı bir karar alma sistemine sahip olan; bilgi, kaynak ve sorumlulukları birimler arasında paylaşan ekonomik işletmelerden oluşan ticari bir teşebbüstür.”* (Yavuz ve Sivrikaya, 2011: 14).

Görüldüğü üzere ÇUŞ hakkında fikir birliğine varılmış tek bir tanım bulunmamaktadır. Ancak yapılan çeşitli tanımlarda, açıkça belirtilmiş olsun ya da olmasın, ÇUŞ hakkında ortak iki temel nokta bulunmaktadır. Bu ortak noktalar şunlardır; (1) ÇUŞ olarak tanımlanan işletmelerin doğrudan üretime yönelik faaliyet göstermeleri ve (2) söz konusu olan faaliyetleri birden fazla ülkede gerçekleştirmeleri (Fidan, 1995: 102). Bu bağlamda, ÇUŞ'i en basit ifade ile doğrudan üretim faaliyetlerinde bulunan ve üretim, pazarlama ya da satış evrelerini birden fazla ülkede gerçekleştirebilen şirketler olarak tanımlamak mümkündür.

Hisselerinin bir kısmını halka arz ederek de faaliyette bulunabilen ÇUŞ, bütün dünyayı bir pazar olarak görmektedir. ÇUŞ'in ana merkezleri ile dünyanın farklı yerlerinde bulunan şubeleri arasında sürekli bir iletişim mevcuttur ve küresel düzeyde belirlenen stratejiler bütün şubelerde uygulanmaktadır. Ekonomik sistem ve ideolojik farklılıkları gözetmeksizin hemen her alanda faaliyet gösteren ÇUŞ, genellikle oligopol

olmak üzere monopol, monopson gibi eksik rekabet piyasalarında faaliyet göstermektedirler (Yavuz ve Sivrikaya, 2011: 14). Yurt dışında AR-GE birimleri bulunduran işletmeler de ÇUŞ kategorisine dâhil olmaktadır; çünkü ÇUŞ belirlenmesinde kullanılan kıstas, işletmelerin yurtdışındaki faaliyetlerinin büyüklüğü değil, yurtdışında faaliyette bulunmalarındır (Seyidoğlu, 2001:679). ÇUŞ'in başka bir işletmenin gerçekleştirdiği faaliyetlerin bir kısmını veya tamamını kontrol ettiği ya da diğer işletmeyi satın aldığı da görülmektedir. Bu işlemlere “şirket birleşmesi” ve “satın alma” faaliyetleri denilmektedir (Gültekin, 2009: 5). ÇUŞ farklı biçimlerde ve farklı piyasalarda veya ülkelerde faaliyette bulunabilmektedirler. Faaliyet biçimleri ya da büyüklükleri şirketlerin çok uluslu niteliği kazanması için pek fazla önem arz etmemektedir. Şirketlerin çok uluslu olarak tanımlanması için gerekli olan temel kıstas, şirketlerin yurt dışında faaliyette bulunabilmeleridir.

ÇUŞ genellikle, üretime koyulan kaynaklara sahip olsa da buldukları ülkedeki kaynakları kullanabilmesi için bu kaynaklara sahip olması gerekmez, ancak mevcut ülkedeki yasal bağımsız şirketlerle ortak çalışma yürütmesi gerekir. Güçleri ne olursa olsun, bütün ÇUŞ içerisinde faaliyet gösterdikleri ülkelerin yasal düzenlemelerine uymak zorundadır. Ülke değişikliği ile yasal düzenlemelerden fayda sağlamayı hedefleyen ÇUŞ, gittikleri ülkedeki diğer işletmeler ile işbirliği içinde olmaları gerekmektedir. Böylece ülkedeki yasal düzenlemeler ve tüketim eğilimleri hakkında bilgi edinebilirler. Bu durumda, ÇUŞ birden fazla ülkedeki sahibi olsun ya da olmasın, faaliyetleri yürütebilen ve kontrol edebilen işletmelerdir (Yavuz ve Sivrikaya, 2011: 13). ÇUŞ, farklı ülkelerde üretim ve pazarlama faaliyetlerinde bulunan işletmeler olduğu gibi (Coca-Cola), sınır ötesinde ihracat işlemleri yapan şirketler (General Electric) de olabilirler. Ancak belirtmek gerekir ki, özellikle GOÜ tarafından teknoloji, finans, bilgi ve donanım nedeniyle talep edilen ÇUŞ, gittikleri ülkelerde bilgi paylaşımı bulunmaktan kaçınılmaktadırlar (Gedikli, 2011: 104). Mevcut olan teknolojik, finans, bilgi ve donanım kapasiteleri, ÇUŞ'i gittikleri ülkedeki yerel şirketler karşısında ayrıcalıklı duruma getiren unsurlar olduğu için ÇUŞ bu bilgilerini gittikleri ülkelerle mümkün olduğunca paylaşmaktan kaçınılmaktadırlar.

ÇUŞ'i anlayabilmek için bu konudaki literatür hakkında bilgi sahibi olmak gerekmektedir. ÇUŞ hakkındaki temel kavramlar şunlardır (Gürün, 2001: 31-32):

- Köken/Ana Ülke (Origin/Parent Country): ÇUŞ'in menşeinin bulunduğu ülke anlamına gelmektedir.
- Ev Sahibi/Kabul Eden Ülke (Host Country): ÇUŞ'in yatırım yaptığı ülkeye verilen addır.
- Üçüncü Ülke (Third Country): ÇUŞ'in üretim faaliyetlerine ya da bilgi transferine herhangi bir şekilde katılan ana ülke ve ev sahibi ülke dışındaki ülke.
- Ana Şirket (Parent Company): Yatırım yapan asıl şirket. Ana şirket, yavru şirketin mülkiyetini ve yönetimini elinde bulundurur.
- Yavru Şirket /Yabancı Sermaye Şirketi/ Şube (Subsidiary): Ana şirketin teknolojisini, ticari sırlarını, yönetim bilgilerini, ticaret unvanını ve diğer araçlarını kullanma ayrıcalığına sahip olan, yabancı ülkede bulunan şirket. Yavru şirketler yukarıda sayılan ayrıcalıklar karşılığında kazandıkları karların tamamını veya bir kısmını ana şirket ile paylaşır.

Teknolojinin ve daha fazla ve daha hızlı mal ve hizmet üretiminin önem kazandığı modern çağda, sanayileşmiş ülkeler, kitlesel üretim teknikleri sayesinde ulusal refahlarını artırmış ve bu gelişmelerde önemli rol oynayan büyük ekonomik işletmeler daha da güçlenerek küresel ekonomi ve siyaseti belirleyen aktörler haline gelmişlerdir. Rekabet gücünün ve yaşam kalitesinin global piyasaların tercihlerine göre şekillendiği günümüzde, sürdürülebilir rekabetin ve yaşam standartlarının en önemli belirleyici aktörü ÇUŞ haline gelmiştir (Aktan ve Vural, 2006: 5-6). ÇUŞ sadece ekonomi alanında değil, hemen hemen hayatımızın her alanına girmişlerdir.

Küreselleşme süreci ile karşılıklı etkileşim halinde gelişen ÇUŞ hakkında, görüldüğü üzere kesin bir tanım bulunmamaktadır. Kimileri ÇUŞ'in faaliyet gösterdikleri alanı ön plana çıkaran tanımlar yaparken, kimileri ÇUŞ'in ekonomik ve mali yapılarına göre tanımlamalar yapmaktadır. Ancak ÇUŞ tanımlarının ortak bir noktası bulunmaktadır. Bu ortak nokta ÇUŞ'in faaliyet alanlarını birden fazla ülkeye yaydıkları ve üretime doğrudan katıldıklarıdır. Bu açıdan bakıldığında ÇUŞ'i faaliyet biçimleri, büyüklükleri veya faaliyet gösterdikleri alan ne olursa olsun, doğrudan üretim evresi içinde bulunan ve birden fazla ülkede faaliyette bulunan şirketler olarak tanımlamak mümkündür.

2.1.2. Çok Uluslu Şirketlerin Tarihsel Gelişimi

ÇUŞ'in tarihsel gelişimi ile ilgili birbirinden farklı görüşler bulunmaktadır. Örneğin bazı görüşler, ÇUŞ'in 15. ve 16. yy.'da, ortaya çıktığını, bu dönemde özellikle İngiltere ve kolonileri arasında mal ticaretinde bulduklarını kabul ederken, bir diğer görüş, 19. yy.'da ortaya çıkan ÇUŞ'in, II. Dünya Savaşı'na kadar geçen zamanda kurumsal kimliğe kavuştuklarını kabul etmektedir (Özcan, 2011: 17). Üzerinde tartışmaların yaşandığı ÇUŞ'in tarihsel gelişim sürecini belirli dönemlere ayırarak incelemek bu süreci daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

2.1.2.1. Ticaret Dönemi

Uluslararası ticaret konusunda tarih boyunca en fazla tartışılan konulardan biri bir ülkeden diğerine yapılan yatırımların her iki ülkeye ve bu ülkelerdeki işletmelere sağlayacağı kazanç ve fırsatların neler olabileceğidir. Sanayi Devrimi'ne kadarki dönemde uluslararası ticaretin devletlerin kontrolünde olduğu ve ticaretin hedeflerinin devletin hedefleri olarak kabul edildiği görülmektedir (Kaymakçı, 2013: 227). Özel şirketlerden ziyade uluslararası ticaret ile ilgilenen aktörün devlet olduğu görülmektedir.

Bu dönem, C. Columbus ve arkadaşlarının 1500'lü yıllarda denizlere açılması ile başlamış 1850'lerdeki Sanayi Devrimi ile son bulmuştur (Mutlu, 1999: 15). Sermaye olanaklarının sınırlı olduğu ticaret döneminde, sayıca az olan malların ticareti yapılmakta ve işletmeler genellikle ortaklık şeklinde faaliyet göstermekteydiler (Aksoy, 2006: 27). Bu dönemde meydana gelen Coğrafi Keşifler ve İpek ve Baharat Yollarının etkisi ile Avrupa ticareti yükselişe geçmiş ve özellikle İngiliz, Fransız ve Hollandalı işletmeler günümüz ÇUŞ'in öncüsü haline gelmiştir (Özcan, 2011: 20). Coğrafi keşifler ve ipek ve baharat yollarının etkisi ile hareketlenen uluslararası ticaret, Avrupa ülkelerindeki şirketleri uluslararası pazara çekmiştir.

2.1.2.2. Sömürgecilik Dönemi

Coğrafi keşiflerin tamamlandığı, büyük işletmelerin kurulduğu ve ülkeler arası ticari ilişkilerin geliştiği 1850'li yılların sonu ve yaklaşık 1914'e kadar olan döneme "Sömürgecilik Dönemi" adı verilmektedir. Sanayileşen ülkelerdeki büyük sermaye birikimi elde eden büyük şirketler, bu sermayeyi en karlı şekilde kullanabilecekleri yeni

yatırım yerleri aramaya başladı ve maden ve petrolün çıkartılması için sömürgelerde girişimde bulunmaları ile ilk yabancı sermaye yatırımları bu dönemde gerçekleşmeye başladı (Özcan, 2011: 20) (Kaymakçı, 2013: 227). 1850’li yıllarda doğrudan yabancı yatırım mantığının gelişmesi ve ulaşım ve haberleşme alanındaki ilerlemeler de ÇUŞ’ın dış ülkelere açılmasını kolaylaştırmıştır (Gedikli, 2011:117). Ticaret döneminde temelleri atılan ÇUŞ, sömürgecilik döneminde gerçek anlamda çok uluslu niteliği kazanmaya başlamışlardır.

Sanayi Devrimi’nden sonra Avrupa’da faaliyette bulunan işletmeler, ticaret döneminin aksine, dışarıdan mal satın alıp içeride satarak kar elde etmek yerine sanayi mallarına yönelik faaliyette bulunmaya başladılar (Yüksel, 1999: 26) (Aksoy, 2006: 29). Bu dönemde, dönemin ticari açıdan GÜ’i olan İngiltere, Almanya, Fransa ve Hollanda, temel amacı ticari kar elde etmekten ziyade siyasi hegemonya kurmak olan yatırımlarını genellikle Asya, Afrika ve Amerika bölgelerine yapmışlardır (Aksoy, 2006: 28-29). Bu bölgelere yapılan yabancı yatırımlar ile bölgenin siyasi gelişimi de kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.

2.1.2.3. Ayrıcalık Dönemi

Dış ticaretteki engelleyici politikaların ortadan kalkmaya başlaması ile ÇUŞ’ın sayısında ve yatırımlarında artış yaşandığı bu dönem, 1914-1945 yılları arasında yaşanmıştır. Gerçek anlamda bütünleşmiş ve farklılaşmış ÇUŞ’ın ortaya çıkışı ise 1920’li yıllara denk gelmektedir (Gürün, 2001: 38). Bu dönemde, ticaret döneminin tarım ve madencilik alanlarında yapılan yatırımların aksine, özellikle otomobil sanayinde dış ülkelere yapılan yatırımlar artmıştır. Yaşanan 1929 Büyük Buhran’ı işsizliğin ve stokların artmasına neden olmuş, ancak şirketlerin bu stokları alternatif pazarlarda eritmeleri ile ticaret artışa geçmiştir (Kaymakçı, 2013: 227-228).

Büyük Buhran, ÇUŞ’ın sayısını ve Asyalıların, Afrikalıların ve Latin Amerikalıların Batıdaki girişimlerini arttırmıştır. ÇUŞ ilk kez ev sahibi ülke vatandaşlarını yönetici ve personel olarak istihdam etmeye başlamış, yüksek ücretli Batılılar yerine Afrikalı, Asyalı ve Latin Amerikalı yönetici ve teknik elemanlar tercih edilmeye başlanmıştır (Wallerstein, 1998: 229)(Temizel, Turan ve Temizel, 2008:463). Batılı personele yüksek ücretler vermek yerine ev sahibi ülkenin daha düşük ücretli işgücünü istihdam eden şirketler, işçi maliyetlerini de düşürmüşlerdir.

1880'lerde ortaya çıkıp 1929'larda etkin hale gelen klasik yönetim anlayışı ile şirketlerde etkinlik ve verimlilik artmış, bunun sonucunda da üretimde artış yaşanmıştır. Üretimin artmasında rağmen piyasadaki iç talep yetersiz kalınca şirketler diğer ülkelere yönelmişlerdir (Mutlu, 1999: 18). Ellerindeki stokları eritmek isteyen şirketler, bu stokları başka pazarlara sunmuşlardır. İç talebin üstünde üretim yapan şirketler böylece ulusal sınırları dışına çıkmaya başlamışlardır.

Bir deterjan şirketi olan İngiliz "Lever Brothers" ilk modern ÇUŞ olarak kabul edilir. Lever Brothers 1929 yılında Hollanda'nın "Dutch Margarine Union" şirketiyle birleşerek "Unilever" adını almıştır. Lever Brothers'ın yanı sıra "Nestle", "ICI", "Philips" ve "Royal Dutch Shell" gibi şirketler modern ÇUŞ'in temelini oluşturmuşlardır. "General Motors" ise gene bu dönemde otomobil sanayisinde kurulan ilk ÇUŞ'dir (Gürün, 2001: 38-39). Yukarıda sayılan şirketler günümüzde kullanılan anlamdaki bütünleşmiş ve farklılaşmış ÇUŞ'in ilk temsilcilerindendir.

2.1.2.4. Uluslararası Dönem

Uluslararası ticaret, II. Dünya Savaşı sırasında durgun kalmış 1945-1970 yılları arasında ise ülkeler arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin yanı sıra çok uluslu yatırımlar açısından küresel bir genişleme yaşanmıştır. Savaşın sona ermesi ile ÇUŞ önemli bir ekonomik güce sahip olmuşlardır (Kaymakçı, 2013: 228). Sahip oldukları teknoloji, sermaye ve tecrübe gibi avantajları sayesinde, özellikle Batı Avrupa şirketleri çok uluslu yatırımlara yönelmişlerdir. 1945-1970 yılları arasındaki döneme, işletmeler yeni pazarlar ve üretici güçler aramaya başladıkları için "Global İşletme Yılları" adı verilmiştir. Ancak bu dönemde, çok uluslu yatırımların fazla olduğu Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde faaliyet gösteren batı kökenli şirketlere ve bu şirketlerde çalışan personele "davetsiz misafir" gözüyle bakılmaya başlanmıştır (Gürün, 2001: 39). Çok uluslu yatırımlar genişledikçe ve şirketler yeni pazarlara girdikçe uluslararası ticaret de hareketlenmiştir. Ancak, ÇUŞ'in dünya geneline yayılmaya başlaması ile gittikleri ülkelerde bu şirketlere karşı tepkiler de baş göstermeye başlamıştır.

Kapitalizmin uluslararası evresinin yaşandığı bu dönemde ABD şirketleri 1950 yılından sonra dış pazara açılmayı faydalı görmüşler, bu tarihe kadar yeterli düzeyde talep barındıran iç pazarda kalmayı tercih etmişlerdir. ABD şirketlerinin yanı sıra bu dönemde gelişme sağlayan diğer şirketler özellikle Avrupa ve Japon kökenli şirketlerdir

(Gür. 2003) (Aksoy, 2006: 29). GATT ve DB gibi kuruluşların ortaya çıkması da uluslararası mal ve sermaye akışını hızlandırmıştır. Yabancı yatırımlarda artış sağlayan gelişmelerden biri 1958 yılında AB'nin kurulmasıdır. Bu artışta, AB'nin gümrük birliği ilkesinden kaynaklanan engellerden kurtulmak amacı ile yapılan Amerikan yatırımlarının da rolü büyüktür (Aydemir, Arslan ve Uncu, 2012: 73). Özellikle, “Avrupa Topluluğu”nun kurulmasından sonra Amerikan şirketlerinin Batı Avrupa’ya yatırımları önemli ölçüde artmıştır. Bu dönemde, ABD kaynaklı doğrudan yabancı kaynaklı yatırımları, dünyadaki toplam yatırımların içerisindeki yeri %60’a kadar çıkmaktaydı (Gürün, 2001: 40). Avrupa dışında yapılan yatırımlar ise genellikle, petrol gibi önemli madenlere sahip ya da (Güney Kore, Arjantin, Brezilya ve Meksika gibi) büyük iç piyasalara sahip AGÜ yapılmıştır (Seyidoğlu, 2001: 559).

1950’den sonra, ÇUŞ’in hızlı bir dış gelişme sürecine girmelerini sağlayan gelişmelerden biri ÇUŞ’in tek bir ürün ve sanayi dalına bağlı kalmadan çok bölümlü ve birden çok sanayi dalına bağlı şirket yapısı şeklinde örgütlenmeye geçmeleridir (Özcan, 2011: 23). Bu dönemden sonra, ÇUŞ imalat faaliyetlerine yönelmeye başlamışlardır. Bu yönelmenin arkasında yatan neden ise ÇUŞ’in geleneksel ihracat pazarlarının Üçüncü Dünya ülkelerinde korumacı politikalar tehdidiyle karşı karşıya kalmalarıdır. 1960’ların sonlarında, GÜ menşeli ÇUŞ bazı imalat süreçlerini ve ürünlerini çevre ülkelere kaydırmışlardır. Buradan elde ettikleri nihai ürünü ise sanayileşmiş ülkelere geri ihraç ederek imalatta yeni bir yabancı yatırım türü ortaya çıkarmaya başlamışlardır. Diğer taraftan, dolaysız dış yatırımlar 1980’li yıllara kadar ciddi kısıtlamalarla karşı karşıyaydı. Örneğin, ülkelerin birçoğu hizmet sektöründe ve imalat sanayinin bazı kesimlerinde yatırımları dış sermayeye kapalı tutarken, yerli sermaye ile ortaklık ve yeni teknoloji getirme gibi bazı şartlarla dış sermayeye izin vermişlerdir (Gedikli, 2011: 118). Üçüncü Dünya ülkelerindeki korumacı politikalar, ÇUŞ’i farklı dallarda faaliyet yürütmeye itmiş, bu da ÇUŞ’in şirket yapılarında değişikliklere neden olmuştur.

2.1.4.5. 1973-1980 Dönemi

1973-1980 yılları arasında doğrudan yabancı yatırımların miktarında artış yaşanmış, ancak yatırımların artış hızında petrol krizinin neden olduğu gerilemeler gözlemlenmiştir. Bu dönemdeki yatırımların önemli bir oranı Amerikan menşeli ÇUŞ’e ait olsa da zamanla Batı Avrupa ve Japonya menşeli şirketlerinin çok uluslu

yatırımlarının, firmaların kaynak tasarrufu ve enerji yeterliliği gibi alanlardaki etkinlikleri sayesinde küresel pazarda güçlenerek Amerikan işletmelerinin üstünlüklerini azalttıkları görülmektedir. 1979 yılında Çin'in mevzuat değişikliğine giderek yabancı sermayeye karşı özendirici politikaları yürürlüğe koyması, Çin'e yapılan doğrudan yabancı yatırımları da artırmıştır. Uluslararası bankalardan alınan kredilerin ÇUŞ'in yatırımlarını gölgede bırakır düzeyde olması, petrol alanında faaliyette bulunan yabancı şirketlerin millileştirilmesi ve yabancı sermayeye karşı izlenen olumsuz politikalar nedeniyle bu dönemde, AGÜ'e yapılan doğrudan yabancı yatırımlarda düşüş yaşanmıştır (Gürün, 2001: 40-41) (Seyidoğlu, 2001: 559). Bu dönemde, Amerikan menşeli ÇUŞ'in yanı sıra Batı Avrupalı ve Japon şirketlerin de küresel pazara dâhil olmaları ve Çin'in kapalı ekonomisini dışarıya açmaya başlaması küresel ekonomide hareketliliğe neden olmuştur.

2.1.4.6. 1981 ve Sonrası Dönem

1980'li yıllara gelindiğinde ise rekabet ve teknoloji transferinin arttığını görmek mümkündür. ÇUŞ'in bölgesel ve kültürel özellikleri, pazar mücadelesinde önemli hale gelmiştir (Kaymakçı, 2013: 228). 1980 öncesi döneme kadar sadece ihracat ve ithalat aracılığı ile dış pazara giren şirketler, bu tarihten sonra dış pazarda yatırım, üretim ve satış faaliyetlerini de kendileri gerçekleştirecek şekilde uluslararası etkinliklerini artırarak küresel şirketler haline gelmişlerdir (Gedikli, 2011: 119). Şirketleri küreselleşmeye iten nedenler arasında şirketlerin elde ettikleri deneyim, standardizasyon ve yığın üretimin maliyetleri düşürmesi ve yeni pazarlara ve stratejik ortaklıklara girerek yeni fırsatların ortaya çıkmasını da sayabiliriz (Kazgan, 2000, s.179).

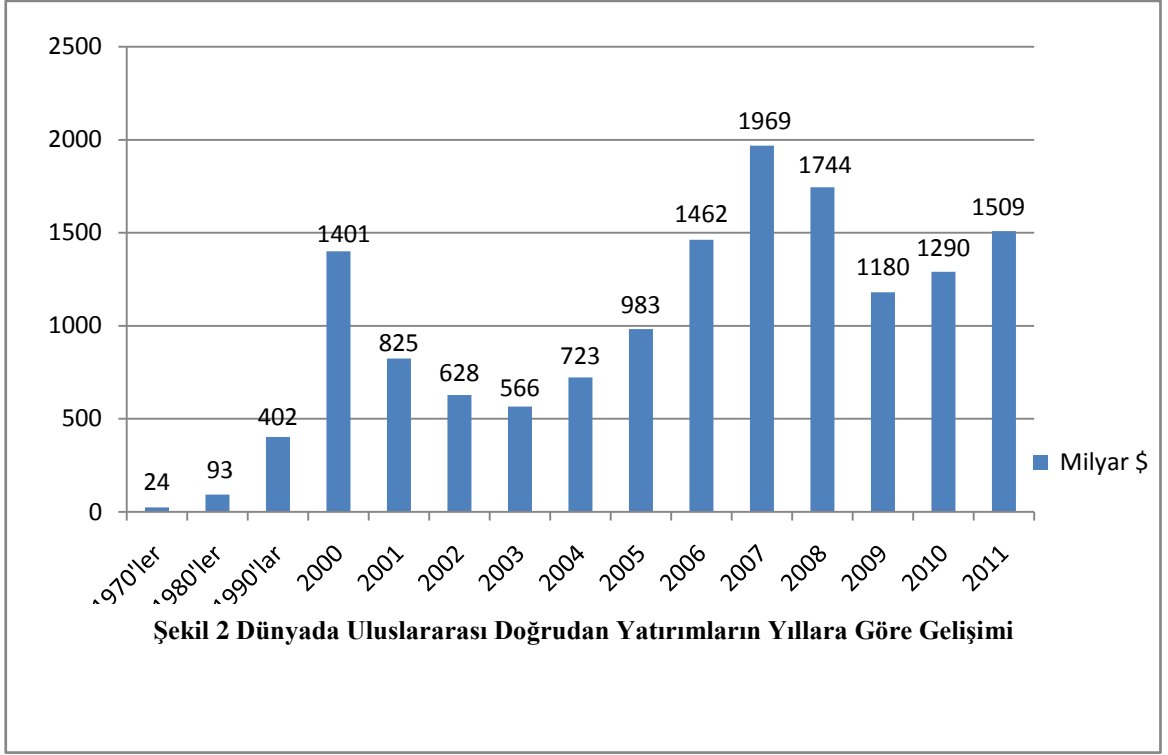
1980'li yıllarda ÇUŞ'in faaliyetleri daha karmaşık hale gelmiştir. Bu değişikliğe neden olan unsurlardan bazıları şunlardır; rekabetin ve teknoloji transferinin artması, ulusal ekonomilerin dışa açılma eğilimleri ve uluslararası ekonomide yaşanan değişimler. Bu dönemde geleneksel yatırım şekillerine yeni uygulamalar eklenerek doğrudan yabancı yatırımlarda çeşitlenme yaşanmıştır (Gürün, 2001: 41). 1980'lerden sonra ekonomide yaşanan liberalleşme ve şirketlerin uluslararası pazara alışkın hale gelmeleri bu şirketlerin küresel şirketler olarak faaliyette bulunmalarını sağlamıştır.

1990'lı yıllarda ise özellikle GÜ ve şirketleri arasında yoğun bir ticari savaş ortamı meydana gelmiştir (Kaymakçı, 2013: 228). Bu dönemde ÇUŞ'in faaliyetleri

hızla gelişmiş, şubeleri ile birlikte dünya ticaretinin büyük bir bölümünü oluşturmaya başlamışlardır (Gürün, 2001: 43). Ülkelerin uluslararası ekonomideki ağırlıkları artık azalırken, ÇUŞ bu alanda söz sahibi haline gelmişlerdir.

2000'li yıllara gelindiğinde, ÇUŞ'in sayıları ve sahip oldukları ekonomik güçleri sayesinde dünya ekonomisinde etkin aktörler haline geldikleri görülmektedir (Aksoy, 2006: 44). Artık küresel ekonominin önemli bir kısmı bu aktörler tarafından gerçekleştirilmektedir.

Temelleri 15. yy.'a kadar götürülebilen ÇUŞ'in tarihsel gelişiminde, bazı inişler çıkışlar yaşansa da zaman içinde küresel ekonominin en etkin aktörleri haline gelmişlerdir. Tarih içinde yaşanan coğrafi keşifler, sanayi devrimi, ipek ve baharat gibi ticari yollar, sömürgecilik, özellikle iletişim ve ulaşım teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, üretimin artması ve hızlanması, iç piyasaların şirketler için yetersiz hale gelmeleri, II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan uluslararası siyasi ve ekonomik entegrasyon hareketleri, uluslararası ticaret üzerindeki baskıcı politikaların zamanla azalması, doğrudan yabancı yatırımların artması ve kapalı ekonomilerin uluslararası piyasalara dahil olması ve şirketlerin uluslararası piyasalara alışkın hale gelmeleri ÇUŞ'in tarihsel gelişiminde önemli etkileri olan ve ÇUŞ'i küresel aktörler haline getiren gelişmelerdir. ÇUŞ, bu tarihsel gelişimi süreci ile birlikte küresel ekonominin belirleyicileri haline gelmektedirler.

Kaynak: C. Aydemir, İ. Arslan ve F. Uncu, **Doğrudan Yabancı Yatırımların Dünya'daki ve Türkiye'deki Gelişimi**, 2012, 77.

2.1.3. Çok Uluslu Şirketlerin Özellikleri

ÇUŞ'in faaliyetleri gibi mülkiyetlerini de çeşitli ülkelere yayılmış durumdadır. Küreselleşmenin ve ekonomik bütünleşmenin önemli aktörlerinden ÇUŞ'in sayısının yaklaşık 37.000, uzantılarıyla birlikte 170.000'den fazla olduğu tahmin edilmektedir. Kaba bir ifade ile bugün dünya ticaretinin %50 si ÇUŞ tarafından yapılmaktadır (Tekin, 2003: 1). ÇUŞ'in ekonomik güçleri yadsınamaz bir büyüklüktedir.

ÇUŞ'in önemli özelliklerinden biri dünya ekonomisini değiştirebilecek güce sahip olmasıdır. ÇUŞ bu gücünü ise sermayesinin birden fazla ülkenin girişimcisine ait olma, aynı anda birden fazla pazara hitap edebilme ve faaliyetlerini birden fazla bölgeye yayabilme özelliklerinden almaktadır. ÇUŞ'in bir diğer özelliği gelişmiş teknolojilere sahip olmaları, dünyadaki teknoloji transferinde etkin olmaları ve AR-GE'ye büyük önem vermeleridir (Özcan, 2011: 8).

David ve Wheelen'e göre ÇUŞ'in en belirgin özellikleri şunlardır (Tağraf, 2002: 37-38);

- ÇUŞ dünya genelinde iş yapmaktadırlar.
- ÇUŞ varlıklarının yatırımının önemli bir bölümünü uluslararası alana yapmaktadırlar. Yukarıda da bahsedildiği gibi, bir görüşe göre, ÇUŞ'in toplam varlıklarının %20si diğer ülkelerde olmalıdır. Bir diğer görüşe göre ise ÇUŞ'in diğer ülkelerdeki faaliyetlerinden elde ettikleri kar ve satış toplam satış içerisinde en az %35 düzeyindedir.
- Montaj fabrikalarından tamamen entegre fabrikalara kadar değişik türde olmak üzere ÇUŞ'in fabrika düzeyindeki üretimleri pek çok ülkeyi kapsamaktadır.
- ÇUŞ'in yönetimlerinin aldığı kararlar küresel perspektif üzerine alınan kararlardır. Şatıroğlu ise ÇUŞ'in özelliklerini daha geniş bir listede toparlamıştır (Özcan, 2011: 10-11):
- ÇUŞ birden çok ülkede faaliyette bulunurlar.
- ÇUŞ'in asıl faaliyet alanları mal ve hizmetin uluslararası düzeyde üretimi, dağıtımı ve pazarlamasıdır. Ayrıca, doğrudan yatırım, teknoloji, yönetim ve organizasyon transferi yaparlar.
- Merkezi kararlar ile kendilerine bağlı tüm kuruluş ve uzantılarının faaliyetleri ve yönetimlerini etkiler ve kontrol ederler.
- Güçlü finansal yapıya sahiplerdir.
- Modern ve üstün teknolojiye sahiplerdir.
- Uzmanlaşılmal ve hizmetlerle ilgili merkezi plan ve programlar, şirket bütünlüğü açısından uluslararası düzeyde yapılır.
- ÇUŞ ile ana vatan arasında, ortaklık ya da ekonomik, mali ve politik destek biçiminde organik bir ilişki bulunur.
- ÇUŞ temelde özel sermayeye dayanmaktadır.
- ÇUŞ'in ana ilkesi şirket bütünlüğü ve ana ülke kazanç ve ekonomik çıkarları dünya çapında maksimumlaştırılmasıdır.
- Faaliyet alanları ile ilgili rekabet şartlarını (monopol-oligopol) evrim-oluşum sürecinde bizzat ya da aralarında anlaşma yolu ile oluşturmuşlardır.
- Uzun dönemde, ÇUŞ'in, ulusal ve uluslararası istikrarsızlıklardan etkilenme olasılıkları oldukça düşüktür.

- ÇUŞ, hem şirket bünyelerinde hem de aralarında esnek ve dinamik bir organizasyon yapısı geliştirmişlerdir. Bu yapıyı sistem ve ideoloji, gelişmişlik – az gelişmişlik farkları gözetmeksizin uluslararası boyutlarda yatay ve dikey bütünleşmelerle oluşturmuşlardır.
- ÇUŞ’de esnek ve dinamik yapıda firma ya da firmalar grubu bulunmaktadır. ÇUŞ’in, çok uluslu niteliğini kazanamamış şirketlere kıyasla da bazı ortak özelliklere sahip olduğu görünmektedir. Bartlett ve Ghoshal, ÇUŞ’in ortak özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır (Gürün, 2001: 35-38):
 - Sermaye paylarının iki veya daha çok ülkeye yayılması,
 - Üst kademe yöneticilerin ana ülkedeki ana merkezden sağlanması,
 - Uzun vadeli amaç ve politikaların köken ülkedeki ana merkez tarafından oluşturulması,
 - Üretimin birden çok ülkede yapılması ve bu üretimin toplam üretim oranında önemli bir paya sahip olması,
 - Gittikleri ev sahibi ülkelerin kalkınma ve ekonomik problemlerinden ziyade sadece kendi kar ve çıkarlarını gözetmeleri.

Görüldüğü üzere, ÇUŞ’in sahip oldukları ortak özellikleri konusunda farklı düşünürler farklı yorumlar yapmaktadır. Ancak, birçok bilim insanı ÇUŞ’in ortak özellikleri olarak bazı noktaları ön plana çıkarmaktadır. Bu özellikleri şu şekilde sıralayabiliriz; (1) birden fazla ülkede üretim, pazarlama ve dağıtım içeren faaliyet, (2) dış ülkelere yatırım, teknoloji, yönetim ve organizasyon transferi, (3) güçlü bir finans ve sermaye yapısı (4) yüksek AR-GE harcamaları, (5) global politikalar, (6) yavru şirketlerle organik bağ ilişkisi ve (7) merkezi denetim.

2.1.4. Çok Uluslu Şirketlerin Türleri

ÇUŞ’i farklı özelliklerine göre farklı şekillerde sınıflandırmak mümkündür. ÇUŞ sınıflandırmanın yaygın olan yolu, ÇUŞ’i şekilleri ve faaliyette buldukları ülkelere göre sınıflandırmaktır. Bu sınıflandırmaya göre ÇUŞ üç ana gruba ayrılmaktadır; (1) etnosentrik (ana ülke kökenli, tek merkezli), (2) polisentrik (yabancı ülke kökenli, çok merkezli) ve (3) geosentrik (dünya kökenli) şirketler. ÇUŞ, bu üç gruptan sadece birinde yer almak zorunda değildir. Bazı şirketler diğer sınıflardan da birinde yer

alabilir. Örneğin, “finansman” tek merkezli, “pazarlama” çok merkezli ve “işgücü tedariki” de dünya merkezli şirketler olmaktadır (Yavuz ve Sivrikaya, 2011.16).

2.1.4.1. Tek Merkezli Şirketler

Tek merkezli işletmeler, “*dağıtımda, finansmanda, insan kaynakları politikasında, AR-GE faaliyetlerinde ve yeni fikirlerin uygulanmasında köken ülkenin tercih edildiği işletme türüdür*” (Bolat ve Seymen, 2005: 64). Köken ülkeye yönelik bir yönetim şekli olarak bilinen bu şirket türünde, köken ülke ve ev sahibi ülkedeki üst düzey yöneticiler, köken ülkede yetişmiş kişilerden oluşmaktadır. Ana şirket, kullandığı yönetim biçimini, genellikle bu yönetim biçimleri ülke isimleri ile adlandırılır, diğer yönetim biçimlerinden üstün görür ve diğer ülkeleri de bu yönetim biçimini kullanma konusunda zorlar. Bu tür şirketler, öncelikle kendilerini köken ülkenin yasalarına karşı sorumlu hissederler. Bu tür şirketlerin bazı üstünlükleri, hızlı karar verme, köken ülkedeki personelin teknik ve ticari açıdan kabiliyetli olması ve köken ülkenin üstün bilgilere sahip olması gibi ve köken ülke vatandaşı olmayan idareci ve uzman kişilerden faydalanamama, ev sahibi ülkelerde iyi karşılanmama ve zamanla yeni görüş ve buluşların ortaya atılmasında yetersizlik gibi bazı dezavantajları bulunmaktadır (Gürün, 2001: 32-33). Personel seçiminin köken ülkeden yapılması şirket içinde, özellikle yönetici kademesinde, belirli bir uyumun yakalanmasını sağlarken, aynı zamanda ev sahibi ülkede tepki ile karşılanmaya ve ev sahibi ülkenin işgücünden faydalanamamaya neden olmaktadır.

2.1.4.2. Çok Merkezli Şirketler

Bu şirket tipinde yönetim egemenliği, tek merkezli şirketlerin aksine tek bir merkezde değil belirli yerel merkezlerde toplanır. Yavru firmalara özerklik tanıyan bu şirket tipi ev sahibi ülkeye yönelik bir yönetim şekli olarak kabul edilir. Ana şirket daha çok mali konuları denetleyip diğer konularda yavru şirketlere yarı bağımsız bir statü verse de bu yönetim tipinde de üst yönetim kadroları köken ülkeye ait kişilerden oluşmakta, diğer personel ise ev sahibi ülkenin işgücünden sağlanmaktadır (Seyidoğlu, 2001: 567). Şubelerde yöneticiler ve personel genellikle ev sahibi ülkenin vatandaşlarından seçilir ve söz konusu yöneticilerin kendi elemanları üzerinde önemli derecede yetkileri bulunmaktadır. Köken ülkedeki ana merkezin yöneticileri, yavru

şirketler kar elde ettiği sürece kendilerini geri plana çekerler. Ev sahibi ülkelerdeki yavru şirketler, ev sahibi ülkelerin pazarlarına ve milli piyasanın karşılanmasına yönelik faaliyette bulunurlar ve ana şirketten bağımsız bir politika izlemektedirler (Gürün, 2001: 33). Çok merkezli şirket tipinde şubelere verilen yarı özerk statü, bu şubelerde yeni fikirlerin çıkmasına yol açabilmektedir. Şubeler içlerinde buldukları ülkenin tüketim eğilimlerine göre faaliyetlerinde bazı yeniliklere gidebilirler.

2.1.4.3. Dünya Merkezli Şirketler

Dünya merkezli işletmeler ise, “yönetimde ne köken ülkenin ne de ev sahibi ülkenin baskın olmadığı, evrensel bir yönetim şeklidir.” Faaliyet gösterdikleri ülkelerin ekonomik ve sosyal yapıları ile en çok ilgilenen şirket türüdür (Yavuz ve Sivrikaya, 2011: 16). Yönetim kadrolarının seçiminde milliyet değil başarı kriteri göz önünde bulundurulur. Köken ülkedeki ve yavru ülkedeki yöneticiler sıkı bir iletişim ve işbirliği içerisindeydirler. Kararlar, ana şirket tarafından dünya genelindeki gelişmeler ve ev sahibi ülkedeki vatandaşların ve yavru şirketlerin ihtiyaçları ve gereksinimleri ve ana firmanın çıkarları değerlendirilerek alınmaktadır. Bu şirket türünü, tek merkezli şirket türünden ayıran en önemli özellik, yavru şirket yöneticilerinin başarılı oldukları takdirde ana şirkette görev alabilme imkânları olmasıdır. İki ülkeden oluşan uluslararası pazara değil, (Coca-Cola gibi) tüm dünya ülkelerinden oluşan bir pazara hizmet edecek şekilde faaliyet gösteren bu şirketlerin amacı, ana şirketin ve yavru şirketlerin bütünleştirilmesi ve dünya piyasalarındaki faaliyetlerinde uyumlu hale getirilmeleridir. Hiçbir ülke ile özel ilişkisi olmayıp milliyetçilikten uzak olan bu yönetim tipi, yabancı istihdamın en yüksek, köken ülke dışında üretilen girdi ve üretim oranının en fazla, yabancı hisse senedi sahipleri oranının en yüksek ve büyüme açısından köken ülke dışındaki ülkelere bağlı olan bir yönetim tipidir (Gürün, 2001: 34). Şubeler ve ana merkez arasında ileri düzeyde bir uyum hedefleyen bu tür şirketlerde şubeler ve merkez arası iletişimin çok kuvvetli olması gerekmektedir. Hedeflenen uyumu gerçekleştirebilmek, şubeler ve merkez arasındaki iletişimi sağlayabilmek için şirketlerin özellikle iletişim teknolojisini yakından takip etmek ve uygulamaları gerekmektedir.

Tablo 3. En Büyük 500 ÇUŞ'in Sınıflandırılması, 2001

ÇUŞ'in Türü	ÇUŞ Sayısı	En Büyük 500 İçindeki Yüzdesi	380 Şirket İçindeki Yüzdesi	Bölge İçi Satışların Ağırlıklı Olarak Ortalaması (Yüzde Olarak)
Global	9	2,0	2,6	38,2
İki Bölge	25	5,0	6,6	42,0
Ev Sahibi Ülke Yönelimli	11	2,2	2,9	30,9
Ana Ülke Yönelimli	320	64,0	84,2	80,3
Yetersiz Veri	15	2,8	3,7	40,9
Veri Yok	120	24,0	-	-
Toplam	500	100,0	100,0	71,9
Ağırlıklı ortalama hesaplanırken bölge içi satışlarda en düşük değer dikkate alınmıştır (>90=90)				

Kaynak: Coşkun C. Aktan ve Vural Y. Aktan, **Çokuluslu Şirketler Global Sermaye ve Global Yatırımlar**, Konya, 2006, s.11.

Tablo 3'te, 2001 verilerine göre, dünyanın en büyük 500 ÇUŞ yönetim şekillerine göre sınıflandırılmıştır. Tabloda dikkat en fazla çekici nokta 500 adet ÇUŞ'in 320 tanesinin tek merkez, yani ana ülke eğilimli yönetim sistemi ile

yönetilmesidir. Bu şirketler dağıtımda, finansmanda ve insan kaynakları gibi alanlarda köken ülkeye yönelik kararlar vermektedirler.

Her üç şirket tipinin de kendi içlerinde avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Örneğin, tek merkezli şirketlerin köken ilke odaklı olması bu şirketlerin bir aşamadan sonra yeniliklere kapalı olmasına neden olurken, dünya merkezli şirket yapılarında şubeler ve merkez arasındaki hedeflenen uyumu sağlamak düşünüldüğü kadar kolay olamayabilir.

2.1.5. Çok Uluslu Şirketlerin Örgütlenmesi Ve Stratejileri

Köken ülkedeki maliyet artırıcı unsurlar nedeniyle yeni pazar arayışına giren şirketler, ÇUŞ'i meydana getirmiş ve küresel ekonomi üzerinde söz sahibi duruma gelmişlerdir. ÇUŞ de yeni şartlara ayak uydurabilmek adına "organizasyonel" değişikliklere gitmişlerdir (Sodacı, 2012). ÇUŞ'in örgüt içi yapı değerlendirmesi yaparken göz önünde bulundurmaları gereken bazı faktörler bulunmaktadır. Şirketin finansal kaynakları, sahip olduğu teknoloji düzeyi, işgücü potansiyeli ve kalitesi, örgüt kültürü ve iş ahlakı, ekonomik düzeyi, AR-GE faaliyeti, görev dağılımı ve hiyerarşi yapısı, personel değerlendirmesi, ücret rejimi ve insan kaynakları bu faktörlere verilebilecek örneklerdendir (Özcan, 2011: 105). Çok uluslu niteliği kazanıp sınırları dışındaki piyasalarda etkin hale gelmek isteyen şirketler örgüt içi yapılarını bu koşullara uygun şekilde yapılandırmaları gerekmektedir.

Küresel düşünen ve faaliyet gösteren ÇUŞ'in, örgüt yapılarını belirlerken göz önünde bulundurmaları gereken diğer unsurlar şunlardır (Serinkan ve Bağcı, 2012: 101); (1) işletmeleri büyütme, (2) işletmelerin yönetim felsefesi, (3) amaçları, (4) faaliyet gösterdikleri bölgeler, (5) ulusal ve uluslararası faaliyetlerin önemi, (6) işletmelerdeki yetki ve sorumluluğun saptanması, (7) uluslararası uzmanlaşmış personelin memnun edilme imkânı ve arzusu, (8) bölgesel blokların etkisi. ÇUŞ girdikleri bu uluslararası pazarda varlıklarını sürdürebilmek, ev sahibi ülkedeki riskleri en aza indirmek ve yerel şirketlere karşı bazı üstünlüklere sahip olmak ve belirledikleri hedeflerine ulaşabilmek adına organizasyonel değişikliklerin yanı sıra bazı stratejiler de belirlemeleri gerekmektedir.

ÇUŞ için stratejik planlama, durum ve hedef değerlendirmesi (kendini, eylemlerini ve bu eylemleri neden gerçekleştirdiğini tanımlama), şekillendirmesi ve alınan kararları yürütmesi anlamına gelmektedir. ÇUŞ için başarılı bir strateji, ekonomik konjonktürü, rakip stratejisini, pazar payı ve yapısını, teknolojik yeterlilik ve işgücü gibi bilgileri analiz edip genel bir stratejinin ortaya koyulmasıdır. Strateji planlamalarında öncelikle, geleceğe yönelik ekonomik, siyasal ve toplumsal hedefler belirlenmeli ve bu hedeflere ulaşmada kullanılacak ulusal kaynaklar ve yöntemler hakkında gerekli bilgiler toplanmalıdır. Araştırma sonucu elde edilen veriler toplanıp analiz edildikten sonra planlama işlemine geçilir; belirlenen hedeflere ulaşmada kullanılacak yöntemler, yollar, kaynaklar, görev ve yetki dağılımı ve hedef kitle belirlenir. ÇUŞ, uluslararası bir strateji hazırlarken ilgilendiği pazarın bulunduğu ülkedeki iş performansı, tüketici eğilimi ve kapasitesi, pazarın değeri, enflasyon, ürünün pazar payı, hükümet baskıları, devletçilik anlayışı, siyasi istikrar ve politik riskler göz önünde bulundurulmalıdır. Bu çalışmalar ÇUŞ için mevcut fırsat ve tehditleri ortaya koyacaktır (Özcan, 2011: 99-106).

Çok uluslaşmak isteyen şirketlerin bazı stratejiler izlediği görülmektedir. Bu stratejiler şu şekildedir (Gürün, 2001: 53-57):

- İhracat: Niteliği ne olursa olsun çoğu firmanın, özellikle mali gücü fazla olmayan firmaların, uluslar arası pazara girmek için kullandıkları en basit ve en çok tercih edilen yoldur. İhracat iki türlü yapılabilmektedir: (1) Dolaylı İhracat. Genellikle ihracata yeni başlayan ve uluslararası pazarlama faaliyetlerinde yeni olan şirketler tarafından tercih edilen, ürünlerin aracılar vasıtasıyla ihraç edildiği, özel bir uzmanlık, geniş nakit ve stoklama gibi giderler gerektirmeyen veya minimum düzeyde olan ihracat şeklidir. Şirketin pazarlama faaliyetleri üzerinde kontrolü çok azdır ve aracı kurum ihracat yapan firmadan çok kendi çıkarını ön plana taşır. (2) Dolaysız İhracat. Dolaylı ihracatın karşıt uygulaması olan dolaysız ihracatta şirket ürününü doğrudan hedef pazara sunar. Dağıtım kanalı, dolaylı ihracata göre daha kısa olan bu uygulamada özel uzmanlık, geniş nakit giderleri, pazarlama ve stok gibi maliyetler söz konusudur. İhracat hacmi arttıkça dolaylı ihracattan dolaysız ihracata kayna yaşanır.
- Stratejik İttifaklar: Küresel rekabetin artması sonucu, şirketlerin gerekli bilgi ve kaynaklara tek başına sahip olamamaları şirketleri başka şirketlerle dayanışma, işbirliği ve stratejik ittifaklar oluşturmaya itmiştir. Stratejik ittifaklar, diğer

stratejilere göre daha kalıcı ve etkilidir. Ortak girişim (Joint Venture), lisans anlaşmaları (licensing), satış yetkisi verme veya satış acenteliği, birleşmeler (Merger) ve şirket evlilikleri stratejik ittifak yöntemleridir.

- Dış Kaynakları Kullanımı, Projeler, Kıyaslamaya Dayalı Gelişme ve Yatırımlar çok uluslaşmak isteyen şirketlerin kullandığı diğer stratejilerdir.

Şirketler, uluslararası pazarda aktif rol alabilmek ve çokuluslu bir yapıyı ulaşabilmek için öncelikle örgütsel yapılarında bazı yeniliklere gitmek zorundadırlar. Uluslararası alana uygun hale getirilen örgütsel yapıların yanı sıra şirketler bu alanda varlık gösterebilmeleri ve hedeflerine ulaşabilmeleri için bazı stratejiler belirlemeliler. Belirlenen stratejilerde rakip şirketler, girilecek pazar, ekonomik konjonktür ve şirketin kaynakları göz önünde bulundurulmalıdır. Başarılı hazırlanan stratejiler ve yeniden örgütlenme ile şirketler küresel ortama ayak uydurabilmektedirler.

2.2. Çok Uluslu Şirketlerin Dünya Ölçeğindeki Yeri Ve Önemi

ÇUŞ, küresel ölçekte ekonomik entegrasyonun ve piyasa ekonomisinin dünyanın her yerinde etkisinin arttığı ve uluslararası ticaret ve finansal faaliyetlerde serbestleşmenin yaşandığı günümüz dünyasında her geçen gün önem kazanmaktadır. ÇUŞ'in etkin hale gelmesi ile küresel ekonominin yapısı ve işleyişinde köklü değişiklikler meydana gelmektedir. Yürüttükleri küresel stratejileri ile ÇUŞ, uluslararası ticari akımlar ve yatırımların düzeyini ve ekonomik faaliyetlerin yoğunlaşacağı yerleri belirlemektedirler (Serinkan ve Bağcı, 2012: 95). Kısacası uluslararası ticarete yön veren ÇUŞ, her geçen gün küresel ekonomi alanında daha da güç kazanmaktadır.

Stratejik kapasitelerinin yanı sıra, sanayileşmiş ülkelerdeki kitlesel üretim teknolojilerindeki gelişmeler ile ulusal refah artışında önemli rol oynayan ÇUŞ, zamanla önemlerini artırmış ve dünya ölçeğinde gerçek birer küresel aktör haline gelmişlerdir. Teknolojik alt yapıyı üreten ve küresel ekonomide faaliyet gösteren ÇUŞ, refah ve istihdam yaratarak yaşam standardını artıran ekonomik birimler haline gelmişlerdir. ÇUŞ, hangi ülke veya bölgelere yatırım yapılacağını, nerelere yeni üretim birimlerinin inşa edileceğini ve yeni teknoloji götürüleceğini karar veren ve sürdürülebilir rekabet gücünü ve yaşam standartlarını belirleyen aktörlerdir (Aktan ve Vural, 2006: 5-6). Elleri bulundurdukları araçlar ve sahip oldukları güç ile ÇUŞ, faaliyet gösterdikleri alanın yönlendiricisi haline de gelmektedirler.

Borç alma ve borç verme konularında da kullanılan ÇUŞ, dış piyasalar konusundaki geniş deneyimleri ve yeryüzüne dağılmış satış ve pazarlama örgütleri sayesinde ev sahibi ülkeye ihracat olanakları, döviz girişi, sermaye birikimi ve üretim kapasitesine dolaysız yollarla katkıda bulunmaktadır. Gittikleri ülkelerin ekonomilerine yukarıda sayıldığı gibi katkıda bulunan ÇUŞ, ülkeler tarafından talep edilmektedirler (Özcan, 2011: 28). ÇUŞ, bu bağlamda ev sahibi ülkelerin iç piyasalarının dışa açılmasını sağlama görevi de yürütmektedirler.

Küreselleşme sürecinden her ülkenin eşit oranda yararlanmadığını daha önce ifade etmiştik. Ülkelerin küreselleşme sürecinden dengesiz bir şekilde yaralanmasını ÇUŞ bazında da görmek mümkündür. ÇUŞ, küreselleşmenin ve küresel ekonominin uygulayıcısı konumundadırlar. Küreselleşme ÇUŞ'i beslerken, ÇUŞ de küreselleşme sürecini beslemektedir. Bu bağlamda, ÇUŞ'in daha çok GÜ menşeli olmaları, aslında küreselleşmenin de GÜ'in kontrolünde olduğunun göstergesidir.

Tablo 4. En Büyük 500 ÇUŞ'e Sahip Ülkelerin Sıralaması, 2013

Sıra	Ülke	Şirket Sayısı
1	ABD	132
2	Çin	89
3	Japonya	62
4	Fransa	31
5	Almanya	29
6	İngiltere	26
7	İsviçre	14
8	Hollanda	11
9	Kanada	9
10	İspanya, Brezilya, Hindistan, İtalya, Avustralya	8

Kaynak: Fortune, **Global 500**, 2013.

Tablo 4'te, 2013 verilerine ait, en büyük 500 ÇUŞ'in ait oldukları ülkelerin sıralaması verilmiştir. Bu verilere göre, en büyük 500 ÇUŞ' ten 132 tanesine sahip olan ülke birinci sırada yer almakta, 8'er ÇUŞ'e sahip İspanya, Brezilya, Hindistan, İtalya ve

Avustralya 10. sırayı paylaşmaktadırlar. Tabloda dikkat çeken nokta, ilk 10 sıraya girmeyi başaran ülkenin hemen hemen hepsinin GÜ olmasıdır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları incelendiğinde ise 2011 yılı itibariyle 329 Milyar \$ ile Amerika en fazla yabancı sermaye yatırımı yapan ülke konumundadır. Amerika'yı sırasıyla Almanya 105, Fransa 103, Hong Kong 76, Çin 68, İsviçre 58 ve Japonya 56 Milyar Dolalar ile takip etmektedir. Günümüzde GOÜ sahip olduğu ÇUŞ'in en büyük ilk 500 ÇUŞ sıralamasındaki sayılarının arttığı gözlemlenmektedir (Serinkan ve Bağcı, 2012: 96-98).

ÇUŞ, elde ettikleri ekonomik ve yapısal güçleri ile dünya ölçeğinde önemli bir yere sahip olmaktadır. Yürüttükleri küresel stratejileri, ellerindeki mevcut teknolojik kapasiteleri ve faaliyet gösterdikleri alanın genişliği gibi nedenlerle küresel ekonomiyi belirleyen aktörler haline gelmektedirler. Uluslararası ticarete, yabancı yatırımlara, ülkelerin refah ve istihdam düzeylerine, rekabet alanlarına ve refah düzeylerine yön vermektedirler.

2.2.1. Ekonomik Gücü ve Dünya Ekonomisini Yönlendirme İşlevleri

ÇUŞ sahip oldukları güçlü sermaye yapısı, gelişmiş teknolojik altyapıları, geniş faaliyet alanı gibi ekonomik kapasiteleri sayesinde ev sahibi ülkelerdeki, özellikle GOÜ'deki, üretim biçimi ve üretim hacmi gibi ekonomi politikalarını kendi ihtiyaçlarına göre şekillendirmekte ve girdikleri piyasalarda tekeli güç haline gelebilmektedirler. Örneğin, mevcut teknolojilerini diğer şirketlerle paylaşmayarak rekabeti engelleyebilir ya da sermaye piyasalarındaki hisseleri toplayıp, kendi ülkelerindeki ya da ülkeleri dışındaki şirketlerle birleşip veya rakip şirketi blok halinde satın alıp rakiplerini piyasadan atma gücüne sahip olabilirler. Göreceli olarak daha düşük maliyetle üretim yapabildikleri ve karlarını maksimize edebildikleri dünyanın her yerinde üretim yapabilen ÇUŞ, dünyadaki ekonomik ve siyasi yapılanmalar üzerinde de söz sahibi olan aktörler halindedirler (Aksoy, 2006: 30-32). Gittikleri ülkelerdeki, örgütlenme şekilleri, sermaye, teknolojik ve bilgi birikimleri gibi faktörler sayesinde yerel şirketlere karşı ayrıcalıklı konumda bulunan ÇUŞ, bu ayrıcalıklarını kullanarak ekonomik alanda etkin bir rol oynamaktadırlar.

ÇUŞ'in sahip oldukları ekonomik güç, birçok ülkenin yıllık milli gelirinden daha fazladır. Örneğin, Güney Afrika Cumhuriyetinin 2005 Yılı GSYİH değeri 242,025 Milyar \$ iken Wal-Mart Stores şirketi, 288,189 Milyar \$, Exxon Mobil ise 270,772 Milyar \$ satış hacmi gerçekleştirmiştir (Özcan, 2011: 32). Bu veriler, ÇUŞ'in sahip oldukları ekonomik gücün ne kadar büyük olduğunun göstergesidir.

Tablo 5. Global 500 Listesindeki İlk 10 ÇUŞ ile Ülkelerin Karşılaştırılması, 2009

Sıra	Şirket	Sektör	Kazanç (Milyon\$)	Ülke	GSYİH (Milyon\$)
1	Royal Dutch Shell	Petrol	459,361	Güney Amerika	492,155
2	Exxon-Mobil	Petrol	442,851	Mısır	441,584
3	Wal-Mart	Perakende	405,607	Kolombiya	395,663
4	BP	Petrol	367,053	Venezuela	357,795
5	Chevron	Petrol	263,159	Çek Cumhuriyeti	257,696
6	Total	Petrol	234,674	Singapur	238,503
7	ConocoPhillips	Petrol	230,764	İsrail	201,323
8	ING Group	Finansal Servisler	226,577	Danimarka	201,249
9	Sinopec	Petrol	207,812	İrlanda	197,111
10	Toyota Motor	Otomotiv	204,352	Finlandiya	188,219

Kaynak: Cavit Yavuz ve Deniz Sivrikaya, “Küreselleşmenin Aktörlerinden Çokuluslu Şirketler ve Yönetişim”, 2011, s. 14.

Tablo 5’te, 2009 verilerine göre, en büyük 10 ÇUŞ’in toplam kazancı ile bazı ülkelerin GSYİH’nın karşılaştırılması verilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere, ÇUŞ’in toplam kazançları bir çok ulus-devletin GSYİH’ndan daha fazla, örneğin Toyota Motor ile Finlandiya arasındaki karşılaştırma gibi ya da oldukça yakındır, Total ve Singapur arasındaki yakınlık gibi.

ÇUŞ II. Dünya Savaşı’nın ardından hızlı bir gelişme evresine girmişlerdir. ÇUŞ’in sayısı 1970’li yıllarda 7.000 dolayında, 1992’de 37.000, 2009 yılında ise 82.000’e ulaşmıştır. Bu şirketlerin toplam dış yatırım stoku 1980’deki 440 milyarlık

düzeyden, 1990'da 2 trilyon dolara kadar yükselmiştir. Dünya toplam mal ve hizmet ihracatının 1/3'ünü ellerinde tutan ve yaklaşık 77 milyon kişiye istihdam sağlayan ÇUŞ, dünya ekonomisinde önemli bir role sahiptirler (UNCTAD, 2009) (Kaymakçı, 2013: 229-230). Görüldüğü üzere ÇUŞ sayıları, yatırım stokları ve faaliyet kapasiteleri ile dünya ekonomisinin önemli bir bölümünü teşkil etmektedirler.

Tablo 6. Dünyadaki İlk 10 ÇUŞ Sıralaması, Mayıs 2013

Sıra	Şirket	Satış (Milyar Dolar)	Kar (Milyar Dolar)	Piyasa Değeri (Milyar Dolar)
1	ICBC	134,8	37,8	237,3
2	China Construction Bank	113,1	30,6	202
3	JPMorgan Chase	108,2	21,3	191,4
4	General Electric	147,4	13,6	243,7
5	Exxon Mobil	420,7	44,9	400,4
6	HSBC Holdings	104,9	14,3	201,3
7	Royal Dutch Shell	467,2	26,6	213,1
8	Agricultural Bank of China	10	23	150,8
9	Petro China	308,9	18,3	261,2
10	Berkshire Hathaway	162,5	14,8	252,8

Kaynak: Forbes, *The World's Biggest Public Companies*,2013.

Günümüzde şirketler, küresel rekabetin artışı, şirketlerin pazar beklentilerinin gerçekleşmemesi ve kar marjlarının düşmesi gibi nedenlerle uluslararası işbirliğine ve başka şirketlerle birleşmeye gitmektedirler. Ancak bu işbirlikleri ve birleşmeleri sadece GOÜ şirketleri değil, GÜ şirketleri de gerçekleştirmektedir. Yeni üretim ve hammadde olanakları elde etmek, piyasa uzantılarını geliştirmek, sermaye ve yeni piyasalara girmek, uluslararası piyasalarda ayakta kalabilmek, diğer bir firmanın sahip olduğu avantajlardan yararlanmak ve portföy çeşitlemesine giderek riski yaymak gibi nedenler GÜ'e ait şirketlerin gerek ulusal gerekse de uluslararası birleşmelere gitmelerine neden

olmaktadır (Sarıca, 2008: 53). Nedenleri ne olursa olsun, dünyadaki pek çok ülke, gelişme düzeylerine bakılmaksızın, uluslararası birleşmelerin içerisinde yer alma eğilimindedirler. Ülkeler bu birleşmeler ile küresel alana entegre olmaya amaçlamaktadırlar.

2010 verilerine göre, hükümetlerin sahip olduğu yaklaşık 650 adet şirket bulunmaktadır. Bu şirketlerin 285'i GÜ'de, 45'i GOÜ'lerde ve geri kalanı da geçiş döneminde olan ülkelerde bulunmaktadır. 455'i hizmet sektöründe, 142'si üretim sektöründe geri kalanı madencilik-petrol sektöründe faaliyette bulunmaktadırlar (UNCTAD, 2011; 31) (Kaymakçı, 2013: 229-235).

Özetlemek gerekirse ÇUŞ, sahip oldukları güçlü sermaye yapısı, gelişmiş teknolojik altyapıları, geniş faaliyet alanları ve sayıları gibi özellikleri ile dünya ekonomisinin büyük bir bölümünü oluştururken aynı zamanda küresel ekonomiyi yönlendirmektedirler. ÇUŞ'in sahip oldukları ekonomik gücün birçok ülkenin yıllık milli gelirinden fazla olduğu düşünülürse, ÇUŞ'in dünya ekonomisindeki işlevinin göz ardı edilemeyecek bir düzeyde olduğu görülecektir.

2.3. Çok Uluslu Şirketlerin Ülke Ekonomisine Etkileri

ÇUŞ'in küresel pazardaki faaliyetlerinin hem küresel hem de ulusal ekonomilere olumlu ya da olumsuz etkileri olabilmektedir. Ülkelerin olumlu ya da olumsuz şekilde etkilenmelerinde önemli rol oynayan unsurlar ise o ülkenin ekonomik, sosyal, politik ve idari yapıları ve düzeyleridir. ÇUŞ'in olumlu ve olumsuz etkileri literatürde tartışmaya neden olan konular arasındadır (Kaymakçı, 2013: 228) (Çam, 1987: 105). Kimileri ÇUŞ'in olumlu etkilerine vurgu yaparken, kimileri de olumsuz etkilerine vurgu yapmaktadırlar. Bu bölümde, olumlu ya da olumsuz etkilerinden herhangi biri ön plana çıkarılmadan, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri de dikkate alınarak bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

ÇUŞ'in ev sahibi ülkelerde, özellikle AGÜ'de ve GOÜ'de, yaptıkları yatırımlar ile istihdam ve ekonomik kalkınma konularında olumlu etkileri olmaktadır. ÇUŞ, gittikleri ülkeye sermaye, teknoloji ve yönetim bilgisini de beraber götürmektedirler. ÇUŞ'e mal ve hizmet tedarik eden yerli firmalar da küresel pazarda faaliyet gösteren ÇUŞ aracılığı ile bölgesel ve küresel piyasalara erişim olanağına kavuşabilir ve

“yaparak öğrenme” yöntemi ile ihraç ürünlerini çeşitlendirebilirler. Eğer teknoloji transferi yoğun ise yerli şirketler küresel ölçekte rekabet edebilecek düzeye gelebilirler. Ev sahibi ülkenin vergiler ile elde ettiği ek gelirler ile toplumun daha yüksek gelir ve daha ucuz mal ve hizmet gibi elde ettiği dolaylı faydalar, ÇUŞ’in elde ettiği getiriden daha fazla ise ev sahibi ülke ÇUŞ’in faaliyetlerinden olumlu yönde etkilenmiş demektir (Aktan ve Vural, 2006: 14-15). Ülkesine yatırım yapılmasına izin veren ev sahibi ülkeler, ekonomik kalkınma, istihdam, küresel pazara açılma ve bilgi ve teknoloji paylaşımı gibi konularda ÇUŞ’den faydalanabilmektedirler. Ancak, bu noktada belirtilmesi gereken husus, ÇUŞ’in özellikle teknoloji ve yönetsel alandaki bilgilerini paylaşma isteğinde olması gerektiğidir.

ÇUŞ’in ev sahibi ülkeye sağladığı faydaları şu şekilde özetleyebiliriz; sermaye birikimi sağlama, ödemeler dengesi, istihdam, fiziksel ve yönetsel teknoloji, pazarlama, “yaparak öğrenme”, verimliliği ve işgünün niteliğini artırma ve uluslararası ilişkilere olumlu etkisi (Kaymakçı, 2013: 228). ÇUŞ, tekelleri ortadan kaldırarak rekabeti artırmak gibi olumlu sonuçlar doğurabilirken, diğer yandan piyasaya bağlı olarak tekelleşmeye de yol açabilirler (Aktan ve Vural, 2006: 14). Bu yüzden ÇUŞ’i tamamen fırsatlar sunan bir aktör olarak düşünmemek gerekmektedir.

Liberal iktisatçılara göre, ÇUŞ ile ilişkilerinde ekonomik ölçütlere öncelik verip politik ve psikolojik endişeleri bastırabilen GOÜ, gelişme yolunda politik ve psikolojik ölçütlere öncelik veren GOÜ’e oranla daha ayrıcalıklı bir konum kazanma şansına sahiplerdir. Bu görüş iktisatçılar tarafından tartışılrsa da göz ardı edilemeyecek olan husus, ÇUŞ’in teknoloji transferi, ortak teşebbüsler, know-how, yönetim ve pazarlama teknikleri, ithal ikâmesi veya ihracata dönük yeni yatırımların yapılması gibi yöntemleri sayesinde GÜ ile GOÜ arasındaki gelişme farkını, belirli bir ölçüde kapatabilecek kapasiteye sahip olmasıdır (Çam, 1987: 105).

ÇUŞ’in AGÜ ve GOÜ’e sağladığı faydaların yanı sıra, bu ülkelere olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Ucuz işgücünü kullanarak emeğin sömürülmesi, çevre sorunlarına neden olacak faaliyetler, ev sahibi ülkelerin temel ve stratejik sektörleri üzerindeki kontrollerini kaybedip ekonominin kontrolünde zaafa düşmeleri, yerel ve küçük ölçekli şirketler için haksız ve ezici bir rekabet ortamının oluşması, ekonomide dual bir yapının oluşma ve sanayileşme ve teknoloji alanında ters yönlü sapmaların ortaya çıkma riski ÇUŞ’in ev sahibi ülke için oluşturduğu risklerin başında gelmektedir

(Özcan, 2011: 38) (Kaymakçı, 2013: 228-229). AGÜ ve GOÜ, ÇUŞ'ı kendilerine hem fırsatlar hem de tehlikeler sunabilecek küresel aktörler olarak kabul etmeli ve bu düşünce doğrultusunda kendilerine has, ÇUŞ ile ilişkilerinde kılavuzluk edecek stratejiler belirlemelidirler.

AGÜ ve GOÜ'in yanı sıra GÜ'in de ÇUŞ'in faaliyetlerinden bazı beklentileri bulunmaktadır. Örneğin, verimliliği düşük olan sermaye başka ülkelere kaydırılarak verimlilik ömrü uzatılmak hedeflenmiştir. Özellikle düşük gelirli kitlenin talep ettiği bir kısım tüketim mallarının GOÜ'den temin edilerek ücret talepleri düşürülmeye ve bu ticari ilişki sayesinde GOÜ'in uluslararası mali kuruluşlara, özel bankalara ve Batılı devletlere olan borçlarının “düzenli olarak” ödenmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Dışa dönük stratejisinin altında yatan düşünce “yoksullaştırıcı” bir ihracat pahasına GOÜ'in ödeyebilecekleridir. Bazı GOÜ'de dışa dönük olarak geliştirilen hafif sanayi ürünleri, ücretli kesimin talep edeceği tüketim mallarıdır. GOÜ ve GÜ arasındaki eşit olmayan değişim, dış ticaret hadlerinde, GOÜ aleyhine bozulmaya ve sürekli devalüasyon yapılmasına, bu da bahsi geçen hafif sanayi ürünlerin ucuz fiyatlardan ihraç edilmesine neden olmaktadır. Benzer malları üreten çok sayıdaki GOÜ'in birbiri ile rekabete girmesi de ülkeleri, zaten az olan kar marjlarını daha da aşağıya çekmeye itmiştir. GATT'ın 1981 yılına ait bir raporun ortaya koyduğu veriler ise oldukça ilginçtir; yukarıdaki bilgiler ışığında GOÜ'in üstün olması beklenen tekstil ihracatında, bahsi geçen yılda ihracatın %33'ünü ve hazır elbise ihracatının yarısını yapan GÜ lider durumdadır (Gedikli, 2011: 109-110).

Görüldüğü üzere, ÇUŞ'in AGÜ, GOÜ ve GÜ üzerinde farklı etkileri bulunmaktadır. ÇUŞ, AGÜ ve GOÜ'e yabancı yatırımlar, yeni istihdam alanları, teknoloji ve yönelim bilgilerinin paylaşımı ve küresel piyasaya açılma gibi bir takım fırsatlar sunduğu gibi, yerel piyasada tekelleşme, çevresel sorunlar, işgücünün ve doğal kaynakların sömürülmesi gibi tehlikeler de meydana getirebilmektedir. AGÜ ve GOÜ'in yanı sıra GÜ de ÇUŞ'in faaliyetlerinden olumlu ve olumsuz şekillerde etkilenmektedir. Ancak, GÜ'in ÇUŞ'in faaliyetlerinden daha çok olumlu şekilde etkilendiğini de belirtmek gerekir.

2.3.1. Olumlu ve Olumsuz Etkileri

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bakılmaksızın, ÇUŞ'in ülkelere olumlu ve olumsuz etkilerinin özetlenmesinde fayda bulunmaktadır. Aşağıda, ÇUŞ'in genel olarak ülkelere etkileri, olumlu ve olumsuz olmak üzere ikiye ayrılarak özetlemeye çalışılacaktır.

ÇUŞ öncelikli olarak küresel ticaretin artmasını sağlamakta, üretimi teşvik ederek ürün maliyetlerini azaltmaktadır. Yeni mallar üreterek ve üretimi uluslararası hale getirerek satış imkânlarını yaygınlaştırmaktadırlar. Uluslararası pazarlara erişimi kolay olan ÇUŞ, ülke içerisinde üretilen malları daha kolay bir şekilde ihraç ederek ödemeler dengesini olumlu etkiler. Yabancı yatırımları ile istihdama olumlu katkı sağlar. Üretim sürecindeki işgücü ve yöneticileri eğiterek vasıflı işgücü ve yönetici sayısını artırır. Modern teknolojiyi AGÜ transfer ederek endüstri kesiminde sıçrama sağlayabilir. Ulusal düzeyde rekabet yaratarak mevcut tekelci yapıyı yıkabilir. Birçok yeni endüstrinin kurulmasını ve mevcut olanların kapasite artırımını sağlayabilir (Ercan, 2008: 42). ÇUŞ'in olumlu etkileri göz ardı edilemeyecek kadar fazla ve önemli düzeydedir. Her ülke ÇUŞ'in bu etkilerinden faydalanmak isteyecektir.

ÇUŞ'in olumsuz etkilerini ise şu şekilde özetleyebiliriz: Yabancı yatırımların sonucunda ÇUŞ'in ana ülkesinde iş kaybı ve istihdam azalır. Ev sahibi ülkedeki sermaye artarken, ev sahibi ülkeye ihracat karı da artar. Borçlu yaratır, ayrıca borçluyu borç verene bağımlı hale getirir. Ürünlerin üretimini tekelleştirir. AGÜ'e uygun olmayan teknoloji ihraç ederek bu ülkeleri GÜ'in teknolojisine bağımlı hale getirir ve AGÜ'deki endüstrilerin ve yerel kaynakların, personelin ve girişimlerin gelişimini engeller. Yerel otorite tarafından yeterince kontrol edilememektedirler. Uyguladıkları ücret ve sosyal politikalar toplumun katmanları arasındaki farkın açılmasına neden olabilir. Kendilerini ait hesaplamalar ile (ana işletmeden pahalıya satın alıp burada ucuza satmak gibi) kârlarını gizleyerek ödeyecekleri vergilerde istekleri doğrultusunda ayarlamalar yapabilirler. Yatırım yaptıkları ülkelerin çıkarlarından çok kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederler (Ercan, 2008: 42). Görüldüğü üzere, ÇUŞ'in olumlu etkileri gibi olumsuz etkileri de ülkelerin yadsıyamayacağı derecede önemli etkilerdir.

Gelişme düzeyleri ne olursa olsun ülkelerin ÇUŞ'in faaliyetlerinden fayda sağlama niyetleri bulunmaktadır. AGÜ ve GOÜ, ÇUŞ'in faaliyetlerinden sermaye

birikimi, yeni istihdam alanları, teknolojik ve yönetsel bilgi paylaşımı ve uluslararası alanda olumlu etki gibi, GÜ ise sermaye verimliliğini artırma ve AGÜ'in dış borçlarını ödeyebilmelerini sağlamak gibi beklentileri bulunmaktadır. ÇUŞ bu beklentileri karşılayabilecek imkana sahip olmalarının yanı sıra, ülkelere yeni tehditler oluşturması da mümkündür. Gelişmişlik düzeyleri ne olursa olsun, dünyadaki her bir ülke, ÇUŞ tarafından olumlu ya da olumsuz yönde etkilenebilirler. Bu yüzden ülkeler, bu iki yönlü etkileri göz önünde bulundurmalıdırlar.

2.4. Küreselleşme ve Çok Uluslu Şirketler

Küreselleşme, kar elde etmek üzerine kurulan kapitalizm ile paralel ilerleyen bir süreçtir. Sürekli pazar ve hammadde arayışı içinde bulunan kapitalizmin gelişme süreci, temel noktası sermaye hareketleri olan küreselleşmenin gelişme sürecine de etki etmektedir. Sermaye ihracatı üzerine kurulu küreselleşmenin en etkili aracı ise ÇUŞ'dir (Aksoy, 2006: 23). Son dönemde hızla artan ekonomik entegrasyon, piyasa ekonomisi ve uluslararası ticaret ve finansal faaliyetlerdeki serbestleşmenin hız kazanması ÇUŞ'in önemini daha da artırmaktadır (Aktan ve Vural, 2006: 6). Harmancı (2004: 1)'ya göre, ÇUŞ küreselleşmenin en önemli araçlarından birdir, ancak bu küreselleşmenin ÇUŞ olmadan gerçekleşmesinin mümkün olmadığı anlamına gelmemelidir.

ÇUŞ, güçlü sermaye yapıları, gelişmiş teknolojik alt yapıları ve faaliyet alanının genişliği sayesinde küreselleşme sürecinde faaliyetlerini ve rekabetlerini kolaylıkla yürütebilmekte ve bu sürecin hızlanmasına da katkı sağlamaktadırlar (Tağraf, 2002: 34-35). Neo-liberal uygulamalar ile ekonomik alan büyük ölçüde ÇUŞ'in kontrolüne girmiş ve kendilerine geniş bir alan sunan fonksiyonel bir ekonomik güce kavuşmuşlardır. Dünyadaki en büyük 100 ekonomik birimden 51'i ÇUŞ'dir. En tepedeki 200 şirketin toplam satış hacmi, en büyük 10 ülke ekonomisi dışındaki tüm ülkelerin ekonomisinden daha büyüktür (İlhan, 2012: 238). ÇUŞ'in ekonomik güçlerini anlayabilmek adına bu şirketlerin küresel ticaret, yatırım, üretim ve katma değerden aldıkları payı incelemek faydalı olacaktır. UNCTAD 2002 tarihli raporuna göre, 2003 yılındaki küresel doğrudan yabancı yatırım stokunun %85'i ÇUŞ'e aittir. 2001 yılı küresel ihracatı 7,4 Trilyon \$ iken, ÇUŞ'in toplam satışları 18,5 Trilyon \$ ve bu şirketlerce üretilen toplam katma değer 3,5 Trilyon \$'dır. Gene aynı yılda ÇUŞ'in küresel gayrisafi yurtiçi hâsılaya katkısı % 11 ve istihdam ettiği kişi sayısı yaklaşık 54 milyon kişidir (Aktan ve Vural,

2006: 7). Bu veriler ÇUŞ'in ne kadar büyük bir ekonomiyi ellerinde tuttuklarının göstergesi niteliğindedir. ÇUŞ küresel ekonominin en önemli aktörleri durumundadırlar.

Küreselleşme sürecinde, çokuluslulaşmayı teşvik eden bir takım unsurlar bulunmaktadır. Şirketleri yatırım yapmaya iten dört temel neden bulunmaktadır. Bunlar; doğal kaynaklara sahip olmak, yeni pazarlara ulaşmak, dış üretimi yeniden yapılandırmak ve stratejik öneme sahip kaynakları kullanabilmek. Yukarıda sayılan ilk üç nedenin altında yatan temel amaç, şirketin var olan aktiflerini kullanarak ekonomik getiri elde etmesidir. Dördüncü nedenin altında yatan amaç ise şirketin var olan aktiflerine yenilerini eklemektir (Özcan, 2011: 13). Şirketleri çokuluslulaştırmaya iten nedenlerden bir diğeri de şirketlerin ülke dışındaki müşterilerini yakından takip etme isteğidir. Bu istek, ÇUŞ'in gittikleri ülkelerde, yeni tesisler açılmasına da aracı olmaktadır (Ünsar, 2007: 699).

Yukarıda sayılan nedenlerin yanı sıra ÇUŞ'i yatırım yapmaya iten farklı nedenler bulunmaktadır. Bu nedenleri şu şekilde özetlenebilir (Özcan, 2011: 14); kar maksimizasyonu, yurtiçi piyasaının yetmemesi, uluslararası alandaki arbitraj olanaklarından faydalanmak, sahip olunan üstün teknoloji nedeniyle yerel şirketler üzerinde avantaja sahip olmak, birden fazla ülkede faaliyette bulunarak riski dağıtmak. Bahsedilen yabancı yatırımlara neden olan unsurlar, diğer taraftan ÇUŞ'in hedefledikleri amaçları da yansıtmaktadır. ÇUŞ'in yabancı bir ülkeye yatırım yaparken hedefledikleri amaçlar şu şekilde sıralanabilir; kar sağlamak, küresel pazardaki mevcut güçlerini korumak, rekabet üstünlüklerini korumak, üretim ve işgücü maliyetlerini düşürmek, verimliliği sağlamak ve GOÜ'in piyasasına girerek bu piyasaya hâkim olmaktır.

Sınırları olmayan bir dünya ve piyasa hedefleyen küreselleşmenin en etkili araçlarından biri ÇUŞ'dir. Küreselleşme ile hız kazanan ekonomik entegrasyon, piyasa ekonomisi, uluslararası alandaki ticari ve finansal liberalleşme ve iç piyasaların şirketlerin kapasitelerine karşılık verememesi gibi gelişmeler ÇUŞ'in önemini daha da artırmaktadır. Küreselleşme ile ÇUŞ karşılıklı etkileşim halindedirler. ÇUŞ, küreselleşme sürecini hızlandırırken küreselleşme süreci de ÇUŞ'in etkin hale gelmesini sağlamaktadır.

2.4.1. Çok Uluslu Şirketlerin Küreselleşme Sürecindeki Roller ve Etkileri

ÇUŞ, dünyadaki ekonomik, sosyal ve çevresel sorunların temel nedeni olarak görülebildiği gibi, dünyadaki ekonomik sorunların temel çözüm araçlarından biri olarak da görülebilmektedir. ÇUŞ'in olumlu ya da olumsuz etkileri olduğu tartışılabilir, ancak reddedilemeyecek bir nokta vardır ki, o da ÇUŞ'in dünya ekonomisinde ve küreselleşme sürecinde önemli bir aktör olarak rol aldığıdır.

Artan kısmi ticari serbestlik, küresel alanda mal, hizmet, bilgi ve sermaye hareketlerini hızlandırırken şirketler de bu ortamda dünyanın farklı bölgelerinde daha kolay bir şekilde ticari faaliyetlerde bulunma imkânı yakalamışlardır. Yerel pazara ve müşterilere hitap eden yerel şirketler ise bu süreçte, kendilerini küresel alanda faaliyet gösteren ÇUŞ'in rekabeti ile karşı karşıya bulmuşlardır. ÇUŞ küreselleşme sürecinin hızlanması ile daha fazla ekin hale gelirken, yerel işletmelerin yeni rekabet ortamında varlıklarını sürdürebilmeleri güçleşmektedir (Tağraf, 2002: 34). Yerel pazarda varlıklarını sürdürmeye çalışan şirketler, küresel piyasanın aktörlerinden olan ÇUŞ'in rekabeti karşısında ayakta kalabilmeleri pek kolay değildir. Bu rekabet sonucunda ÇUŞ yerel pazara tek başına hâkim olabilmektedir.

Endüstriyi küreselleştiren bir takım faktörler bulunmaktadır. Bu faktörlerden biri üretimdeki yüksek ölçek ekonomisidir. Devlet yardımları ve ayrıcalıklı vergi uygulamaları gibi hükümet politikaları da endüstrinin küreselleşmesini hızlandırmaktadır. Örneğin, Güney Kore hükümetinin sağladığı teşviki ve dolaylı yardımlar, ihracat yapan Samsung, Daewoo ve Lucky-Goldstar gibi elektronik şirketler için, büyük şirketlere ve yeni malzemelere yatırım yapma olanağı sunmaktadır. Kaynak ve işgücünün farklı bölgelerde düşük maliyetli olması endüstri alanının küreselleşmesini sağlayan bir diğer faktördür. İşletmeler, düşük maliyetteki işgücünü kullanmak için bu bölgelere giderek nihai ürünlerini rekabetçi bir fiyata oluşturma imkânı bulur. GÜ'in AR-GE çalışmaları için yüksek düzeyde kaynak ayırmaları, bu harcamaların karşılanabilmesi için küresel pazarda yoğun satışlar gerektirmektedir. Bundan dolayı, küreselleşme süreci GÜ ve ÇUŞ tarafından teşvik edilmektedir (Tağraf, 2002: 41-42). İletişim alanındaki gelişmeler küreselleşme sürecini hızlandırırken, ÇUŞ de bir yandan iletişim alanındaki gelişmelere paralel olarak işletme yönetimine yeni imkânlar sunmaktadır. Örneğin, bilişim sektörünün önemli şirketlerinden Hewlett Packard,

dünya genelindeki binlerce şubesini, 100.000'den fazla kişisel bilgisayar ve yaklaşık 23.000 UNIX iş istasyonundan oluşan bir intranet aracılığı ile koordine etmektedir. Kurulan bu ağ yapısı ile Hewlett Packard birimler arasında işbirliğini sağlamaktadır (Özcan, 2011: 35).

Teknolojik gelişmeye bağlı taşıma ve depolama maliyetlerindeki düşüş endüstrideki küreselleşmeyi hızlandırmaktadır. Yeni dağıtım kanallarının ortaya çıkışı da üretimin küreselleşmesini hızlandırmaktadır. Örneğin, Avrupa ülkelerindeki hipermarket sayısındaki artış ABD yapımı ürünlerin pazardaki payını artırmıştır. Ancak, yeni dağıtım kanalları eski dağıtım kanallarına göre daha pahalıdır. (Tağraf, 2002: 44). Görüldüğü gibi küreselleşme süreci ile ÇUŞ'un gelişim süreçleri birbirlerine paralel gitmektedir. ÇUŞ hem küreselleşme sürecini hızlandıran bir rol oynamakta hem de küreselleşme sürecinden önemli oranda etkilenmektedir.

Küreselleşmenin ÇUŞ'e olumlu etkilerini beş ana başlık altında toplamak mümkündür (Karabulut, 2004): (1) Sürat: Küreselleşmenin pazarlar arasındaki duvarları kaldırması ÇUŞ'e hız kazandırmış farklı ürünleri farklı pazarlara sunma olanağı tanımıştır. (2) Maliyetleri Düşürme: Pazarlar arasındaki duvarların kalkması ayrıca ÇUŞ'e maliyetleri düşürme fırsatı yaratmıştır. ÇUŞ düşük maliyetli girdiyi dünyanın farklı bir yerinden temin etme ve ürününü düşük maliyetle dağıtmaktadır. (3) Standardizasyon: Küreselleşme benzer tüketicilerin tespit edilmesini ve bu tüketicilere standart ürün ve hizmet sunulmasını sağlamıştır. (4) Faaliyetleri Dağıtma: İşletmeler yerel avantajlara göre girdilerini bir ülkeden alma, üretimini farklı bir ülkede yapma, ürünlerini başka bir ülkede satma ve bu faaliyetler diğer bir ülkeden kontrol etme imkânına sahiptir. (5) Merkezileşme: Merkezileşme, yukarıda sayılan faaliyetlerin sorunsuz bir şekilde gerçekleşmesini sağlayan eşgüdümü ifade etmektedir. Gelişen teknoloji aracılığı ile bir şirketin faaliyetleri ne kadar geniş bir alana yayılırsa yayılsın genel bir merkezden idare edilebilmesi mümkündür.

Küreselleşme sürecinin, genel olarak ÇUŞ için olumlu sonuçlar doğurduğunu söylemek mümkündür. Özellikle GOÜ de, küreselleşme ile birlikte artan liberalleşme eğilimleri nedeniyle sınırları daha geçirgen bir hale gelmektedirler. Sınırların geçirgen hale gelmesi bilgi, kaynak, mal, hizmet ve sermaye transferlerini ÇUŞ adına kolaylaştırmaktadır. Sonuç olarak ise ÇUŞ, küreselleşme sürecinin getirileri sayesinde, küresel pazarda daha güçlü aktörler haline gelmektedirler (Özcan, 2011: 37-38).

Kısacası, küreselleşme süreci, ÇUŞ'in küresel alanda daha kolay ve düşük maliyetlerle faaliyette bulunmasını kolaylaştıracak gelişmeleri ve ortamı sağlarken, aynı zamanda ÇUŞ de küreselleşme sürecini kuvvetlendirecek ve hızlandıracak ortamı sağlamaktadırlar.

3. YOKSULLUK OLGUSU

3.1. Kavramsal Olarak Yoksulluk Tanımları

Tarihi eskilere dayanan ve her dönemin en büyük sorunu olan yoksulluk olgusunun tanımına ait farklı görüşler bulunmaktadır. Önceki yy. savaşlar ve tabiiatta yaşanan felaketler sonucu oluşan yoksulluk üstesinden gelinebilirken, küreselleşen dünyamızda artık farklı boyut kazanmıştır (Bozan, 2010: 36). Yapılan tanımlar, zamana, içinde bulunan şartlara, bakış açısına ve elde edilen verilere göre değişmektedir. Belli bir tanımlanmaması sebebiyle çeşitli yoksulluk göreceleri oluşturulup bu kavramlar tanımlanmaya çalışılmıştır. Tanımlanan bu yoksulluk kavramlarının temelini ise “insan” oluşturmaktadır. Sebebi ise yaşanan yoksulluk ne olursa olsun insanı maddi ve psikolojik yönden olumsuz etkilemektedir. İnsanın etkilenmesi grupların, bölgelerin, ülkelerin ve dünyanın etkilenmesine zincirleme olarak sebebiyet vermektedir. İnsanın ilişkisi ise genel olarak istihdam ile bağdaştırılmaktadır. İşsiz insan psikolojik, ekonomik, sosyolojik gibi yönlerden yoksulluk yaşamaktadır (Odabaşı, 2009: 11-12). Yapılan tanımlarda temel gereksinimlerin dışında zengin olmayanın yoksul olacağını varsaymak yetmeyeceği için yoksulluk tanımlarında dikkat edilmesi gereken bir diğer unsurda “kalite” kavramıdır.

Yoksullukla ilgili olarak, *“yoksulluğun mutlak olarak, yalnızca kalori gereksinimine göre ve sahip olunan gelir ile tanımlanması, sorunun diğer sosyal ve ahlaki boyutlarının göz ardı edilmesine yol açabilmektedir. Bu yüzden, niteliği ve tanımı nasıl olursa olsun kişinin kaliteli bir yaşam sürmesini sağlayabilecek araç ve olanaklardan yoksun olmak, yoksulluk tanımlarında dikkate alınması gereken bir başlangıç noktası olmalıdır”* ifadesini kullanmaktadır (Odabaşı, 2009: 11-12). Buna sahip olmayan insan fiziksel, toplumsal, siyasal alanda da kendini eksik hissetmesi güçsüzlük, korumasızlık ve sosyal dışlanma yoksulluğuna sürüklenmektedir. Bu bakımdan yoksul kişi, asgari bir mal demetinin maliyetini karşılayamadığı ve geliri ve insani yeteneklerini, olanaklarını gerçekleştirilmesini sağlayacak araçlara erişimi kısıtlı olduğundan, sosyo-ekonomik olarak da öteki insanlardan yalıtılmışlıkla, dışlanma ile

karşı karşıya kalmaktadır. Bir başka deyişle, yoksunluk ve yalıtılmışlık, yoksulluğun ayırt edici özellikleri arasındadır. Fiziksel gereksinimlerin yeterli bir biçimde sağlanamamasının yanı sıra, yoksulluğun yarattığı güçsüzlük duygusu, sesini duyuramama, giderek toplumsal yalıtılmışlık ve marjinalleşmeye itilme, iki önemli sonucu ortaya çıkarmaktadır (DPT, 2007: 1-2). Yoksulluğun temelini insan endeksli almak, farklı ve çok boyutlu olan yoksulluk olgusunu anlamaya, önlemeye ve mücadele etmeye yardımcı olacaktır. Yoksulluğun farklı tanımlarının sebebi gelişen ekonomiler, küreselleşme dalgasının insanlar üzerindeki etkileridir.

Yoksulluğu sadece maddi olarak ele alınması yanlış olacaktır. Örneğin zengin olup sosyal çevresi olamayan biri sosyolojik yoksulluk yaşayacaktır. Geniş anlam da düşünüldüğün de yoksulluk, kişi başına düşen milli gelirin azlığı, ortalama ömür, okuma-yazma oranı, beslenme ve sağlık hizmetlerinden yararlanamama, temiz içme suyundan ve sağlıklı konut ortamında yaşamadan mahrum olma anlamı taşımaktadır (Özey, 2003: 136). Yoksulluğun bu kadar fazla unsurla iç içe olması farklı çözüm yolları, stratejiler oluşmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda farklı yoksulluk tanımları ve stratejileri ortaya çıkmıştır (Şenses, 2003: 62-63). Farklı yoksulluk tanımlarının belirlenmesinde bireyin beklentileri, yoksulluk kavramına bakışları etkili olmaktadır. Aynı zamanda uluslararası kuruluşların yoksulluk için belirlediği tanımlar ile yoksulluğun çok boyutluluğu anlaşılabilir.

Yoksulluğa sosyal siyaset açısından bakan farklı bir tanım ise; maddi açıdan kısmi yada tam olarak insanın bireysel olarak maddi ve manevi olarak eksik kalınmasıdır. Diğer bir deyişle, aile ve toplumsal kültür, ahlak ve değerlerini tehdit eden olgudur (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 61)

Küresel yoksulluk olarak aktarılan yoksulluğun aslında kaynakların kıt olmasından değil adaletsiz kaynak dağıtımı, işsizlik ve işçi haklarının göz ardı edilmesidir (Bilgili, 2003: 63) (Aydın, 2007: 17). Küresel yoksullukla birlikte sosyal, kültürel, çevresel, ekonomik ve psikolojik gibi birçok alanda yoksulluk yaşanmaktadır. Bunun dışında yaşanan ekstra durumlarla yoksulluk riski artmaktadır. Bunlar; ölüm, evlilik, çocuk olması, hastalık, çalışma yeteneğinin kaybolması, savaşlar, doğal afetler vb. (Aktan, 2002: 2). Yoksulluğun temel sebebi ekonomik nedenler olmaması, bireyin

karşılaşmış olduğu ekonomik sorunların yanında sosyal, kültürel, eğitim, sağlık ve çevresel sorunlar sebebiyle yoksulluk yüzdesi artmaktadır.

Küreselleşmenin önemli ayaklarından DB yoksulluğu üç ana noktada toplamıştır; *Mal ve Varlıktan Yoksunluk, Söz ve Güç Sahibi Olamama, Kırılganlık* (sağlıktan, istihdama barınmadan insan hakları ihlaline kadar bu alanlarla yüz yüze kalırken savunma mekanizmasının olmaması) (Bildirici, 2011: 17-18).

Yoksulluk olgusu hem niteliksel hem nicelikselidir. Fakir bir ülke ile gelişmiş bir ülke arasındaki fark sadece sayısal verilerden ibaret değildir. Yoksulluk sınırı toplumun kalori cinsinden en düşük ortalama üretim düzeyini gösterir. Yoksulluk sınırını kalori ile göstererek yoksulluk oranları belirlenebilmektedir. Kalori gelire dönüştürüldüğünde insanların parasal olarak yoksulluk dereceleri belirlenir. İnsanların parasal olarak sınırların altında olması buldukları ülkenin gelir ve gelişmişliğini göstermede yardımcı olur (Dansuk, 1997: 6-7). Yoksulluk sınırını ölçen kalori miktarı bireylerin bu sınıra göre değerlendirilmesini sağlamaktadır. Sınırın altında kalanların yoksul, üstünde kalanların ise yoksul olmadığı söylenmektedir.

Yoksulluk olgusu insanlık tarihi boyunca var olana fakat küreselleşme süreci ile son yıllarda daha fazla gündeme gelmektedir. Bireyler, ülkeler, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası kuruluşların yoksulluğa bakış açısında göre farklı tanımları bulunmaktadır.

Yapılan araştırmaların sonucunda iki önemli veri elde edilmektedir. Birincisi; yoksulluğun belirleyen kriterlerle birlikte hangi sınıfa girdiği ve bu sınıftaki insan sayısı. İkincisi ise; belirlenen yoksulluğun hangi alanlarla , nasıl etki ettiği (Özcan, 2001: 96). Bu araştırmalar sonucunda şu yoksulluk tanımları ortaya çıkmıştır; ; mutlak yoksulluk, göreceli yoksulluk, öznel yoksulluk ve insanî yoksulluktur.

3.1.1. Mutlak Yoksulluk

Bireylerin fiziksel yaşamlarını sürdürmek için gerekli olan temel gıda ve hizmetlerden yani minimum refah düzeyinden mahrum olmasına mutlak yoksulluk denilmektedir. DB'nin belirlediği 1 doların altında gelire sahip olan bireylerin yoksul sayılması "mutlak yoksulluk" tanımı ile bağdaşmaktadır (Aktaç, 2007: 17). Mutlak

yoksulluk sınırı küresel dünyadaki ülkelerin bulunduğu şartlar göz önüne alınarak her ülke için ayrı bir sınır belirlenmiştir. Örneğin: AGÜ için kişi başına günde 1\$ kabul edilirken, Latin Amerika için 2\$, Doğu Avrupa ülkelerinin 4\$, gelişmiş sanayi ülkeleri için 14.40\$ olarak belirlenmiştir (DPT, 2001: 106). Bireyin asgari kalori gereksinimlere göre hesaplanan bu yoksullukta ülkenin sosyo-ekonomik ve coğrafik koşulları kriter olarak alınmaktadır. Mutlak yoksulluk oranı, belirlenen asgari refah düzeyine ulaşamayanların sayısının toplam nüfusa oranıdır. Mutlak yoksulluk yüksek beslenme sorunu yaşayan ülkelerde çok fazla kullanılan bir yöntemdir (Şenses, 2003: 63). Yoksulluk sınırının belirlenmesi asgari tüketim miktarı ve bunun asgari ürün fiyatıdır. Bu sınırın altında geçim olmayacağı için bireyler yoksul sayılmaktadır.

Belirlenen açlık sınırının dışında da mutlak yoksulluk olabilmektedir. Toplumları oluşturan insanların sadece kalori bazında değil, giyim, barınma, ısınma ve toplumsallaşma için gerekli olan minimum kaynaklardan yoksun olarak bu sınıfa girmektedirler (Tosuner. 2007: 6). Birleşmiş Milletler mutlak yoksulluk kavramındaki temel insani ihtiyaçların göstergelerini şu şekilde açıklamıştır (Bildirici.2011: 4-5):

- Beslenme: Vücut Kitle endeksi 16'nın üzerinde olmalıdır.
- Temiz içme suyu: İçme suyu sadece nehirlerden ve göletlerden gelmemeli ve yakında olmalıdır (15 dakikalık yürüme mesafesi).
- Temizlik: Tuvaletler evde veya eve yakın umumi tuvaletlere erişim olmalıdır.
- Sağlık: Ciddi hastalıklarda ve hamilikte tedavi alınabilmelidir.
- Barınma: Evler her odasında dört kişiden insan barındırmalı. Evlerin zemini toz, çamur veya kil olmamalıdır.
- Eğitim: Herkes okula gitmeli veya okumayı öğrenebilmelidir.
- Bilgiye Erişim: Herkes evinden gazetelere, radyolara, televizyona, bilgisayara veya telefon şebekesine ulaşabilmelidir.
- Hizmetlere Erişim: Herkes topluma sunulan eğitim, sağlık, yasal, sosyal ve finansal (kredi) hizmetlerine erişebilmelidir.

Mutlak yoksulluğun belirlediği kalori miktarını %80'nin karşılayabilen bireyler için Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve Birleşmiş Milletler Dünya Sağlık Örgütü (WHO), “ultra yoksulluk” olarak tanımlanan yoksulluğu belirtmektedir. WHO belirlenen ultra yoksulluk sorununun geniş bir zamana yayılarak ve bu probleminden kurtulmanın çok zor olduğu durumlar için ise “kronik yoksulluk” tanımını kullanmaktadır (DPT, 2001:106). Mutlak yoksulluk içinde tanımlanan bu yoksulluk türleri yoksulların içinde de ayrımlar yapılması gerektiğini göstermektedir.

3.1.2. Göreli Yoksulluk

Görelî yoksulluk, mutlak yoksulluğun aksine bireyin sadece fiziksel olarak değil, toplumu oluşturan bireyin üretimde aktif olabilmesi için gerekli olan tüketim ve yaşam düzeyindeki eksiklikleri de belirlemektedir (Dikkaya ve Özyakışır, 2007: 7-8). Genel olarak belirlenen kalori miktarının dışında, sağlık, eğitim, giyim, barınma ve enerji gibi ihtiyaçlarından mahrum değildir. Görelî yoksulluk karşılaştırma yapılan bireyin kendisinden sınıf olarak daha yüksek gelir grubunun kıyaslanması olarak belirlenir. Özetle bireyin, buldukları toplumdaki ortalama gelirin altında bulunması durumudur (Dumanlı, 1995: 213).

Bir başka bakış açısına göre mutlak yoksulluk, “*maddî kaynakların, toplumda âdet haline gelmiş veya en azından özendirilen ve onaylanan normal etkinliklere katılımın gerçekleşmemesi durumunun, konfora ve yaşam koşullarına sahip olmanın olanaksız veya son derece kısıtlı hale gelecek kadar yetersiz kalması*” olarak tanımlanmaktadır (Şenses, 2003: 91) (Aktaç, 2007: 58). Adam Smith göre, temel ve kişisel ihtiyaçlarını karşılayabilen bireyin, toplumun belirlenen refah düzeyinin altında kalarak sosyal açıdan dışlanarak yaşadığı yoksulluktur. Yani göreli yoksulluk sadece bireyi değil, toplumdaki refah ve eşitsizliklere odaklanmaktadır (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 63). Bireyin ve toplumun refahını sadece kalori olarak ölçmeyen göreli yoksulluk toplum içinde bireyin olması gereken sosyal şartları da göz önünde bulundurmaktadır.

Görelî yoksulluk ile sadece birey ve sosyal toplum karşılaştırılmaz. Sosyal grup bir başka grup ile de kıyaslama yapılabilir. Hedef alınan gruptaki refah ölçüsü tüketim ve gelir unsurları ile iki farklı şekilde belirlenebilir. Bu durumda “Harcama Esaslı

Görelî Yoksulluk” ve “Gelir Esaslı Görelî Yoksulluk” olmak üzere görelî yoksulluğun alt grupları oluşmaktadır (Tireli, 2009: 34).

3.1.3. İnsani Yoksulluk

Mutlak yoksulluk yeterli kalori miktarının olmaması yani açlık yoksulluğu, görelî yoksulluk ise açlığın dışında bireyin toplum refah ortalamasının altında bırakacak yeteri imkanlara sahip olması olarak tanımlanmaktadır. İnsani yoksulluk kavramı ise içinde mutlak ve görelî yoksulluğu barındırırken insanın, yaşam süresinin kısalığı, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yoksunluk, iş olanaklarından yoksunluk, temiz içme suyuna erişim, bebek ölüm oranları gibi kıstaslar dikkate alınarak bireyin önüne çıkan fırsatları değerlendirmesi için belirlenen koşulların yokluğunu kapsamaktadır. Yani “insani” boyutunda inceleme yapılmaktadır. İnsani yoksulluk yukarıda açıklanan diğer yoksulluk kavramlarındaki eksiklikleri gidererek tek bir tanım altında toplamaya çalışmıştır.

Yukarıda belirttiğimiz imkanlardan yoksun olan bireyler için 1997’de Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme – UNDP) tarafından “insani yoksulluk” kavramı İnsani Gelişme Rapor’nda (İGR) kullanılmıştır. Bu kavram ile insanların maddî beklentilerinin yanında sosyal, kültürel ve iktisadî olarak da belli standartlara sahip olması gerektiği savunulmuştur. UNDP geliştirdiği bu kavram ile birçok konuda yoksunluk çeken insanların oranları hesaplanmak istenmiştir (UNDP.1997: 15-16). UNDP, İGE ile sadece ekonomik değil aynı zamanda sağlık, eğitim ve sosyal unsurları da ölçebilmektedir.

3.1.4. Nesnel - Öznel Yoksulluk

Yoksulları kendi beklentileri göz önüne alınarak, sahip olmak istedikleri tüketim ve sosyal beklentilerinin hangi nedenlerden dolayı gerçekleşemediğini, gerçekleşemeyen bu beklentilerin nasıl ortadan kaldırılabilceğini yapılan devasal anketler ile toplumun beklentilerini karşılayacak yaşam standartlarının belirleyen yoksulluğa “nesnel yoksulluk” denilmektedir (Tireli, 2009: 36) (Erol, 2006: 11) (Aktaş, 2007: 59). “Öznel yoksulluk” ise toplumun değil bireylerin tanımlamaları ön plandadır yani bireyin kendini yoksul olarak kabul etmesidir. Burada bireyler topluma karşı kendilerini ulaşamadıkları ve mahrum kaldıkları şartlardan dolayı yoksul hissetmeleridir

(DPT, 2001:103). Bu yoksulluk bu sebeple bilimsel değildir. Bazı düşünürler göre nesnel yoksullukta anketler kullanılıp daha kesin sonuçlar elde edilmesinden dolayı öznel yoksulluk tercih edilmelidir. Fakat başka bir gruba göre ise bireylerin kendileri için en iyi şartları değerlendirebilecek kapasiteye sahip olmaları ve bilgi toplamanın güçlüğünden dolayı öznel yaklaşım araştırmalarda tercih edilmelidir (Dinçoflaz, 2009: 19). Aslında nesnel yoksullukta bireylerin kendi değerlendirmeleri yoktur. Fakat sosyal bilimcilerin ortak karar verdikleri tüketim ihtiyaçları maliyetlerinin göre gereken minimumu yansıması sebebi ile bu şekilde kabul edilmiştir (Şenses, 2001: 63). Dünya Bankası'nın tüm dünyada yaptığı ankette yoksulların büyük kısmı yoksulluğu düşük gelir, yetersiz gıda, giyim ve barınma, zayıf sağlık durumu olarak ifade etmektedirler. Bunların yanında ise korumasızlık, güçsüzlük, sosyal dışlanmışlık, umutsuzluğu da eklemektedirler. Yapılan bu anket ile öznel veriler ortaya çıkmıştır.

Öznel yoksulluk farklı yöntemlerle belirlenebilmektedir. Araştırma sorularında istenilen gelir düzeyi ile ilgili sorular yöneltilmektedir (Bildirici, 2011: 8). Goedhard, Halberstadt, Kapteyn ve Van Prag'ın 1977 yılında "Leyden Yoksulluk Sınırı" oluştururken öznel yoksulluğu temel almaktadır. Bu yöntem ile deneklere bekledikleri geliri elde etme durumlarında kötü, çok kötü, iyi, çok iyi, yetersiz, yeterli gibi sorular sorulurken verilen cevaplar ise bireylerin kendi standartlarında bekledikleri sınırları belirlemektedir. Bu sorulara verilen yanıtlar değerlendirilerek, kişilerin kendi yaşam düzeylerine ilişkin belirledikleri sınırlar ortaya konulmaktadır (Tireli, 2009: 36). Verilen bu cevaplar bireyin kendi cevapları olması, kendini yoksulluğun neresinde gördüğünü göstermektedir. Yani kendi yoksulluk tanımını kendi yapmaktadır.

3.1.5. Kırsal - Kentsel Yoksulluk

Yerleşim alanlarının kentsel ve kırsal olarak ayrılmasıyla buralar ile ilgili yoksulluk kavramları da farklılaşmaktadır (İbrişim, 2008: 12). Kırsal alanlarda yaşanan yoksulluk, daha çok tarım ve hayvancılık sektöründe ağırlık kazanırken aynı zamanda bağımsızlık, güvenlik, öz-saygı, sosyal kimlik, sosyal ilişkilerin sıklığı ve sağlamlığı, karar alma özgürlüğü, hukukî ve siyasî haklar gibi niteliksel beklentiler ve yoksunluklar üzerine odaklanırken (Aktaç, 2007: 59); kentsel alanlarda yaşanan yoksulluk kentlerdeki bireylerin sadece gelir ve temel ihtiyaçlara göre değil, kent alanlarından dışlanma, elverişsiz yaşam ortamları, yargı, bilgi, eğitim, karar alma yetkisi ve

yurttaşlık gibi temel haklardan yararlanma yetersizliği, şiddete maruz kalma ve güvenlik eksikliği ve statü açısından sıkıntı çekme konularına eğilmektedir (Türkdoğan, 2003:106, 107)(Aydın, 2007: 19).

Kırsal alanlara yapılan yatırımların kentsel alanlara göre daha az olması sebebiyle kırsal yoksulluk, kentsel yoksulla göre daha yüksektir. Fakat kırsal alanlarda oluşan ve büyüyen yoksulluk kentsel yoksulluğun temelini oluşturmaktadır. Kırsalda yaşanan problemlerden dolayı kentlere göç eden bireyler buradaki belli sayıdaki iş imkanlarının olması sebebiyle işsizliği arttırmaktadır (Erol, 2006: 13-14). Kırsal yoksulluk kentlerde yaşanan yoksulluklardaki nedenlerden birisi olması sebebi ile kırsal alanlardaki yoksulluğu azaltma çabaları aynı zamanda kentsel yoksulluğun azalmasına da sebep olacaktır. Bu sebeple kırsal yoksullukla mücadelede daha büyük adımlar atılmalıdır.

3.1.6. Tüketim Harcamasına Göre Yoksulluk

Bireylerin tüm tüketim harcamalarını kapsayarak belirlenen ve bundan dolayı bireyin durumunu daha net ortaya koyup belirlenen yoksulluk sınırıdır. Mutlak yoksulluk ve görelî yoksulluğa göre farkı ise bireyin bütün tüketimlerini kapsamıdır. Bu şekilde hem mutlak yoksulluk hem de görelî yoksulluk hesaplanabilmektedir. Çünkü toplumun ortalama tüketim seviyesi altında kalanlar, toplumda en avantajsız kesimlerdir. Bu yoksulluk da dikkat edilen nokta ise toplumdaki ekonomik farklılıklar göz önünde bulundurulmasıdır (Aktaç, 2007: 59-60). Bireyin bütün tüketim alışkanlıklarını kapsadığı için daha net veriler elde edilebilmektedir.

3.1.7. Sosyo-Ekonomik Yoksulluk

Yoksulluğu sadece ekonomik açıdan bakmak yanlış olacaktır. Yoksulluk ekonominin yanında sosyal açıdan da beklenen sınırdan olamama durumunda karşımıza çıkmaktadır. Temel ihtiyaçlara sahip olan birey sosyolojik olarak kendini yeterli ve güvende hissetmemesi durumunda, kendi dışlanmış, alanlarının kısıtlanmış, söz sahibi olamama gibi unsurlarla kendini yoksul hissetmektedir. Bu durum yoksulluk kısır döngüsüne dönüşecektir ve bu durumdan kurtulması daha zorlaşacaktır, yoksulluk boyutu artacaktır (Cömertler, 2004: 59) (Erol, 2006 - 12-13). Ekonomik açıdan yoksul olan bireylerin bazı şartlar sağlandığında yoksulluktan kurtulabilmeleri mümkün iken

sosyo-ekonomik açıdan yoksulluk yaşayan bir bireyin bu durumdan kurtulması daha zor olmaktadır. Nitekim ekonomik açıdan iyi olan bir bireyde yoksulluk yaşayabilmektedir.

Yoksul bireyin yaşadığı ekonomik sıkıntılar bireyin çevresine olan bağlarını zayıflatarak sosyal çevreden gelecek destekten mahrum olmasına “sosyal dışlanmışlık” denilmektedir. Bireyin bu süreçte hayatta kalmasını sağlayan faktörlere “bağımlı” olması söz konusudur. Bağımlı hale gelen birey aynı zamanda sosyal dışlanmışlıkta yaşamaktadır (Aktan, 2002: 11) (İbrişim, 2008: 13). Bağımlılık ve sosyal dışlanmışlık birbirini çeken faktörlerdir. Bu durum karşısında yoksulluğun temeli olan ekonomik açığı düzeltilerek bu tür yoksulluklar indirgenebilmektedir.

3.1.8. Korunmasızlık, Güçsüzlük ve Sesini Duyuramama

Yoksulların mevcut durumlarını sürdürürken daha fazla yoksullaşması, yoksulluk sınırı üstündeki bireyin yada hane halkının mevcut durumun kaybederek bu sınırın altına düşüp yoksul sayılmasına “korunmasızlık” adı verilmektedir. Korunmasızlığa birçok neden sebep olmaktadır bunlar: kriz dönemlerinin haneyi etkilemesi, eğitim imkanlarından yoksul olmak, çalışma saatleri arttırılmasına rağmen ücrette değişiklik yapılmaması, sürekli bir gelirden mahrum olmak, makro iktisadi politikalara bağlı olarak işsizliğin ortaya çıkması ve hanenin gelirinin azalması, aile içi dayanışmanın olmaması, kredi imkanına sahip olamamak, sayılabilmektedir (Aktan, 2002: 10) (Erol, 2006: 13). Korunmasızlığa sebep olan bu nedenlere ayrıca hane halkında bütçeye katkı yapan bir bireyin ölümü, bunun yaşattığı sosyolojik travmalar, doğal felaketler, savaş ortamlarının olması sayılabilmektedir.

Yoksulluğu sadece ekonomik verilerle kısıtlamak yanlış olacaktır. Yoksulların kendilerini ifade edememeleri seslerini duyurmamaları, toplum arasında kendilerini ifade edememeleri yoksulluğun “sesini duyuramama” adı verilen türüdür. Yoksul birey olumsuz bir durumla karşılaşması durumunda hem maddi hem manevi olarak kendini ifade edememesinden kaynaklanan bu sürecin üstesinden gelememekle birlikte birey bu durumu lehine çevirecek güce de sahip değildir. “Güçsüzlük” yoksul bireyin yoksulluktan kurtulmasını zorlaştırmaktadır (Aktan, 2002: 9-10) (İbrişim, 2008: 12). Korunmasız olan birey güçsüzlükte yaşamaktadır. Bu durumda yoksulluk sınırı altında bulunan birey kronik yoksulluğa doğru gitmektedir.

Sonuç olarak; Mutlak yoksulluk ortadan kaldırılmalı, göreceli yoksulluk minimum düzeye düşürülmeli, gelir yoksulluğunu gidermeye yönelik olarak gelir sağlayıcı tedbirler alınırken aynı zamanda insanca yaşama olanak sağlayacak şartlar tesis edilmeli, tüm bu destekler hem kırsal hem de kentsel alanlardaki yoksullara yönelik olarak (ancak farklı yöntemlerle) hayata geçirilmeli ve elbette bahse konu yoksullukla mücadele stratejilerinin belirlenmesinde objektif yaklaşım tercih edilmelidir (Odabaşı. 2009: 16-17). Yoksulluğun boyutlarının fazla olması sebebiyle bütün yoksullukları aynı anda yok etmek mümkün değil. Bu süreçte ülkelerin ve toplumların yapması gereken kendilerine özgü programlar ile ulusal ve uluslar arası belirlenmiş olan yoksullukla mücadele programlarından yararlanmasıdır. Temeli ekonomiye dayanan yoksulluk olgusuna bu noktadan başlamak yoksulluğun aşılmasında önemlidir.

3.2. Yoksulluğun Tarihsel Gelişimi

Yoksulluk tanımı gibi yoksulluğunda çıkış noktası tartışılan bir konudur. Fakat genel olarak yoksulluğun tanımlarına ve geçmişine bakarak insanlık tarihi kadar eski olduğu söylenebilmektedir. Yoksulluğun yapılan tanımlarından sadece ekonomik olarak kısıtlanamayacağı için farklı yoksulluk kavramları da, insanların tarihin her döneminde ortaya çıkmıştır.

Tarihin farklı dönemlerinde yoksulluk olgusu değişmiştir ve farklı kalıplara girmiştir. Bu süreçte küreselleşme ile yerel kavramlarının çarpışması sonucunda sınıf ayrımları olmuştur. Bu sınıf ayrımları aynı zamanda insanlık tarihi ve içinde bulunduğumuz şartlar ile bireysel yoksulluğu kıyaslamak için hane halkına ve bireylere yardımcı olmaktadır. İnsanlık tarihi kadar eski olan bu olgunun var olduğu süre zarflarında engellenememesi ve başından itibaren önlem alınamaması dikkat çekici unsurdur (Özüğurlu, 2006: 54- 57). Yoksulluk olgusu ve insanlık günümüze kadar ayrılamayan iki öge olarak gelmiştir. Ayrılmayan bu iki öğeden yoksulluk zamanla değişik başlıklar altında anılmıştır. Sebebi ise tarih içinde yaşanan içsel ve dışsal faktörlerdir.

Liberalizmin siyasi bir tanım olarak ilerlemesinde önemli yeri olan ve 16. yy sonlarında başlayan yoksulluk çalışmaları 17. yy mülkiyet hakları etrafında John Locke tarafından tetiklenmiştir. Bu dönemde liberal siyaset içindeki tartışmalar dönemin

yoksulluk kavramını net biçimde göstermektedir. Liberal düşünürler, sosyal düzenin sağlanması için yoksulluk problemine eğilmenin refah düzenini arttırarak yoksulluğu azaltacağını savunurlar. Fakat kapitalist süreçte bunun kısa vadede olmasının mümkün olmayacağı görülmektedir. A. Smith'in *Wealth of Nations* (Milletlerin Zenginliği) kitabında ülkelerin zenginleşirken yoksulluğunda aynı oranda artmasını belirtmiş ve çözüm olarak da en yoksul tabakanın ekonomik gelişimdeki hareketlerinin izlenmesi gerektiğini söylemiştir. A.Smith'in aksine Burke, Bentham ve Malthus gibi muhafazakar düşünürler bu yaklaşımı reddederler (Şenses, 2001: 33). Liberallerin ve kapitalist görüşlerin farklı olması sebebiyle yoksulluğun çözüm aşamasında da farklılıklar olmuştur. Bu farklı görüşler yoksulluğun belli bir tanımı ve çözümü olmaması ile ortaya çıkmıştır.

Karl Marx'ın 1884 yılında yayımlanmış olduğu "Malthusçu Teorisi" yoksulluğun ölümsüzlüğünü savunmaktadır. Bu teori ile Marx "İngiliz Yoksullar Yasası" nı eleştirmiştir. Marx yoksulluğun artmasında sistemin bir sonucu değil, sistem içinde gelişen bir süreç olarak savunmaktadır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2002: 68).

Yoksulluğu eleştirirken aynı zamanda yoksulluk içinde bulunan "zavallı birey" e ilgi gösterenlerin fikirlerini reddeden ve bu grubun eylemlerini engellemek için onlara yardım etmenin yanlış olduğunu savunan Herbert Spencer aynı yüzyılda fikrini ortaya koymuştur. Yoksul olan bireyin ahlaki kişiliğinin nedenlerinin incelenerek yoksulluğunun sebebinin bulunabileceğini söylemiştir. Bireylerin kendilerini geliştirebilmeleri, güçlü ve çalışkan olmaları halinde toplumunda gelişeceğini bunun içinde devletin bireylere minimum seviyede müdahale etmesi gerektiğini savunmaktadır (Haralambos, Holborn, 2001: 85-86) (Taner, 2004:46).

19. yy sonlarında İngiltere'de yetersiz gelirin nedenlerini araştırma yapan Rowntree değişik sonuçlar sunmuştur. Seçilen değnek grubun dörtte üçünün ağır aile yükleri ve yetersiz ücret dolayı yoksulluk yaşadıklarını belirlemiştir. Geri kalan dörtte birlik kısmın geneli ise işsizlik, hastalık ve ölüm gibi nedenlerden yoksul oldukları saptanmıştır (Taner. 2004: 47-48). Rowntree birkaç yıl sonra daha önce anket yaptığı yerde tekrar anket yapmıştır. 1950'de yapılan bu ankette yoksulluğun değişmekte olduğunu göstermektedir Savaş sonrasında kalkınmaya giden ülkelerde teknolojinin de aynı hızla ilerlemesi ile işçi sınıfının olanakları artmıştır ve bunun sonucunda yoksulluk

hızla azalmıştır. Bu grubun içinde bulunamayan grup ise ilerdeki dönemlerde yoksulluğun inceleneceği grup olmuştur (Işık ve Pınarcıoğlu. 2002: 68-69).Bu dönemde yeni yoksulluk kavramları ortaya çıkmıştır. Oscar Levis'in "yoksulluk alt kültürü" bu kavramlardan bir tanesidir.

1970'li yıllarda yoksulluk olgusunun ivme kazanmasını sağlayan DB, 1980 yıllarda bu konuda üzerinde fazla durmamıştır ve bu dönemde dünya çeşitli krizler meydana gelmiştir. Bu krizler sonucu ülkeler arasındaki dış yardımların azalması ile dış ödemeler dengesi sorunu ortaya çıkmıştır. Bu süreçte AGÜ'e neo-liberal politikaları kabul ettirmek isteyen Bretton Woods kuruluşlarına fırsat doğmuştur. Bunun için yapısal uyum politikaları AGÜ'in önüne sunulmuştur. Bu süreçte GÜ çıkarları göz önünde tutularak, AGÜ bu kuruluşlar aracılığı ile dünya ekonomisi için istenilen kalıplara sokulup kabul ettirilmiştir (Şenses. 2002: 49-51). Bu süreci kendi lehlerine çeviren Bretton Woods kuruluşları AGÜ' e kendi politikalarını kabul ettirmiştir ve bu ülkeleri kendilerine bağımlı hale getirmişlerdir. Bağımlı hale gelen AGÜ yoksulluktan kurtulmak için bu kuruluşlara umut bağlarken aynı zamanda aldıkları yardımlar ile bir yandan da yoksulluğa sürüklenmektedir.

1980'li yıllardan küreselleşmenin etkisi ve II. Dünya Savaşı sonrası ilerleyen refah devleti uygulamaları günümüze gelene kadar neo-liberal farklılıkları meydana çıkarmıştır. Bu uygulamalar, sosyal güvenlik ağları yardımıyla aynı zamanda piyasa mekanizması içinde ve ekonomik ilerleme ile yoksullukla mücadeleyi incelemektedir. devlet bütçesinde büyük giderler oluşturan geniş sosyal güvenlik uygulamaları refah devlet uygulamalarını günümüzde önemin azalmasına sebep olmuştur (Odabaşı, 2009: 14-15). Fakat sosyal güvenlik uygulamaları günümüz için ülkelerin ve bireylerin gelişmişlik adına vazgeçemediği önemli araçlardandır. Küreselleşme ile hız kazanan insani haklar, bireylerin standartlarını yükseltmesine ve beklentilerinin karşılanmasını beklemesine sebep olmuştur. Bu sebeple eleştirilen sosyal uygulamalar aynı zamanda talepte edilmektedir.

1990 ve 2000'li yıllarda kurulan ve yapılan uluslararası toplantılara rağmen tam olarak yoksulluğun nedenleri ve küreselleşme ile yoksulluk ilişkisi incelenmemiştir. Böyle bir durum karşısında gerçek neden anlaşılmadığı için yeterli önlemler alınamamış ve yeterli politikalar uygulanamamıştır (Duyan, 2003; 357-358). Bu dönemlerde

yoksulluk rakamları düşüş göstermesine rağmen dünyadaki yoksul birey sayısı 1,2 milyardır. DB tahminlerine göre, 2015 yılı geldiğinde düşük ya da orta gelirli ülkelerde yaklaşık 970 milyon birey, günlük 1.25 doların altında bir gelirle yaşayacaktır (UNDP). Günümüzde ciddi sayılara ulaşan yoksulluk için yapılan programlar ve uygulamalar istenilen sonucu vermemektedir ve dünyayı tehdit edenler listesinde ilk sırayı korumaktadır.

3.3. Yoksulluğun Nedenleri

AG ve GOÜ 'de kronik hale gelen yoksulluk, şiddeti ve türü farklı olmasına rağmen küresel dünyanın en büyük problemlerinin başında gelmektedir. Bireyin ve hane halkının dünyadaki sınırlı olan kaynaklardan, bu kaynakların eşit dağılmaması, belirlenen asgari sınırdaki ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal ve çevresel gibi unsurlardan mahrum olmasına yoksul denilmektedir. Yoksulluğun tanımlarının çeşitlenmesi ile yoksulluğun nedenlerinde artmaktadır (Başoğlu, 1999: 205-206) (Gürler, 2010: 137). Ayrıca bu mahrumiyetler yoksulluğun sebepleridir (Özey, 2003: 134) Küresel dünyada yeteri besin alamayan insanların sayısı artmaktadır ve yoksulluk oranları da bu oranla birlikte ivme kazanmaktadır. Üzerinde ortak kaniya varılamamış AGÜ'deki yoksulluğun sebepleri tespit edilmiş bazı verilerle yoksulluğun temeline inilmek istenmektedir (Erol, 2006: 50). Yoksulluğun tanımındaki olan karmaşa yoksulluğun nedenleri ile de yaşanmaktadır. Çok boyutlu olan yoksulluğun nedenleri aynı zamanda sonuçları olarak sayılmaktadır.

Doğal, siyasal ve temel ekonomik sebeplerin açtığı birçok unsurdan dolayı yaşamı psikolojik, sosyolojik, ekonomik yönden zorlaşan insan yoksullaşmaktadır. Örneğin Endonezya'da yaşanan Tsunami'den dolayı birçok insan yoksulluğa mahkûm olmuştur. Yoksulluğun kavramlarından yararlanılarak; ekonomik kalkınma için uluslararası kuruluşların zorladıkları yaptırımlar, işsizlik, kentlere göç yapılması ve yapılan bu göçler ile oluşan çevresel düzensizlikler (gecekondulaşma vb.), politik sebepler, yönetim hataları, yolsuzluk, kontrolsüz nüfus artışı, uygun olmayan çalışma şartları, eğitim koşullarının yetersizliği yada yanlış olması, yoksulların yoksulluğu kronikleştirmesi, ÇUŞ'in olumsuz etkileri gibi sebeplerden yoksulluk meydana gelirken aynı zamanda var olan yoksulluğu da arttırmaktadır. Saydığımız bu nedenlerin çoğu aynı zamanda yoksulluğun sonuçları olarak belirtilmektedir.

Yoksulluğun ekonomik üç önemli unsuru olan; finans faktörü, nüfus ve gelir dağılımının faktörü ve emek piyasaları faktörü incelersek:

Finans Faktörü: Ülkelerin kalkınması ve gelişmesi için gerekli olan finans faktörleri devletlerin ihtiyaç duyduğu en büyük anahtarlardandır. Bu anahtar ile devlet, yoksulluk üzerinde büyük güce sahip olmaktadır. Fakat aksi durumda ülkedeki birçok ekonomik ve iktisadi unsurlar olumsuz yönde etkilenmektedir (Erol,2006: 56).

Nüfus Ve Gelir Dağılımı Faktörü: AGÜ sahip oldukları kıt kaynaklar ve hızla büyüyen nüfus artışının üstüne küreselleşmenin getirdiği serbest piyasa ekonomisine uyum sağlayamamakta ve ekonomik politikaların olumsuz etkilenmesiyle gelir dağılımı ortalamadan saptırarak iki kutup arasındaki farkın açılmasına neden olmaktadır (Şenses, 2001: 153-154).

Emek Piyasaları Faktörü: AGÜ de daha çok rastlanan emek piyasaları ile yoksulluğun iç içe geçmesi ekonomik faktörler üzerinde etkisini kesin bir biçimde gösterirken bunun hangi aşamalardan geçtiği ise hala tartışma konusu olmaktadır. Ekonomik faktörlerin en önemli noktalarından olan istihdam, nüfus artışı ile birlikte yükselmektedir. Buda araştırmalarda istihdam ile nüfus arasında bir bağlantı yapılmasına neden kılmaktadır. Gelişmişlik düzeyini ölçmede sorunlar çıkaran bu durum, işgücü arzının nüfus artışıyla ilişkilendirilmesi suretiyle çözüme kavuşturulabilmektedir (Erol, 2006 :54). Nüfus artışında ülkedeki koşulların yetersiz olması ile işsizlik artacaktır.

Dünyamızda hızla gelişen teknoloji ile işsizlik oranlarının azalması beklenirken, gelişen bu bilimle özellikle sanayide insanın yerini makinelerin alması, vasıfsız işçilerin tercih edilmemesi, seri üretim sebebiyle pazarda tutunamayan küçük işletmelerin pazardan çekilmesi sebebiyle işsizlik aksi yönde artmaktadır. Yapısal uyum programlarının etkisi ile işten çıkarılan bireyler yeni olanakların olmaması, hayatta kalabilmek için daha düşük sektörlere kaymışlardır. Bu kayma azgelişmişliğe sebep olurken aynı zamanda düşük sektörler içinde işsizlik maksimum seviyeye ulaşmaktadır (Erol, 2006: 55-56). Teknolojini özellikle AGÜ ve GOÜ üzerindeki olumsuz etkisi nüfus artışı ile işsizliği arttırmaktadır. Nüfus artışından yeterli işi bulamayan bireyler

teknolojiyi kullanabilecek kabiliyette ve aynı zamanda teknolojinin emek gücünü daha aza indirmesi sebebi ile hane halkı yoksulluğa sürüklenmektedir.

3.4. Yoksulluğun Ölçülmesi

Yoksulluğun politik ve sosyal amaçları içinde önemi kavrayan devletler yoksulluğu önlemenin sadece politik açıdan değil farklı boyutlarını da ele almışlardır ve bazı devletler yoksulluk istatistikler elde edebilmek adına ciddi kaynaklar ayırmaktadırlar. Bu sürece destek veren uluslararası kuruluşlar devletlere yardımcı olmak için veri üretmekte ve talep eden ülkelere çalışma programları hazırlamaktadır (Erdoğan, 2002: 13-14). Yoksulluğun farklı tanımlarının yapılması sebebiyle farklı ölçüm yöntemlerinin olmasına sebebiyet vermektedir. Farklı yoksulluk tanımlarından en doğru olanı seçilerek yoksulluk belirlenerek ve ölçüm yapılmaktadır.

Farklı kavram ve boyutları olması sebebiyle yoksulluğun ölçümünü yapmak zordur. Bir ülke, kurum yada araştırmacı belirlenen yoksulluk sınırını baz olarak ve yoksulluğu doğru tanımlayarak yoksulluk hakkında fikir yürütebilir, yoksulluğu ölçebilir, bu ölçüm ile yoksul kişiler tespit edilerek çözüm arayışlarına girilebilir. Yoksulluğun ölçümünde doğru göstergeleri belirlemek önemlidir. Belli başlı olan göstergeler; temel ihtiyaç düzeyi, tüketim düzeyi, gelir, nüfus, ölüm ve doğum oranları, eğitim düzeyi, çevre koşulları, sağlık koşulları olarak sıralanabilmektedir (Odabaşı, 2009: 19-20). Kullanılan bu faktörlerin seçimi ülkelerin istatistik kapasitelerine göre farklılık göstermektedir. Ana veriler hane halkı anketleri ve nüfus sayımlarıdır. İskandinav gibi vergi ve sosyal güvenlik kayıtlarının düzenli saklandığı ülkelerde yoksulluk için yapılacak ölçümlerde bu verilerden yararlanılmaktadır (Erdoğan, 2002: 14). Yoksulluk ölçümünde kullanılan bu verileri ülkeler ulusal yoldan yaparken aynı zamanda uluslararası kuruluşlardan yardım almaktadırlar.

Charles Both tarafından 1880'lerde yoksul nüfusu tespit etmek için oluşturulan yoksulluk sınırı daha sonra 1899 New York şehrinin “yeterli beslenme ve diğer gerekli harcamaları karşılamaya yetecek geliri” ni belirlemek üzere Rowntree tarafından kullanılmıştır (Tosuner, 2007: 11). Yoksulluk sınırı ile yapılmak istenen araştırmalara yol gösterilmektedir. Yoksulluk sınırı altında bulunanların yoksul sayılacağı ve yoksulluk sınırının üstünde kalanların yoksul olmayacağı bilen araştırmacı buradan

araştırmasına yön verebilmektedir. Yoksulluk sınırı en çok tercih edilen yöntem günlük kalori miktarına göre yani “mutlak yoksulluğa” göre olanıdır. Bu yöntemde ülkelerin içinde buldukları durumlar göz önüne alınarak belirlenmektedir. Ülkenin kendi içindeki bireylerin durumlarının da farklılık göstermesi sebebiyle problemler çıkartabilmektedir.

Diğer bir yöntem ise gıda harcamaları ve gıda dışı harcamalara göre yani “tüetime” göre yapılan yani “görelî yoksulluk” ölçümdür. Gıda harcamalarına göre yapılan ölçümlerin sağlıklı olmadığı düşünöldüğü için gıdanın dışında eğitim, sağlık gibi harcamalarda ölçüm içinde kullanılmaktadır. Günlük kalori ve tüketim harcama yöntemlerinin dışında ölçümlerde ölüm oranı, kötü beslenme, okur yazarlık oranı ve aile reisinin eğitim düzeyi gibi göstergelerde göz önüne alınmaya başlamıştır. Diğer iki yöntemde olduğu gibi bu yöntemde de bazı sorunlar vardır (Hazman, 2010: 139). Ülkedeki bir yıl için temel ihtiyaçların belirlenerek kullanılan yoksulluk ölçütüne “gelir yoksulluğu” ölçütü denilmektedir. Bu kavram içinde önemli olan ülkelerin ekonomik koşullarına göre değişen gelirdir.(Tosuner, 2007: 11-12). Nadiren kullanılsa da kişi başına düşen m²'ye su ve kanalizasyon sistemine yani bireyin oturduğu evin özelliklerin bakılarak yapılan yoksulluk ölçütü de bulunmaktadır (Erdoğan, 202: 15). Gelir yoksulluk ölçütü, görelî yoksulluk ölçütü ve bireyin yaşadığı m² ölçümü ile insani yönler ölçüme girmiştir. Mutlak yoksulluktaki sadece kalori miktarının dışında yoksulluğun tanımlarında geçen faktörlerde ölçümlere eklenmiştir.

Bu yaklaşımların dışında “ortalama gelirin yarısı” adı verilen Scott (1981) ve Anand (1983) tarafından gelir yoksulluğunu baz alarak yaptıkları araştırmada toplum ortalama gelirinin yarısını yoksulluk sınırı olarak belirlemişler ve bu sınırın altındakileri yoksul olarak nitelendirilen yoksulluk ölçütü ortaya çıkmıştır. Bu ölçüm ile toplumun gelir seviyesine doğru orantılı olarak yoksulluk belirlenecektir. Düşük gelire sahip toplumun yoksulluk sınırı düşük olacaktır. Hanelerin harcama düzeyine göre yoksulluk sınırı belirleyen Paul (1989) her bir hanenin yaş, cinsiyet, meslek ölçütlerini baz alarak hanenin tükettiği kalori ve besin miktarına ayırıştırarak yeni bir model geliştirmiştir. Günlük belirlenen kalori miktarının altındakiler yoksul sayılmaktadır. Bu yöntem detaylı bir çalışma gerektirmektedir (Aktaç, 2007: 62-63). Bu yöntem diğer ölçüm yöntemlerinden farklı olarak sadece kalori ve insani yönünü değil buna ek olarak yaş,

cinsiyet ve meslek gibi unsurlarda eklemiştir. Bu ölçüm yöntemi ile detaylı ve derin bir araştırmanın yapılması gerekmektedir.

Yoksulluğun mutlak, görelî ve insanı tanımlarından yararlanılarak yapılan ölçümlerde bireyin içinde bulunduğu durumu anlamaya yardımcı olan bu tanımlar aynı zamanda bireyin yoksulluk sebeplerini de tespit edebilmektedir. Yoksulluğun bu tanımlarını ölçmede kullanmak bazen tek başına yeterli olmamaktadır. Bu durumda ölçülemeyen yoksulluk için bütüncül yaklaşımlar gerekli olmaktadır (Odabaşı, 2009: 21). Söz konusu bütüncül yaklaşımlar için araştırma yapan yada ölçen kurum veya kuruluş için araştırma yaptıkları alana göre seçmelidirler.

Ölçümler, belirlenmek istenen ve araştırmanın konusuna göre tercih edilmektedir. Mutlak yoksulluğun yeterli olmadığını ve insani yönlerin de yoksulluk olgusundaki önemini belirlemek isteyen devlet, kurum, kuruluş yada istatistikçiler konuya bakış açısına göre diğer yöntemleri kullanmaktadırlar. Seçimlerdeki tercihi etkileyen diğer unsurlar ise maddi imkan ve zamandır. Bu imkanlarda yoksun olan araştırmacılar araştırma konularına uygun olan bir yöntemi seçeceklerdir.

3.5. Yoksulluk Endeksleri

Yoksulluk araştırmaları için, yoksulluk sınırının belirlenmesi ile yoksulluk ölçümlerinin tespiti yeterli olmayacağından bu ölçümlerde araştırma yapılan ülkenin durumu statiksel veriler ile değerlendirilip, bu sonuçlara paralel olacak şekilde uygun endekslerin geliştirilmesi gerekmektedir (Şenses, 2001: 65). Eldeki veriler seçilen endekslerin doğru yada yanlış tercih yapılmasına sebep olmaktadır. Sonuç olarak ülkelerin verilerini doğru tespit etmek gerekmektedir.

3.5.1. Kafa Sayısı Endeksi (Headcount)

Bir ülkedeki yada toplumdaki yoksulluk sınırı altında yaşayan toplam yoksul sayısını tüm nüfusa oranlanması ile yoksulluğun sıklığını belirlemek için ilk defa Booth (1889) ve Rowntree (1901) tarafından kullanılan “kafa sayısı endeksi” (KSE) olarak bilinen, kullanımı en kolay ve en fazla olan endeks türüdür (Tosuner, 2007: 14) (Erol, 2006: 19). Bu endeksin çok fazla kullanılmasının sebebi; geniş, detaylı ve aynı zamanda

kamu ilgisini gerektiren yoksulluk ölçümünün diğer yöntemler ile ölçülmesinin zor olmasıdır. Bu endeksi formülize edersek:

K: kafa sayısı endeksi, Y: yoksulluk sınırı altındaki yoksul miktarı, N: toplam nüfusu gösterirse. Buradan $K=Y/N$ olarak bulunur.

Bu endeks ile belirlenen yoksulluk sınırı altındaki kişilerin durumları, değişiklikleri hakkında bilgi sahibi olabilirken, yoksulluğun boyutu ve dağılımı hakkındaki bilgilere sahip olamayız (Erol, 2006: 19)(Aktaç, 2007: 66). Bu endekse yönelik bazı eleştiriler getirilmiştir. Yöneltilen bu eleştiriler bu endeksin yoksulluk sınırı altında bulunanlar arasında ayırım yapmadığı, insan sayısını dikkate almadığı ve gelir dağılımını hesaba katmayarak doğru bir yoksulluğun ölçülemeyeceğini aynı zamanda eğitim, doğum, ölüm, yaşam şartları gibi gelir dışı verilerinde kullanılmamasının eksikliğe yol açacağı vurgulanmaktadır. Yoksullar arasında ayırım yapmamasında şu sonuçlar çıkabilmektedir: doğum yada ölüm olduğunda endeksteeki sonuç değişirken, yoksulluğun altında bulunan bireylerin yoksulluğunun artması yada azalması ise endeksi etkilememektedir. Aynı zamanda yoksulluk sınırında küçük oynamalar olmasında ise yoksulluk oranında ciddi değişimler olabilmektedir (Tosuner. 2007: 14-15). Bu eleştiriler ışığında daha farklı endeksler türetilerek buradaki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır.

3.5.2. Yoksulluk açığı oranı (Poverty Gap)

Yoksulluk sınırı üzerine çıkmak isteyen yoksulların gerekli olan ortalama gelir düzeyini gösteren bir derinlik ölçütü endeksidir (YAE).(Aktaç, 2007: 66) . Bu endeksin artması ile paralel olarak yoksulluk da artacağı görülmektedir. Bu oran şu şekilde hesaplanmaktadır.

O: yoksulluk sınırı altındaki yoksulların gelirinin o yoksulluk sınırına olan uzaklığının ortalaması (a: yoksul kişinin gelir b: yoksulluk sınırı c: yaklaşık yoksul kişi sayısı olarak ifade edilir ise $O= b-a/c$ dir)

S: yoksulluk sınırı

Y: yoksulluk açığı oranı ise:

$Y=O/S$ 'dir.

Aynı zamanda b-a 'nın yüzdesi alınarak bu endeks normalleştirilebilir (Tosuner, 2007: 16)

Bu endeks yoksullar arası gelir alışverişine duyarsız olması yanında yoksulluk sayısı hakkında net bir sonuca ulaşılammamaktadır. Yoksul tabakalar arasında ayırım yapmadığı için KSE gibi başarısız olmasına rağmen yoksulluk sınırı üzerine çıkmalarını sağlayacak miktarı ölçmesi ise bu endeksin KSE göre üstünlük sağlar. Yoksulluk derecesini göstermemesine rağmen miktar olarak yoksulluktan kurtulabilmeleri için veriler ile gösterme imkânı tanır (Dumanlı. 1996: 26). Bu yönü araştırılmak istenen duruma bağlı olarak KSE göre daha çok tercih edilebilmektedir. Fakat yoksulluk sınırı altındaki miktarın arasındaki olan değişimleri hesaplayamamaktadır.

3.5.3. Gini katsayısı

KSE problem olarak görülen yoksullar arasında ayırım yapılmaması “Gini katsayısı” ile yoksulların arasındaki gelir eşitsizliklerini göz önüne alarak incelenmek istenmiştir. Gelir eşitsizliğine sahip olan yoksulluk sınırı altındaki farklı yoksulluk gruplarının bu farklı gelir eşitsizliğinin arttırması sonucu bu gruptaki her kısmı etkileyerek yoksulluk ölçüsünü arttırmaktadır. Bu şekilde grubun ayrı ayrı incelenmesi gerektiği tespit edilmiştir. Gini katsayısı Lorenz Eğrisi'nin üstündeki alanın, 45 derecelik eşitlik doğrusunun altında kalan tüm alana bölünmesiyle bulunmaktadır. Gini sayısı $0 < x < 1$ arasında çıkmaktadır. 0 'a yaklaştıkça gelir dağılımdaki eşitsizliğin azaldığı, 1 e yaklaştıkça ise arttığı belirlenmektedir. Buradan: yoksullar arasında tam eşitsizlik durumunda yani Gini katsayısının bire eşit olduğu durumda, endeks “KSE”, yoksullar arası tam eşitlik varsa yani Gini katsayısı sıfıra eşitse endeks “YAE” eşit olduğunu gösterir (Aktaç, 2007: 67).

Lorenz Eğrisi: Gelirin nasıl paylaştırıldığını belirlemeye yarayan araçlardandır. Analitik düzlemde x eksenine nüfus, y eksenine gelir verileri yerleştirilmektedir. Bu düzlemde ordinat ve apsis yüzde olarak 20'lik kısımlara bölünür. x ve y nin tam orta noktasından çizilen köşegen her bireyin gelirinin eşit olması durumudur. Bu köşegenden uzaklaşılması gelir dağılımının bozulduğunu göstermektedir. Lorenz eğrisinin altındaki

45 derecelik açının oluşturduğu alan ile bu 45 derecelik alanın altında kalan alanın birbirine oranı Gini katsayısını vermektedir.

3.5.4. Sen Endeksi

Yukarıda anlatılan endekslerden KSE gelir dağılımını, YAO insan sayısını ve Gini katsayısı ise yoksulluk sınırı altındaki gelir transferi olduğunda bunların yoksulluk ölçümünü değiştirmemesi sebebiyle yeni bir endekse ihtiyaç duyulmasına sebep olmuştur (Tosuner, 2007: 16). Bu durumda bu üç endeksin birleşimi olan ve yoksulluk sınır altındaki yoksulların sayısını, boyutunu ve yoksullar arasındaki gelir dağılımını hesaba katarak “Sen Endeksi” ortaya çıkmıştır.

Sen yoksullara gelir aktarımının toplum için sağlayacağı fayda ile yoksulluğu nötrleyebileceğini marjinal fayda teorisi ile savunmuştur (Erol, 2006:21). Toplumsal faydayı arttırmak için dengeli gelir dağılımının önemi fazladır.

Sen indeksinin denklemini yazarsak (Dumanlı,1996: 36-37):

SYE : Sen’in yoksulluk endeksini

KSE= Kafa Sayısı Endeksini

Gy : Yoksullara ait Gini katsayısını [$0 < Gy < 1$]

$OGA = \sum q (YSG - G\bar{I} / YSAGSH)$: Yoksulluk sınırının bir yüzdesi olarak ortalama gelir açığını

YSG : Yoksulluk sınırını

$G\bar{I}$: İ’ nci hanenin gelirini

YSAGSH : Yoksulluk sınırı geliri altında gelire sahip olan hane halklarının sayısını

İfade ederse buradan;

$SYE = KSE\{OGA+(1-OGA)\}.Gy\}$ olarak formülize edilebilmektedir.

3.5.5. Foster – Greer – Thorbecke Endeksi

Foster, Greer ve Thorbecke tarafından 1984 yılında yoksulluk sınırı altındaki yoksul toplumu sayısal olarak yoksulluk alt gruplarına ayrılması ile yoksulluk düzeylerinin ağırlandırılarak geliştirilen endekse kendi isimlerini vererek “ Foster – Greer – Thorbecke Endeksi” ni oluşturmuşlardır. Bu endeks ile yoksul toplumun içindeki yoksulluk koşullarındaki değişim izlenmekte ve bu grupların genel yoksulluk üzerindeki etkileri tespit edilebilmektedir (İbrişim, 2008: 30). Böylelikle görelî yoksulluk boyutunda yoksulluk derinliğine ulaşılabilmektedir (Şenses, 2002: 66-67).

3.5.6. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Yoksulluk Endeksleri

Yukarıda anlatılan endeksler genel olarak gelir unsuruna dayanmaktadır. Yoksulluğu ölçerken sadece gelir unsurunu göz önüne almak eksik kalmaktadır. Yoksulluğun boyutları sadece gelire odaklı değildir. Gelir eksikliği ve eşitsizliği yanında sosyo-ekonomik değerlerinde yoksulluk endekslerine katılması faydalı olacaktır. Bunun için gelir ile birlikte eğitim, sağlık, bebek ölüm oranları, doğumda yaşam beklentisi, temiz ve ulaşılabilir içme suyu, kamu ve ortak mülkiyet haklarına ulaşım, gerçek asgari ücret düzeyi gibi faktörler göz önünde tutularak endeksler oluşturulmalıdır. Gelirle birlikte birleştirilen bu göstergeler endekslerin daha sağlıklı ve güvenilir sonuçlar vermesini sağlayacaktır. Bu bağlamda UNDP 1990 yılında çeşitli endeksler geliştirmektedir. İlk olarak 1990 yılında “İnsani Gelişme Endeksini” (İGE) geliştirmiştir. Bu endeksin toplumun en yoksul kesimini yeterli düzeyde kapsamadığı gerekçesiyle bu endeksi geliştirerek 1997 yılında “İnsani Yoksulluk Endeksini” (İYE) geliştirmiştir. UNDP bu endeksleri geliştirmektedir ve böylece geliştirilen bu endeksler sayesinde her yıl ülkelerin ekonomik büyümelerinin ne kadarını insani gelişmeye dönüştürebildiklerini belirleyerek yayınlamaktadır (Tosuner, 2007: 20). Bu göstergeler ile ülkeler mevcut durumlarını görerek, yapılması gerekenler için önemli bilgilere sahip olmaktadır. Geliştirilen bu endeksler insan odaklı olması sebebiyle yoksulluğun insani yönüne ağırlık vermektedir.

3.5.6.1. İnsani Gelişme Endeksi

Bireylerin iyi ve uzun yaşam, bilgiye erişim ve yaşam standardının yüksek olmasına dayalı 1990 yılında UNDP tarafından “ İnsani Gelişme Endeksi” (HDI: Human Development Index) geliştirilmiştir. Bu endeks ile küresel manada ülkeler ve ulusal bölgeler arasındaki farklılıklar belirlenebilmektedir. Bu endeks milli gelir, eğitim, sağlık gibi sosyo-ekonomik göstergelerden oluşan veriler ile ekonomik göstergeler arasındaki ilişki kıyaslanıp ekonomik büyüme ile ilişkisinin olup olmadığı belirlenmektedir (Tosuner, 2007: 20-21). Bu endeksin hesaplanmasında kullanılan eğitim göstergesi; kişi başına düşen eğitim yılı, okullaşma oranı, 5. Sınıfa erişme oranı, eğitime ayrılan pay, kadınların eğitimini kapsarken, sağlık göstergesi; bebek ve anne ölümleri, düşük kilolu doğum oranı içme suyuna ulaşım, kişi başına düşen doktor sayısı, sıtma, kızamık, AIDS gibi hastalıklarla mücadelede gibi faktörlerin birleşimi ile oluşmaktadır. Bir diğer gösterge olan milli gelir göstergesi ise, ülkelerdeki fiyat farkından hareketle yerel paralarla satın alınabilen mal ve hizmetlerin dolar karşılığı hesaplanarak bulunan faktörleri içermektedir. Göstergelerin içindeki faktörlerin toplamları “1” olarak kabul edilir. Her eksik olan göstergenin değerlerine göre bu sayılar birleşimden düşülmektedir. Sonucunda 1’den uzaklaştıkça insani gelişim hızı kötüleşmektedir aksi olarak 1 e yaklaştıkça insani gelişim iyileşmektedir (Aktaş, 2007: 64). Bu yaklaşımlar ile ülkelerin ve bölgelerin insani gelişim hakkındaki durumları belirlenmektedir. Sosyo-ekonomik girdilerin ekonomi ile ilişkisi tespit edilerek yoksulluğu önleme adına bu noktalara yoğunlaşılmasını sağlamaktadır. Ayrıca verilen aralıktaki değerler ile boyuta dairde fikir sahibi olmak mümkündür.

Bu endeksin geliştirilmesinde en büyük etki ekonomik büyümenin insani gelişmeye neden olmamasıdır. Ekonomik büyüme ile insani gelişimin birbiri ile ilişkilendirilerek bir etkileşim olup olmayacağını ölçmek için UNDP tarafından geliştirilmiştir. İnsani gelişme endeksi Amartya K. Sen’in “Güç” veya “Kapasite” olarak ifade edilebilecek “capabilities” tanımına dayanmaktadır (Tosuner, 2007: 20-21). Bu güce sahip olan bireyler yaşamlarında yapabilecekleri hareketlerle ile yaşam standartlarını geliştirebilmektedirler.

3.5.6.2. İnsani Yoksulluk Endeksi

Toplumun yaşam kalitesindeki eksikliğin farklı taraflarını ölçmek için oluşturulan bir bileşik endeksle yani “İnsani Yoksulluk Endeksi” (Human Poverty Index – HPI) ile belirlenip ölçülmektedir. Politik özgürlük, kişisel güvenliğin yokluğu ve toplumsal yaşama katılamama gibi ölçülemeyen insani yoksulluk koşulları vardır. Bu gibi yoksulluk göstergelerinin ölçülmemesi durumunda bileşik endekslerden yararlanılmaktadır. İYE bunu yapmaya çalışmaktadır (Tosuner, 2007 : 23). İYE yoksulluğun tanımlarında geçen fakat ölçülmemesi sebebiyle bu bileşik endeksleri kullanarak yoksulluğun derinliğini gözler önüne sermektedir.

İYE ve İGE yoksulluğun insani boyutunu aynı insani gelişim kıstaslarını kullanarak belirlemektedir. Bu iki endeks ile iki farklı yoksulluk endeksi hesaplanır ve farklı alanları olması sebebiyle birbirlerinin bütünleyicidirler. Bu endeksler birbirlerinin ikamesi olarak tanımlanabilmektedir (Tosuner, 2007 : 23-25). Bu endekslerin ortak noktası sadece gelir verisine dayanmazlar yoksulluk olgusunun insani yönünü araştırmaktadırlar. Bu sebeple geniş verilere sahip olmak zorundadırlar.

Yoksulluğun boyutunu, etkilendiği faktörleri ve yoksul insan sayısını belirlemek için yoksulluk ölçütleri ortaya çıkmıştır. Bu ölçütlerden KSE bireyin yoksulluk sınırı altında olup olmamasını kalori türünden ölçebilmektedir. Bu endeks yoksulluğu bireysel olarak alması toplumsal açıdan incelememesi sebebiyle eleştirilmiştir. KSE bu yönünü eksik gören araştırmacıların tercih ettiği YAO ‘dır. YAO toplumun yoksulluğu hakkında derinlemesine bir bilgi vermektedir. Gini endeksi ile yoksulluk sınırı altında kalan bireylerin kendi içindeki değişimleri belirleyebilmesi, Sen endeksi ise yoksulların sayısını ve boyutunu hesaba katmaktadır. Bu endekslerdeki eksiklik yoksulluğun insani yönden yeterli düzeyde araştırılmamasıdır. Bu aşamada BM sunduğu iki önemli endeks olan İGE ve İYE ile bu eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır. Birbirini tamamlayan bu endeks araştırma ve hedef olan konu üzerinde ayrı ayrı kullanılabileceği gibi, daha derin ve detaylı araştırmalar için birlikte kullanılabilir.

3.6. Dünya’da Yoksulluk

Dünya üzerindeki farklı toplumsal kesim, sınıf, bölge, ülkeler ve kıtalar da her geçen gün artmakta olan eşitsiz gelir dağılımı ve fırsatlardan dolayı yoksulluk oranları yükselmektedir. Son dönemlerde yaşanan özellikle küreselleşmenin etkisi ile ekonomik, siyasal kriz ve açılımlardan, ekonomik birleşmelerden, yapısal uyum politikalarından dolayı gelir dağılımının bozulması ve bölgesel eşitsizliklerin derinleşmesi ile yoksulluk artıp zengin ve yoksul kutuplar, ülkeler arasındaki açığı açılmaktadır. Bu aşamadaki üretim faaliyetlerindeki ve teknolojinin ilerlemesi ile zengin olarak ifade edilen tabaka daha zenginleşmiştir. Bu durumun tersi olan yoksul daha yoksullaşmaktadır. Bunun sebebi ise yoksul olan ülkelerin büyüme hızı olmaması yada minimum derecede olmasıyla aradaki farkın açılmasıdır (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 64). İki kutbun bu zıt durumlarının sonucu açlık, eğitimsizlik, şiddet olayları ve savaşlar meydana gelmektedir (Gürses, 2007: 61). Neo-politikalar ile gelen ekonomik değişimler karşısında bireyler ve toplum korumasız ve güçsüz kalmıştır. Bu süreçte özelleştirmelerinde eklenmesi ile işsizlik oranları artmıştır. 1998 yılında en yoksul ülke sayısı 26 iken, 2000 yılında GÜ zirvesinde (G-8) bu sayı, 40 olarak açıklanmıştır. Dünya Bankası’nın 1990 yılında AGÜ için belirttiği yoksulluk sınırı 370 dolardan, 1994 yılında 240 dolara düşmüştür (Sallan ve Gül, 2002: 107)(Aydın. 2007: 87). Bu verilerden anlaşılacağı üzere yoksul ülkeler daha yoksullaşmakta ve ciddi gelir/tüketim ve hayatta kalamamalarına sebep olacak temel ihtiyaçlarını karşılayamamaktadırlar. Fakat yoksulluğu sadece AG ve GOÜ için düşünmek ve yorumlamak hatalı olacaktır. Küreselleşen dünyanın küresel sorunu olan yoksulluk ülkelerin ekonomik ve politik sınırlarına bakmaksızın devasal boyutlara ulaşmıştır.

Günümüzde küreselleşen dünya nüfusunun % 10’u toplam dünya gelirinin yüzde yetmişden fazlasını elde etmektedir. Verilen bu istatistiğin aksine dünya nüfusunun yaklaşık %20’si yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Bunların 800 milyonu açlık sınırı (gıda açlığı-kronik açlık) düzeyinde yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır. Mozambik, Etiyopya, Somali, Kenya gibi Üçüncü Dünya ülkelerinde yoksulluk kronikleşmiştir ve yapılan yardımlarla hayat sürdürülmeye çalışılmaktadır (Sallan ve Gül, 2002: 107) (Aydın, 2007: 88). Diğer verilere baktığımızda; 2000 yılında 36 milyon kişinin açlığın neden olduğu sonuçlardan dolayı hayatını kaybettiği, A vitamini eksikliğinden dolayı her altı dakikada bir bireyin kör oluşu, 826 milyon insanın ise

kronik açlıkla mücadele ettiği görülmektedir. Temel gıda yoksulluğunun dışında 2,4 milyar kişi yeterli olmayan sağlık koşulları, 1 milyar insan ise temiz suya ulaşamamaktadır. Yetersiz beslenme, sağlık koşullarının olması, çevresel şartların eksik olması sebebiyle 1,1 milyon Afrikalı çocuk HIV virüsü taşıırken, yılda 4 milyon insan ishal probleminde dolayı hayatını kaybetmektedir. Avrupa ile Afrika kıtaları arasında ortalama insan ömrü bakımından tam 25 sene fark vardır. (www.sosyalhizmetuzmani.org) (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 65). ABD Hükümeti'ne bağlı Sağlık İstatistikleri Ulusal Merkezi'nce (NCHS) yayınladığı sağlık raporunda, ABD'de zenginlerin daha çok zenginleştini, yoksulların ise daha çok fakirleştini ve sağlık durumlarının kötüleştini göstermektedir (Özey, 20003: 139) (Aydın. 2007: 94). Tüm bu verilerden anlaşılacağı üzer yoksulluk sadece AGÜ ve GOÜ için bir problem olmamakla birlikte yoksul kesimi daha da yoksullaştırdığı, ülkede daha derin sonuçlara neden olduğu görülmektedir. Açlık sınırının çok altında yaşıyan üçüncü dünya ülkeleri aynı zamanda temel gıda eksikliği, çevre koşullarının uygunsuz olması ve yetersiz sağlık koşulları nedeni ile yoksulluk oranları artarken ciddi ölümler gerçekleşmektedir.

Dünyada var olan eşitsizlikler ve dengesiz dağılımlar küreselleşme ile daha da artmıştır. Yapılan araştırmalarda küçük değişiklikler olmasına rağmen yoksulluğun ciddi boyutlarda olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin 1999 yılında 30,2 trilyon dolar gelir yaratılırken bunun yüzde 78 'lik payını GÜ dediğimiz, dünya nüfusunun yüzde 15'ini kapsayan 24 ülke almaktadır. Diğer zıt grup olan AGÜ ise dünya nüfusunun yüzde 40'ına sahi olmalarına rağmen dünya gelirinin yüzde 30'nu oluşturabilmişlerdir (Sönmez, 2002: 88) (Aydın, 2007: 89). T. Dvring'e göre, çoğu ülkelerde yaşıyan insanların % 60 ile 70'i arasındaki halk, yaşadıkları ülkenin ortalama milli gelirinden daha az kazanmaktadır (Köylü, 2002: 423) (Aydın, 2007: 90-91). Bu oranlara bakılarak dünya üzerindeki eşitsizlik rahatlıkla söylenebilmektedir. 2010 yılındaki verilerde baktığımızda ise; Dünyanın en zengin yüzde 10'luk kesimi dünya servetinin yüzde 85'ine sahiptir. Diğer bir veri ile incelediğimizde dünya nüfusunun yaklaşık yarıya yakını günde 2 ABD Dolarından daha az bir gelire yaşamakta, dünya nüfusunun beşte biri, yani yaklaşık 1,2 milyar insan ise 1 ABD Dolarından daha az bir gelire sahip bulunmaktadır (www.worldbank.org, 2010) (Bozan, 2010: 39). AGÜ ve GÜ arasındaki bu orantısızlık küreselleşme ile her geçen gün artmaktadır ve yoksulluk ciddi boyutlara

ulaşmaktadır. Nüfus yoğunluğu olan ekonomik kesimlerin pastadan daha çok pay almaları gerekirken bu durumun daha tersi azınlıkta olan zengin grup daha fazla orana sahip olmaktadır. Bu durum yoksulluğu arttırmaktadır.

Dünya Bankası uzmanlarından Dikhanov tarafından 2005 yılında yapılan çalışmanın sonuçlarına Tablo 7'ye bakarsak yıllık geliri 700 Dolar olan yoksulların oranı 2000 yılında dünya nüfusunun %38'ini teşkil ederken bu oranın 2015 yılında 1,3'lük bir artışla %39,3'u bulacağı tahmin edilmektedir. Bu orandan 2015 yılında gelir dağılımındaki kötüleşmenin devam edeceğini görebiliriz (Bozan, 2010: 39). Tablodaki veriler ışığında yıllık geliri 700 Dolar olan grup 2000 yılında dünya nüfusunun %38'ni oluştururken, 2015 yılında 1,3 puan ilerleyerek %39,3 olacağı tahmin edilmektedir. Bu grupta yoksulluk artarken 1400 dolar üzerindeki grubun ise 4,3 miktarda azalacağı görülmektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki gelir tabakaları arasındaki fark artmaktadır.

Tablo 7. Dünyada Yoksulluk Trendi (2000-2015)

Yoksulluk Düzeyi	Dünya (%)		Latin Amerika (%)		Doğu Asya (%)		Güney Asya (%)		Afrika (%)		Doğu ve Orta Avrupa (%)	
	2000	2015	2000	2015	2000	2015	2000	2015	2000	2015	2000	2015
700	38,0	39,3	34,7	33,5	33,9	26,2	26,8	20,3	51,2	46,2	23,1	15,8
1,400	46,4	42,1	40,8	39,1	43,4	32,6	40,3	29,2	64,2	59,1	27,6	18,8

Kaynak: Mahmut Bozan, *Yoksulluk Algısına Farklı Bir Bakış*, 2010, 39.

Küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan “üçüncü dünya” ülkeleri sanayileşmiş ve GÜ'e bağımlı olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Bu ülkelerdeki yoksulluk boyutu çok fazladır. Kişi başına düşen gayri safi milli hâsıla, beş yaşından küçük çocukların ölüm oranı ve ömür süresi, kişi başına alınan kalori, yıllık ortalama nüfus artış oranı, yıllık ortalama tarımsal büyüme açlık ve yoksulluğun başlıca göstergeleridir. Örneğin üçüncü dünya ülkelerinden olan Mozambik'te elde edilen verilerle yoksulluğun ciddi boyutlara ulaştığı görülebilmektedir. Mozambik'te beş yaşının altındaki 1000 çocuktan 297'si gıda yetersizliği, sağlık koşullarındaki ciddi problemler nedeni hayatını

kaybetmektedir. Bu ülkedeki ortalama insan yaşam süresi 47 yıldır. GSMH (80 dolar) ise diğer ülkelerle kıyaslandığında ciddi farklılıklar göze çarpmaktadır (Akbaba ve Sunay, 1999: 100) (Aydın, 2007: 95-96). Bu farklılıklar dünyadaki gelir ve gelişimdeki eşitsizlikleri gösterirken, gelişmeyen ülkeleri GÜ bağımlı kılmaktadır. Yoksulluğun ciddi boyutlara ulaştığını ve önlenmesi gerektiğini her koşulda vurgulayan uluslararası kuruluşlar yeterli ve çözüme ulaştırıcı sonuçlar üretememektedir.

Yoksulluğun şiddetini azaltmak ve önlemek için uluslararası kuruluşlar ürettikleri yapısal uyum programları ile AGÜ ve üçüncü dünya ülkelerine yardımcı olamamalarının yanında bu program ve reformlar ile yoksulluğun artmasına ve bu ülkeleri kendi lehlerine kullanarak sömürülmesine neden olmaktadır. AGÜ bu durum karşısında daha fazla borç altına girmekte, bağımlılıkları artmakta ve yoksulluk oranı yükselmektedir. Terazinin bir tarafı olan zengin ülkeler ekonomik ve büyüme adına yükselirken diğer tarafı olan yoksul ülkeler düşmektedir. Örneğin 1950’den 1992 yılına 1950 yılında dünyanın en zengin 5 ülkesindeki GSMH, dünyadaki en yoksul 30 kadar ülkenin GSMH’ sına göre 35 kat daha büyüktü. 1973’te bu rakam 44 katına, 1992’de 72 katına çıkmıştır. Küreselleşme sürecin en büyük aktörlerinden olan ÇUŞ’in bu süreçte etkisi çok büyüktür (Adalı, 2001: 213–215) (Aydın, 2007: 99-100). ÇUŞ ucuz iş gücü, dikkate alınmayan insan hakları, çevre koşullarının dikkate alınmaması gibi sebeplerden tercih ettikleri bu ülkelere istihdam götürürken çok ciddi zararlar vermektedirler. Sosyal, ekonomik ve politik olarak ÇUŞ ile mücadele edemeyecek kadar “güçsüz ve korumasız” olan bu ülkeler yoksulluğa daha fazla düşmektedirler. ÇUŞ AGÜ verdikleri zarar kadar ana ülkeye de tam tersi olarak fayda sağlamaktadırlar.

Birleşmiş Milletler 2000 İnsani Gelişme Raporu’na göre dünya nüfusunun %67’ yoksuldur. Bu rapora göre dünyada yaşayan 6 milyar insanın 2,8 milyarı günde 2 dolar, 1,2 milyarı ise 1 dolara hayatlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar (Özay, 2003: 136) (Aydın, 2007: 89).

Kırsal ve kentsel yoksulluk ise ülkeler için değişik oranlar vermektedir. Dünya nüfusunun ciddi bir oranı hala kırsal kesimlerde yaşamaktadırlar. Örneğin Çin ve Hindistan’da kırsal kesimde yaşayan nüfus %60 iken Afrika’da ise %70’tir. AGÜ, GOÜ ve GÜ’deki çiftçilerin oranlarını kıyaslarsak ülkeler arasındaki eşitsizlikleri daha net görebiliriz. Örneğin Afrika’daki bir çiftçinin kazandığı ücretin iki üç katını kazanan

Çinli ve Hintli bir çiftçi, Avrupalı bir çiftinin kazandığının ise onda birini kazanmaktadır. Çinli ve Hintli çiftçiler yılda yaklaşık 1000–2000 dolara eş değer bir gelire sahiptirler (Aydın, 2007: 92). Dünya'daki kırsal yoksulluğun boyutları AGÜ ve yoksul ülkelerin problemi değildir. Örneğin Brezilya gibi kentleşme oranı GÜ'e yaklaşan ülkelerde de yoksulluk oranını ciddi miktarlara ulaştığı belirlenmektedir (Şenses, 2001: 117-118). Aşağıdaki tabloda seçilmiş bazı ülkelerin yoksulluk oranlarını incelersek kırsal ve kentsel yoksulluğun AGÜ, GOÜ ve GÜ'deki boyutları hakkında fikir sahibi olabiliriz.

Dünyada yoksulluğun boyutlarını görebilmek için uluslararası kuruluşların ve istatistik kurumlarının yapmış olduğu araştırmalar önemlidir. Bu araştırmalardan bazılarını incelersek yoksulluğun boyutlarını görebiliriz. Dünya Gıda Programı'nın (WFP) vermiş olduğu sayısal değerlere göre dünyada yaşayan her yedi kişiden biri yaklaşık 800 milyondan fazla insan açlık yaşamaktadır. Birleşmiş Milletler İnsani Yerleşim Merkezi'nin (UNCHS) rakamlarına göre ise 5 yaşının altındaki 163 milyon çocuklar yeterli beslenememe ile kiloları normalin altındadır ve bu yaş grubundan 11 milyon çocuk yeterli sağlık (doktor,ilaç) koşulları sağlanamadığı için önlenebilir hastalıklardan hayatını kaybetmektedir. Dünyada yaşayan 1 milyar yoksulun 750 milyonu kentlerde barınaksız yaşamaktadır. Bir diğer kurum olan UNESCO'nun 2000 yılı için vermiş olduğu rakamlara bakarsak, dünyada 876 milyon insan okuma-yazma bilmemektedir. Dünya nüfusunda okuma yazma bilmeyen %20,6 'nın %26,4 nü kadınlar, %14,7 sini ise erkekler oluşturmaktadır. Ayrıca okul çağındaki çocukların %36'sı okullara kayıtlı değildir. İsveç Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün (SIPRI) hesaplarına göre, silahlanmaya harcanan paranın tüm dünyada 8 yıl için her yıl yalnızca %10'u ayrılrsa tüm dünyada beslenme, barınma, eğitim ve sağlık sorunları çözülebilir. Böylece yoksulluktan kurtarılabilir (Helvacı, 2002: 409, 410) (Aydın, 2007: 93). Uluslararası bu kuruluşların tespit etmiş oldukları bu istatistiksel veriler yoksulluğun hangi boyutlarda olduğunu göstermektedir. Sadece ekonomik yönden analiz edilmemesi gereken yoksulluğun eğitim, sağlık, barınma, çevre koşullarının eksikliğinde karşılaşılabilecek durumu bu veriler sayesinde görebilmekteyiz.

Tablo 8. Sanayileşmiş Ülkelerde Doğu Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinin Bazılarında Yoksulluk, 2011

Ülkeler	Yoksul Nüfus (1)	Yoksul Nüfus (2)
ABD	19.1	14.1
Almanya	5.9	11.5
Avustralya	12.9	7.8
Belçika	5.5	12
Danimarka	7.5	7.6
Finlandiya	6.2	3.8
Fransa	7.5	12
Hollanda	6.7	14.4
İngiltere	13.5	13.1
İrlanda	11.1	36.5
İspanya	10.4	21.1
İsveç	6.7	4.6
İtalya	6.5	2
Japonya	11.8	3.7
Kanada	11.7	5.9
Lüksemburg	5.4	4.3
Macaristan	10	4
Norveç	6.6	2.6
Polonya	11.6	20
Rusya Fed.	22.1	50

NOT: (1) 14.4 \$'lık Yoksulluk Sınırının Altında Olan Nüfustur.

Kaynak: DPT, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2001 (53)

Tablodaki verileri incelediğimizde GÜ olarak adlandırdığımız ülkelerinde ciddi oranlarda yoksullukla karşı karşıya kaldığını görmekteyiz. Örneğin İngiltere’de Günlük 14,4 dolar altında bulunan yoksul miktarı yüzde 13,5 iken teknoloji ve sanayi ülkesi olarak bilinen Japonya’da bu oran 11,8 ‘dir.

2002 yılı Ağustos ayında Güney Afrika’nın Johannesburg kentinde toplanan “Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi” nde küresel yoksullukla ilgili önemli

tespitlerde bulunmuştur. Bu zirvenin verilerinde dünyada 1,2 milyar insanın günde bir dolardan daha az, dünya nüfusunun yarısının da iki dolardan daha az bir günlük gelir düzeyine sahip olduğu ve onların açlık, hastalık, işsizlik, umutsuzluk ve okur yazarlıktan eksik olmaları gibi ciddi problemler ile karşı karşıya olduklarını belirlemiştir. BM 1996 yılını “Uluslararası Yoksulluğun Yok Edilmesi Yılı” (International Year for the Eradication of poverty) olarak ilan etmiştir. Ayrıca ülkenin devlet ya da hükümet başkanları tarafından gerçekleştirilen “Milenyum Zirvesi” nde (Binyıl Zirvesi) 2015 yılına kadar günde 1 dolardan daha az gelir seviyesine sahip olanların, açlığa maruz kalanların ve yeterince içme suyu edinemeyenlerin oranının yarıya indirilmesi, eğitim imkânlarının geliştirilmesi, beş yaş altındaki çocukların ölüm oranlarının 2/3 oranında azaltılması ve AIDS ile mücadele edilmesi ve yayılmasının önlenmesi gibi son derece önemli hedefler belirlenmiştir (Uzun, 2003: 157 - 159). Bu uluslararası kuruluşların belirlemiş oldukları bu hedeflere ulaşılabilmesi için yoksulluğun tanımı, boyutları ve yoksul bireyin sayısı, beklentileri en iyi şekilde ülke bazında tespit edilmelidir.

Sonuç olarak dünyadaki yoksulluk ciddi boyutlara ulaşmıştır ve yapılan çalışmalar göstermektedir ki her geçen gün önlenemez halde artmaktadır. Küreselleşme olgusunun yoksulluğu azaltmaktan öte yoksulluğu daha fazla arttırdığı sesleri yükselmektedir. Bu süreçte Pergelin iki ucunda bulunan AGÜ ve GÜ arasındaki açığı artmaktadır.

3.6.1. Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletlerin Yoksullukla İlişkileri

3.6.1.1. Dünya Bankası ve Yoksulluk

Dünya Bankası (DB) yoksulluğu daha çok ekonomik gelir açısından tanımlamaktadır. Yoksulluğu tanımlamak için birçok sayısal veri kullanılmasına rağmen DB'nin yapmış olduğu tanımlar basitliğinden dolayı genel olarak kabul görmektedir (Batmaz ve Özcan, 2007: 45) (Tireli, 2009: 126) . DB'nin tanımları ve verileri birçok ülke tarafından benimsenmekte ve yoksulluğu anlamada ve mücadele de bu tanım ve veriler kullanılmaktadır.

Ekonomideki ve küreselleşmenin etkileri ile DB yoksullukla izlediği politikalar zamanla değişmiştir. 1960'larda yoksulluğu azaltmak için ülkelerin sanayisini hızlandırmak ve alt yapıya önem verilmenin, 1970' lerde tam tersi olarak kırsal

bölgelere önem verilmesi uygun görülmüştür. 1980’lerde ise DB hedef olarak yoksullukla mücadeleyi değil makro ekonomik dengelerin sağlanması kaydırmıştır. Bu şekilde neo-liberal politikaların uygun gördüğü ekonomik reformlar için piyasa etkisinin artırılması ve kamunun ekonomik etkisinin azaltılmasına teşvik edilmiştir. Fakat 1990’lardaki ekonomik koşullar sebebi ile DB tekrar yoksullukla mücadeleyi gündemine almaya ve *Dünya Kalkınma Raporu* hazırlanmasına yöneltmiştir. Böylece sürdürülebilir bir büyüme için insan endeksli bir görüş devam etmektedir (Uzun, 2003: 159-160). DB bu değişim aşamalarından geçmesinde yaşanan süreçteki ekonomik, çevre ve politik koşulların etkisi olmuştur. Küreselleşme ile bireylerin insan haklarına önem vermesi ve bunu uluslararası arenada dile getirmesiyle insan odaklı bir anlayış ortaya çıkmış ve benimsenmiştir. Yoksullukla mücadele de bu anlayışı benimseyerek üretilen programlarda bu faktör atlanmamaya çalışılmaktadır.

1990’den itibaren küreselleşme çerçevesinde yoksulluğu azaltmak için getirilen reformların başarısız olduğu görüşüne paralel olan banka bu reformların başarılı yürütülemediği için yoksulluğu azaltmadığını savunmaktadır. DB ülkeler vermiş olduğu yardımlar ile yoksulluğun azaltılamamasının yanında teknoloji açığının kapatılmadığı, çevre konularına önem verilmediği, eğitim ve beşeri sermaye birikimi için sağlanan kaynakların hem büyüme hem de yoksullukla mücadelede istenilen sonuçları ortaya koyamadığını savunan görüşler de bulunmaktadır (Joseph, 2002: 45) (Uzun, 2003: 161-162). DB başarılı uygulanan reformlar sayesinde ekonomik durgunluğun aşıldığını iddia etmektedir (World Bank, 2001:61,62). Bu görüşünü 2002 yılındaki “Küreselleşme, Büyüme ve Yoksulluk” adlı raporunda belirtmiştir. Bu raporda küreselleşmeni yoksulluğu azaltıcı etkisi olduğu fakat tüm ülkelerde uygulanamadığı belirtilmiştir. Rapora göre, bütünleşmiş ekonomilerin büyüme yönünde daha etkin gösterdiği, kırsal düşük verimlilik ve ücret ile çalışanları kentle bütünleşerek yoksulluktan kurtulabileceğini ve küreselleşmenin bunun için önemli bir olgu olduğunu belirtmektedir. Raporda, küreselleşmenin doğru uygulanması durumunda yoksulluğu azaltma yönünde bir etkisinin de bulunduğu; çünkü bütünleşmiş olan ekonomilerin büyüme yönünde daha fazla eğilim gösterdiklerini ve kırsalda düşük verimlilik ve ücret ile çalışanların kentle entegre olarak bu sıkıntılardan kurtulabildiklerinden bahis olunmaktadır (Tireli, 2009: 44). Kırsal ve kentsel yoksulluğu bir bütün olarak ele alınması yoksulluğa daha kesin çözümler sağlayacaktır. Sadece kentlerdeki gelişim ve

yoksulluğa odaklanmak, yoksulluk kesimlerin işsizlik ve yoksulluk mücadelesinde kente yönelmelerine neden olmaktadır. Kentlerde artan nüfus ile kentsel yoksulluk için alınan önlemler yetersiz kalacaktır.

DB verilerine göre 1981-2001 yılları arası açlık sınırında 1 \$ baz alınırken, 2005-2020 yılları arasında 1.25 \$ baz alınarak bölgeler itibariyle yoksul nüfus oranları Tablo 9'da görüldüğü gibi hesaplanmıştır. Yoksul nüfus oranı 1981-2001 yılı döneminde giderek azalma göstermiştir. 2005 yılında bu oran bir önceki yıla göre artış gösterse de bu oranın 2015 ve 2020 yılında giderek azalacağı tahmin edilmektedir. 2020 yılında en az yoksul nüfus oranının Avrupa ve Merkezi Asya ülkeleri, en fazla yoksul nüfus oranının ise Alt Sahra Afrika ülkesinin olduğu tahmin edilmektedir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 65). Tablodaki veriler ışığında 1980'lerden 2020'lere doğru Doğu Asya ve Çin'in yoksulluğu azalacağı tahmin edilmektedir. Günümüzün ekonomik olarak zengin olan ülkelerinde ise fazla değişme olmayacağı ve yoksulluk oranlarının diğer ülkelere göre daha iyi durumda olacağını yorumlayabiliriz. Güney Asya ve Hindistan'da yoksul insan sayısında azalma olacağı fakat hala yoksulluğun ciddi boyutlarda olacağı tahmin edilmektedir. Alt Sahra Afrikası'nda ise yoksul birey sayısında ciddi oynamalar olmayacağı ve en Güney Asya ile çok yoksul barındıran bölge olacağı belirlenmiştir.

Tablo 9. Günde 1 \$' dan Daha Az Gelirle Yasayan Nüfus Sayısı (Milyon)

Bölgeler	1981	1987	1990	1993	1999	2001	2005	2015 (Tahmin)	2020 (Tahmin)
Doğu Asya ve Pasifik	796	426	472	415	282	284	317	120	83
Çin	634	308	375	334	223	212	208	70	56
Avrupa ve Orta Asya	1	2	2	17	30	18	16	7	5
Latin Amerika ve Karahipler	36	45	49	52	54	50	45	30	27
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	9	7	6	4	8	7	11	6	6
Güney Asya	475	473	462	476	453	428	595	388	352
Hindistan	382	370	357	380	352	359	456	295	268
Alt Sahara Afrikası	164	219	227	241	292	314	387	366	352

Kaynak: World Bank, 2004: 3 **Global Economic Prospects** 2010: 42

3.6.1.2. Birleşmiş Milletler ve Yoksulluk

BM, yoksulluk alanında UNICEF, UNDAF, WFP ve UNDP gibi kuruluş ve programları ile çalışmalar yürüten ve etkin bir rol üstlenen kuruluştur (Tireli, 2009: 46).

1990'lerden itibaren uluslararası gündeme giren yoksullukla mücadele BM konu üzerinde önemli bir role sahiptir. BM Genel Kurulu ilk başlarda yoksullukla mücadele alanında etkili olamamasına karşın 1992 yılında "17 Ekim" tarihini "Yoksulluğun Yok Edilmesi Uluslararası Günü" olarak ilan etmiştir. 1996 yılını "Yoksulluğun Yok

edilmesi Ulusal Yılı”, daha sonra 1997- 2006 arasını “Yoksulluğun Yok edilmesi Birinci Onyılı” olarak ilan etmiştir. Ayrıca yoksullukla mücadele önemli rolü olan BM, Kopenhag’da 1995 yılında gerçekleştirilen “Toplumsal Kalkınma Dünya Zirvesi” kurucu pozisyonundadır. Bu zirve ile serbest piyasa felsefesinin parçası olarak görülen insanın sadece ekonomik olarak değil sosyal ve politik yönden yoksullukla baş etmesi gerektiği görüşü çıkmıştır. Buradan küresel piyasa sistemi politika olarak benimsenirken, hem de yoksulluğun arttığı tespitine yer verilmiştir. Fakat zirve kaynaklarında kalkınma ve GÜ ile AGÜ arasındaki farkları kapatmak için zengin ülkelerden fakir ülkelere kaynak aktarımı dışında başka önlemler alındığına rastlanmamaktadır (Özdek, 2002:2) (Tireli, 2009: 98-99). Bu zirvelerde insani yoksulluğun ve ülkeler arasındaki uçurumlara dikkat çekilmesine rağmen yeterli düzeyde önlemler alınamamasından dolayı yoksulluğu azaltıcı etkileri bulunmamaktadır. Buna rağmen yoksulluğun sadece iktisadi olarak görülmemesi, insani yönden ele alınması yoksulluğun boyutlarının anlaşılmasında önemli yer tutmaktadır.

BM’lerin yoksullukla mücadele ve küresel kalkınma adına 1965 yılında faaliyete koyduğu program olan “Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı” (UNDP) insanların daha iyi yaşam şartlarına kavuşmasını ve yaşamasını amaçlamaktadır. UNDP etkinliklerini kendisi ve ortakları ile 166 ülkede ulusal ve küresel kalkınma çabaları ile göstermektedir. Bu program, aynı zamanda “Milenyum Gelişme Amaçlarının” gerçekleştirme oranları konusunda bir gözlemlene görevini yerine getirmektedir (Tireli, 2009: 99-100). UNDP yoksulluğu çok boyutlu olarak ele almaktadır. Bu yönü ile DB insani yoksulluk anlayışına paralel olarak alternatif bir çözüm yolu aramaktadır.

UNDP ve BM küreselleşmeye bakış açısı DB farklı şekilde, küreselleşmenin bir tarafı değil küreselleşmedeki verileri kullanan bir aracı olarak görmektedirler. Aynı zamanda DB küreselleşmenin savunucu yanına karşı olarak küreselleşmenin başarısı olduğu fakat küreselleşmenin insani gelişim unsurları ile bağdaştırılıp yenilendiğinde yoksulluğun etkisinin azaltılacağını savunmaktadır (Tireli, 2010: 47). Bunun için küreselleşme ve insani gelişim için gerekli olan unsurları birbirinden ayırmadan düşünülerek hareket edilmesi gerekmektedir. Bu süreçte UNDP küreselleşme ile ilgili verileri kullanmanın DB verilerinden daha kullanılabilir olduğunu savunan görüşün yanında, DB verilerini kullananlar ise UNDP eşitlik konusundaki ve bazı ülke verilerinin elinde bulunmaması sebebiyle tercih etmektedir (Tireli, 2010: 53). İki farklı

tercihin ana sebebi ise bu iki kuruluşun küreselleşmeye bakış açılarından kaynaklanmaktadır. Küreselleşmeciler ve küreselleşme karşıtlarının veri kullanımında bu iki kuruluşu görüşleri doğrultusunda tercih etmektedirler.

Dünya'nın en büyük ve riskli problemi olan yoksulluk olgusu elde edilen veriler ışığında her toplumu tehdit etmektedir. Gelecek yıllarda ki yoksulluk tahminlerine göre çok büyük değişiklikler olması beklenmemektedir. Bu verilerden yoksullukla ilgili gerekli çözümlerin bulunmadığı yapılan zirvelerin ve uygulanması düşünülen programların yetersiz kaldığı görülmektedir. Sosyal bilimciler bu konuda da farklı düşüncelere sahiptir. Yoksulluğun azaltılmasında küreselleşmenin uygun gördüğü amaç belirleme, engelleme işlevlerinin kısa vadede uygulanıp, çözümlenebilmesinde devletlerin rolünün önemeli olduğu görüşü daha fazla ağırlık kazanmaktadır. Yoksullukla mücadele DB ve UNDP gibi kuruluşların araştırmaları ve yoksulluğa bakış açıları birbirini tamamlayan niteliktedir. Bu iki örgütün verileri ile dünyadaki yoksulluğun sonuçlarını net görebilmekteyiz.

3.7. Yoksulluğu Önleme Ve Yoksullukla Mücadele Sistemi

Dünyada çözülemeyen ve her geçen gün tespit edilen sonuçlarla arttığı ve devasal boyutlara ulaştığı tespit edilen yoksulluk için ulusal ve uluslararası kuruluşlar dil, din, ırk ve kültür ayrımı yapmaksızın ciddi mücadele çalışmaları yapılmaktadır. Bu mücadele içinde sadece AGÜ ve GOÜ için değil aynı zamanda GÜ bulunmakta ve çözümler aramaktadırlar. Yoksullukla mücadele sadece ekonomik değerlere bakıp değerlendirmek yeterli olmamaktadır. Bunun için yoksul kavramlarından ve ölçümlerinden yararlanılması gerekmektedir. Bu sebeple eğitim, sağlık ve yaşam koşulları gibi unsurları da dikkate alınması gerekmektedir.

Yoksullukla mücadele uluslararası kurum, kuruluş ve DB' nın, ülkelerin içinde buldukları şartlar ve ülkelerin büyüme, kalkınma hedefleri doğrultusunda aktif rol oynamaları gerekmektedir (Uzun, 2003:166-167). BM ve DB gibi kuruluşlar yoksulluğun çözülmesi gereken sorunlar listesinde ilk sıraya koyarak, bu konuya ne kadar duyarlı olduklarını göstermektedirler. Yoksullukla mücadele konusunda sürdürülebilir büyüme ve istihdam olanaklarının artırılması, gelir dağılımının iyileştirilmesi, sosyal devlet harcamalarının artırılması ve etkinleştirilmesi gibi uzun

vadeli ve köklü politikaları uygulanırken aynı zamanda yoksulluğun artan boyutları sebebiyle de doğrudan yardım politikaları uygulanmaktadır. Yapılan bu yardımlar kredi açılması, doğrudan nakit ve kamu yatırım şekillerinde olmaktadır (Özşahin, 2003: 169). Ülkelerin içinde buldukları koşullar göre ulusal ve uluslararası kuruluşlara başvurmaktadır. Uygulanan kalkınma politikaları her ülke için geçerli değildir. Ülkeler bu programlardan kendilerine göre olanı uygulamalıdır.

Ekonomideki büyüme hızından yoksulluk ters olarak etkilenecek azalmaktadır. Bunun içinde yoksullukla mücadelede ilk dikkat edilmesi gereken sürdürülebilir bir büyümedir. Büyümenin yoksulluğu indirgeme yönündeki etkisinin aksi olarak makro ekonomideki yıkımlar ve depremler daha fazla tetiklemektedir. Makro ekonomik çevrede sürdürülebilir büyümenin olması durumunda yoksullukla mücadelede önemli bir koruyucu ve geliştirici kalkan olacaktır. Ülkeler uluslararası ekonomik istikrar için denetim altında bulunan bir bankacılık sistemi, birbirlerine bağlı uluslararası kredi ağları oluşturulması, dış şokların etkilerine karşı koyacak kamu bütçe süreçlerinin ve kurumlarının yaratılması ve dış şokların etkilerini dağıtacak bir döviz kuru rejiminin kurulması ile sağlayabilmektedirler. Ayrıca bu politikalar dışında yatırım teşviki de önemli bir yer tutmaktadır. Yoksullukla mücadele çerçevesinde dış yardımlar ve borçlanmalar ile bu problemin aşılmasının mümkün olmayacağı ve kurumsal bir küresel iş birliğinin geliştirilmesi de çok önemlidir. Kurumsal yatırımlara ekonomik, ticaret, kültürel, ve siyasal olarak yapılabilmektedir (Uzun, 2003: 167-170). Yoksullukla mücadelede ilk adım olarak görülen sürdürülebilir bir ekonomi için gerekli olan makro ekonomik değerlere önem verilmesi ve bu doğrultuda makro ekonominin olumsuz etkileneceği ekonomik yıkımlar ve etkilere önlem alınması gerekmektedir. İstikrarlı bir büyüme için ülkelerin ekonomik ve siyasal ilişkilerde bulunduğu diğer ülke, kurum ve kuruluşlarla sağlam ekonomik sistemlere dayalı doğrultuda olmaları gerekmektedir.

BM'lerin 2000 yılında düzenlediği "Bin Yıl Zirvesi" nde yoksulluğun önlenmesi ve yoksullukla mücadele konusunda önemli kararlar alınmıştır. Alınan bu kararları sıralarsak: açlık çeken, temiz ve ucuz su bulamayan insan sayıları %50 azaltılacaktır. İlköğretim seviyesindeki bütün kız ve erkek çocukların eğitimleri tamamlanacaktır. Anne ölüm oranı dörtte üç oranında düşürülecektir. HIV / AIDS, sıtma ve diğer önemli hastalıkların yayılması önce durdurulacak, daha sonra ise geriletilecektir (Özay, 2003: 145, 146) (Aydın, 2007: 103-104).

Yoksulluk sorununun çözümlenmesinde devlete düşen görevlerin neler olduğu konusunda iktisatçılar arasında “sosyal refah devletini” savunanlar ile “liberal devlet” i savunanlar olmak üzere fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Bu fikirleri şu şekilde özetlenebilmektedir (Aktan, 2003: 151-158):

Sosyal Refah Devleti’ni Savunanlar, yoksulluğu, etkin kullanılan devletin maliye politikası araçları (vergi ve harcama politikaları) ile engelleyebileceklerini savunmaktadırlar. Bunun için “vergi politikası önerileri” ve “kamu harcamaları politikası” önerilerini savunmaktadırlar. Kullanılacak *vergi politikaları önerileri*: Negatif gelir vergisi uygulamalı, artan oranlı vergi tarifesi uygulamalı, servet vergilerine ağırlık verilmeli, ücretlilerin en az geçim indirimi dâhilindeki geliri, vergi dışında bırakmalı (asgari ücret vergi dışında bırakılmalı , gelir vergisi uygulamasında ücretliler için özel indirim uygulanmalı (ayırma ilkesi) iken *kamu harcamaları politikaları*:Eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetinin devlet tarafından ücretsiz sunulmalı, bölgeler arasındaki dengesizliklerin azaltılması için devlet bu bölgelerde kamu yatırım harcamalarını artırmalı, tam istihdamı sağlamaya yönelik kamu harcamaları artırmalı, tarım kesimine sübvansiyonlar verilmeli, tarımsal destekleme alımları politikaları uygulanmalı, esnaf ve sanatkarlara yönelik teşvikler sağlanmalı, işsizlik sigortası oluşturulmalı, yoksullara direkt parasal yardımlar yapılmalı, İşsizlere yönelik bilgi ve beceri kazandırma kursları açılmalı, toprak reformu ile yoksul vatandaşlara arazi ve arsalar dağıtılmalıdır.

Liberal Devlet Felsefesini Savunanlar, sosyal refah devletini savunanlarının aksine yoksulluğun çözümünde devletin etkisi olmadığını hatta nedeni olduğunu savunmaktadırlar. Liberallere göre yoksullukla mücadele; kalitesizlik, israf, savurganlık, verimsizlik, ağır vergi yükü dolayısıyla düşük yatırım, işsizlik ve başka sorunlar liberal görüşü savunanlara göre, yoksulluğu azaltmaya yönelik yeniden-dağıtıcı maliye politikalarının önemli sosyal maliyetlerinin olduğuna dikkat çekmektedirler. Liberallerin yoksullukla mücadele konusundaki önerileri ise şöyledir; işsizliğin azaltılması için piyasa ekonomisi geliştirilmeli ve üretim artırılmalı, zorunlu sosyal güvenlik sistemi oluşturulmalı fakat devlet istisnai olarak primini ödemeyecek olanların primini ödemeli, özel eğitim kurumları güçlendirilmeli burada da devlet harçları ödemeyecek durumda olanların harçlarını ödemeli karşılıksız burs vermeli, devlet istinasız hiçbir sektöre maddi yardımda bulunmamalı, işsizlik sigortası

kaldırılmalı, bireyler nitelikli iş gücü haline gelmesi için eğitilmelidirler (Aydın, 2007: 105-106).

Yoksullukla mücadele etme yöntemleri iki başlık altında toplanmaktadır. Bu yaklaşımlar ülkelerin içinde buldukları durumlar göz önüne alındığında farklılık gösteren dolaylı ve dolaysız politikalarlardır.

3.7.1. Dolaylı Politikalar

Dolaylı yaklaşımın “hızlı büyüme yoluyla yoksul kesimin gelirlerini ve hayat standartlarını arttırmayı” hedeflemektedir. Bir ülkedeki yoksulluğun boyutları ve kişi başı gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) arasındaki kuvvetli korelasyon ekonomik büyümeyi yoksulluğun çözümü yapmaktadır. Büyümenin hızlı olması ve eşit dağılması bireyin ekonomik gelirine etki edeceği gibi eğitim ve sağlık gibi alt yapı imkanlarına da katkı yaparak yoksulluk yüzdelerinde olumlu etki yapmaktadır (Arpacıoğlu, 2011: 71-72) Dolaylı politika ile ülkelerdeki yoksulluk oranlarında azalma ve önleme yapılabilmektedir. Dolaylı politikaları altı başlık altında toplarsak bunlar (Dansuk, 1997: 98-100) :

1. Gelir Dağılımı Dengesizliğini Azaltmak: Ülkelerdeki ve toplumlardaki bireyler ve gruplar aynı zamanda ülkeler arasında adaletli dağıtım olmaması yoksulluğun önlenmesini zorlaştırmaktadır. Bu sebeple tüm dünyada yoksullukla mücadelede çözümlenmesi gereken en önemli problemlerdendir. Bu durumda, gelir seviyesinin ortalama altında bulunan bireylerin seviyeleri arttırılmalı ve kamu vasıtasıyla gelir transferi yapılması uygun olacaktır (Erol, 2006: 90).

2. Ulusal Gelir Artışı: Ulusal gelir artışı göz önüne alınmadan yoksulluk etkisi azaltılamayacağı gibi tek başına da yeterli olamamaktadır.

3. Ekonomik Büyüme: Ulusal gelir artışı ile gerçekleşen ekonomik büyüme aynı zamanda işsizliği, gelir dağılımında ki adaletsizliği ve sosyal gelişimi de artmaktadır.

4. İnsan Kaynaklarına Yatırım: Örneğin eğitim gibi insani gelişime yatırım yapmak sadece bireyin değil toplumun kalkınmasına ve yoksulluğun azalmasına yardımcı olmaktadır.

5. Kırsal ve Kentsel Kalkınma Projeleri: kır ve kentlerdeki istihdamın artırılması ve emeğin rasyonel kullanılması ile kentlerdeki düzensiz yapının(gecekondu) ve kırsal bölgelerdeki geleneksel gelişmemişliğin azaltılması ile yoksulluk olgusuna etki eden bir problem ortadan kaldırılabilmektedir.

6. Vergilendirme: Büyüme ile ortaya çıkan gelir dağılımındaki adaletsizlik yoksulluğa sebep olmaktadır. Bu nedenle gelir dağılımındaki adaletsizliği azaltmak için vergilendirme politikaları uygulanmaktadır. Vergilendirme politikaları ekonomik olarak güçlü olandan daha çok, ekonomik olarak zayıf olandan daha az vergi alınarak yapılmaktadır (Savaş ve diğerleri. 1999: 105).

Yoksullukla mücadelede dolaysız yöntem ile birlikte dolaylı yöntem, büyüme odak noktası olarak çeşitli araçlarla yoksulluğu azaltmaya çalışan yöntemlerdir. Dolaylı yöntemin büyüme sağlarken olumsuz etkileri de olmaktadır. Yoksulluğu azaltmaya çalışan bu yöntemin sorunlar doğurması sebebiyle çözüm yolları bulunması gerekmektedir (Erol, 2006: 88). Yapılmak istenenin doğrultusunda açtığı sorunlar yoksulluk üzerinde tekrar aynı noktaya dönmeye neden olacaktır.

3.7.2. Dolaysız Politikalar

Dünya da yaşanan yoksulluğun ciddi boyutlara ulaşması ve bunun sınır tanımaksızın birçok ülkeyi tehdit etmesi sebebiyle çeşitli araçlar, politikalar üretilip kullanılmaktadır. Vergi politikaları, kırsal ve kentsel kalkınma politikaları, insan kaynaklarına yatırım, ekonomik büyüme, ulusal gelir artışı gibi yoksul insan gelirlerini ve hayat standartlarını arttırmaya çalışan dolaylı politikalar ile yoksulların kullandığı mal ve hizmetlere sübvansiyon verilmesi, asgari ücret, istihdamı arttırmaya yönelik çeşitli proje ve önlemler, yoksullara yönelik kredi programları ve çeşitli çocuk eğitim ve beslenme programlarını kullanan dolaysız politikaların bir arada kullanılması yoksullukla mücadelede en geçerli ve sonuca ulaşılabilen yoldur (Arpacıoğlu, 2011: 75). Belirtilen bu politikaları ülkeler yoksulluk içindeki durumlarına göre tercih etmektedirler. Seçilen bu yöntemler ile yoksulluk indirgenmek istemesine karşı bazı yan etkileri de olabilmektedir. Örneğin uygulanan kredi programlarında bireyin hedeflerini anlayamaması ve belirleyememesi durumunda yoksulluk daha artacaktır.

Yoksullukla mücadelenin genel kamuoyu tarafından benimsenmesi ve uygulanacak politikaların toplum tarafından destek bulması, yoksul kitlenin iyi belirlenmesi ve uygulanacak programların şeffaf olması ile bürokratik kadroların her kademedede hızlı karar alabilecek olması ile belirtilen bu üç koşulun sağlanması durumunda dolaysız politikaların yoksullukla mücadelede başarılı olabilmektedir (Arpacioğlu, 2011: 72). Dolaysız politikaları izleyen bir topluluk veya devlet bu üç koşulu sağlaması durumunda istedikleri hedefe ulaşabileceklerdir.

3.7.2.1. Sosyal Güvenlik Kuruluşları ve Refah Devleti

II. Dünya Savaşından sonra işsizliği önlemek ve insanlara geniş sınırları olan bir güvence sunabilmek adına “Refah Devleti” denilen bir anlayış ortaya çıkmıştır. Fakat 1980’lere doğru türlü sorunlar çıkarması sebebiyle geri plana alınmıştır. Gereken koşullarda IMF ve DB gibi kuruluşların önerdiği yapısal dönüşüm programlarının yanında piyasaya devlet müdahalesi yapılmadan kendi haline bırakılarak, temeli ekonomik büyümeye dayanan bu sistem yoksullukla mücadelede belirlenen koşullar ile başarılı olabileceğini savunmaktadır. Fakat liberalizasyon vasıtasıyla elde edilen büyümenin yoksulları etkileyeceği ihtimali her koşulda geçerliliğini koruyamamaktadır (Erol, 2006: 93).

Sosyal güvenlik uygulamalarının GÜ' de yaşanan deneyimler ile yoksullukta mücadelede başarılı olduğu gözlemlenmiştir. Bu ölçüm, uygulamadan önceki yoksul sayısının uygulamadan sonraki yoksul sayısına oranlanması ile bulunmaktadır. Suça eğilimi arttıran yoksulları koruyacak devlet programlarının olmaması sebebi ile ülkelerin sosyal güvenlik sistemleri bu sorunu kaldırmaya yardımcı olmaktadır (Şenses, 2001: 233) Sosyal güvenlik kuruluşları refah düzeni sağlayarak bireyin yoksulluğu arttıracak davranışları engellemesine yardımcı olmaktadır. Bu kuruluşlar devletin piyasaya müdahale işleyişine müdahaleci olmayarak bireylerin ekonomiyi canlandıracağını ve refahın artacağını savunulmaktadır.

3.7.2.2. Sosyal Güvenlik Ağları

İnsanların hayatlarında olabilecek risklere karşı koruyan ve insani ihtiyaçlar içerisinde bulunan güvenli yaşama hakkının kullanılmasını devletler tarafından vatandaşlarını sağlayan sosyal güvenlik bir nevi hayat sigortasıdır. Bu kurumun büyük

finansal yük getirerek devletin bütçesinde açığa sebep olduğunu savunanlar bulunmaktadır. DB ve IMF gibi kuruluşlarla sosyal güvenlik konusunda aynı yönde çalışmalar ve reformlar yapan GOÜ, bu iki kurumun öngördüğü politikalar doğrultusunda devletin sağlık ve eğitim konularındaki harcamalarının artışını sınırlandırmaktadırlar (Erol, 2006: 94). Her ne kadar devlet bütçesinde açığa sebep olduğu görüşleri savunulsa da sosyal güvenlik ağı bireylerin hayatta karşılaşılabilecekleri risklere karşı korumaktadır. İnsanın dünyadaki en önemli carlık olması ve insanların ekonomik dışında yaşadıkları yoksulluk türlerinden sayılabilecek sosyal güvenlik eksikliğini bu kuruluşlar ile önlenmektedir.

3.7.2.3. Uluslararası Programlar

Sıkı para politikaları ile enflasyonun kontrol altına alınarak büyüyen ekonomiye geçmek isteyen toplumlar, ülkeler uyum politikalarına başvurmaktadır. Bu sebeple bazı planlara ihtiyaç duyulmaktadır. Geniş kapsamlı, pek çok kişinin işten çıkarılmasını, kamu yatırımlarının azaltılmasını, talebin daraltılmasını sağlayan çözüm yöntemlerine başvurulmaktadır. Bu teoriyi savunanlar piyasa ekonomisinin kendi kendine işeyerek başarıya ulaşamayacağını ve birçok probleme neden olacağını savunmaktadırlar. Piyasa ekonomisinin özelliklerinin işlerlik kazanmasının zor olduğunu savunulmaktadır. Uluslararası programların en önemli kuruluşları para politikaları ve sivil toplum kuruluşlarıdır (Erol, 2006: 96-97). Uluslararası programlar pazarın kendini geliştiremeyeceğini ve dışarıdan yapılan müdahaleler ile hareket ederek yoksulluğu azaltacağı görüşü savunulmaktadır. Dışarıdan edilen bu müdahaleler genellikle para politikaları ve sivil toplum kuruluşları ile yapılmaktadır.

3.7.2.3.1. Para Politikaları

Para politikaları ekonomide meydana gelen durumları göz önüne alarak istenilen miktara ayarlamaya yarayan politikalarlardır. Kısa vadede enflasyonun ve uzun vadede gelir dağılımındaki adaletsizlikleri önlemek için para üzerindeki kontrolün sağlanması sağlamaktadır. Kısa dönemde tüketimdeki artışlardan kaynaklanan enflasyonun önlenmesinde ve yoksulluğu azaltmada kullanılan neo-klasik aracı olan bu politikalar aynı zamanda enflasyonu önlerken alıcı durumundakilerin zarar etme ihtimalini olmasıyla işsizliğe yol açmaktadırlar. Bu sorunu engellemek için arz-talep dengesini

sağlayarak ithalatı arttırmak gerekmektedir (Erol, 2006: 97). Para politikalarında başarılı olunması önerilen düzeltme önerilerinin yanında açacağı sorunları göz önünde bulundurulup önlenmesi ile olmaktadır.

3.7.2.3.2. Sivil Toplum Kuruluşları

Yoksulluğu azaltacağı yönüyle DB tarafından GOÜ önerilen sivil toplum kuruluşları bu ülkelerde faaliyete geçirilmeye başlanmıştır. Bu kuruluşlar sosyal devletlerin yerini almaktadırlar. Bu kuruluşlar devlet ile halk arasında aracılık görevi yaparken beraberinde olumlu ve olumsuz bazı sonuçlar getirmektedir. Devletin yeterli olmadığı durumlarda bu boşluğu kapatması olumlu yönü iken, bu boşluğu dolduramaması durumunda ise yozlaşmaya sebep olması olumsuz yönüdür. Toplumun genelini temsil etmesi gerekmeyen bu kuruluşlar resmi ve resmi olmayabilmektedir. Diğer bir olumlu yanı ise kar sağlama amaçları olmaması sebebiyle temsil ettikleri grup azınlıkta olması durumunda bile demokrasiyi güçlendirmeleridir (Erol, 2006: 98-99). Sivil Toplum kuruluşları devletin refahını sağlamada ve dolayısı ile yoksulluğu indirmede önemli birer araç, kuruluşlardır. Sivil toplum kuruluşları ile seslerini duyurabilen yoksul insanlar yoksulluğun etkileri olan seslerini duyuramama ve sosyal çevreden dışlanmak gibi etkileri azaltabilmektedir.

3.7.3. Uluslararası Politikalar

Küreselleşen dünyanın problemlerinde ilk sırada yer alan yoksulluk olgusunu önleme ve geri çekme konusunda uluslararası kuruluşlar, en başta BM ve alt organları olmak üzere hiçbir dil, din, ırk, kültür ve siyasi konum ayrımı yapmadan çare aramaktadırlar (Dansuk, 1997: 100-101). BM bu yönde ortaya koymuş olduğu “Binyıl Kalkınma Hedefleri” ve Avrupa Birliği’nin “Lizbon Stratejisi” yoksulluk, gelir dağılımı ve sosyal dışlanma adına çok önemli bir öneme sahiptir (DPT, 2007: 48). Bu iki stratejinin kapsadığı ve önemsedığı konuları incelemek, yoksulluk üzerinde bilgi sahibi olmak ve mücadele etmek adına önemlidir. Uluslararası politikalar devletlerin ve toplumlara özel araştırma yaparak programlar ve çareler üretmesi bu konudaki eksikliğinden dolayı ve yeterli imkanı olmayan toplumlar için büyük bir fırsattır.

3.7.3.1. Binyıl Kalkınma Hedefleri

Binyıl Kalkınma Hedefleri, insani kalkınmaya yönelik olarak yoksulluk ve açlığın ortadan kaldırılması, tüm bireyler için temel eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadının durumunun güçlendirilmesi, çocuk ölümlerinin azaltılması, anne sağlığının iyileştirilmesi, HIV/AIDS, sıtma ve diğer salgın hastalıklarla mücadele, çevresel sürdürülebilirlik ve kalkınma için küresel ortaklık konularını içermektedir (DPT, 2007: 49). Sürdürülebilir bir ekonomi ve kalkınma için Binyıl Kalkınma Hedeflerini uygulayabilen bir toplum ve ülke yoksullukla mücadelede önemli adımlar atmış olacaktır. Bu programda ön görülen yoksulluğun insani boyutu özellikle eğitim ve sağlık konusundaki duyarlılığı sebebi ile bireyin kendini yoksul olarak hissetmesini sağlayan bu konularda kendini güçlü hissetmesini sağlayacaktır.

3.7.3.2. Lizbon Stratejisi

Lizbon Stratejisi 200 yılından Avrupa Birliği'nde uygulanmaktadır. Ekonomideki büyüme ve istihdam ile sosyal politikalar arasında bir ilişki kurarak sosyal dışlanma ve yoksulluk sınırını problemlerine birleştirici bir yaklaşım ile bakmakta ve çözüm aramaktadır. Kurulan bu ilişki ile sorunu çözüp piyasa ekonomisini etkin kılma anlayışını benimsemektedir. Sürdürülebilir ekonomik büyümeyi gerçekleştirebilmek için daha fazla sayıda iş ve toplumsal uzlaşmaya yönelik birlik bilgiye dayalı dünyanın en rekabetçi ve dinamik ekonomisi durumuna gelmeyi hedeflemektedir (DPT, 2007: 51).

Küreselleşme ile ivme kazanan yoksulluk özellikle AGÜ ve GOÜ etkisini birçok unsur ile hissettirmektedir. Bu yaşanan koşullarda uluslar arası ve zengin olarak adlandırılan GÜ geliştirmiş olduğu dolaylı ve dolaysız politikalara önem vermek gerekmektedir. Bu politikaların uygulanmasında dikkat edilmesi gereken ise uygulanan politika sonuçlarından kaynaklanan ve ortaya çıkan yeni problemlerin başta öngörülmesidir. Yoksullukla mücadele eden bir ülke uygulanan bu politikaları kendi buldukları koşullar göz önünde bulundurarak uygulamalıdır. Yoksullukla mücadelede sadece fakir ülkeler değil aynı zamanda GÜ'lerinde bu süreci önlemek adına katkı yapmaları gerekmektedir. Bu süreçte uygulanan dolaylı ve dolaysız politikalar ülkeler için bireyin insan hakları adına da beklentilerini karşılamaktadır.

4. KÜRESELLEŞME ÇERÇEVESİNDE ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER VE YOKSULLUK OLGUSU

4.1. Küreselleşme ve Yoksulluk İlişkisi

Günümüz dünyasında ekonominin yanı sıra siyasal ve sosyo-kültürel sınırların da ortadan kalkması ile ifade edilen küreselleşme, dünyada üretim girdilerinin yüksek olduğu, çevre bilincinin ve çevre korumanın önemli olduğu GÜ'lerden bunun tam tersi olan AGÜ veya GOÜ doğru hareket edeceğini öngörmektedir. Küreselleşen ekonomilerle birlikte, zengin ile fakirin arasındaki uçurumun arttığı, eşitsizliklerin çoğaldı, rekabette adil olunmadığı ve yoksulluğun arttığı reddedilemez durumdadır. Bu durumda küreselleşmenin tanımını tekrardan gözden geçirmeyi gerektirmektedir (DPT, 2001: 121) (Çeken ve diğerleri, 2008: 89). Küreselleşmenin belli bir tanımı olmamakla beraber küreselleşmenin farklı tanımlarında vurgulanan serbest pazar, serbest hareket ile ekonomilerin canlandırılması sadece GÜ için geçerli değildir. Fakat GÜ özellikle ÇUŞ vasıtasıyla kar güdülerini arttırmak için AGÜ ve GOÜ sömürmektedirler ve bunu küreselleşmenin sağladığı imkanları aleyhlerine kullanarak yoksulluğun artmasını sebep olmaktadır.

Karmaşık ve ortama göre değişen iki kavram olan yoksulluk ve küreselleşme birbirleriyle doğrusal olmayan bir ilişki içindedirler. 2000 yılında Bangkok'ta uluslararası topluluğa konuşan IMF eski başkanı Michael Camdessus, çağımızın en önemli sorunu olan yoksulluğun azaltılması konusunda küreselleşmenin yeteri kadar mücadeleci ve donanımlı olmadığını söylemiştir (Tireli, 2009: 50) (Yanar ve Şahbaz, 2010 :314).

Milanosevic (2002), küreselleşmenin kişi başına düşen gelir miktarını arttırdığını ancak gelir dağılımında da eşitsizliğin giderek arttığını savunarak küreselleşmenin yoksulluk üzerinde olumsuz etkisi olduğunu söylemiştir. Wade (2004) de Milanosevic (2002) gibi küreselleşmenin yoksulluğu azaltmadığını savunmuştur. Watkins (2002) özellikle ekonomik entegrasyonun gelir dağılımı eşitsizliği ilişkisinin sistematik bir

azalma şeklinde olmadığını göstermiştir. Agenor (2002) GOÜ için yapmış olduğu çalışmasında küreselleşme ve yoksulluk arasında doğrusal olmayan bir ilişkinin olduğunu ve küreselleşme eğiliminin düşük olduğu ülkelerde küreselleşme yoksulluğu arttırırken, yüksek düzeyli olan yerlerde küreselleşme yoksulluğu azaltmaktadır. Heshmati (2004) yoksulluk gelir dağılımı eşitsizliği ve küreselleşme arasından anlamlı bir ilişki bulunmadığını, Neutel ve Heshmati (2006), Milanosevic (2002) in görüşüne karşı görüşte küreselleşmenin gelir dağılımı eşitsizliğini ve yoksulluğu azalttığı sonucuna ulaşmıştır (Yanar ve Şahbaz, 2010 :314-315). Küreselleşmenin sadece ekonomik boyut değil, bilgi akışının hızlanması, kültürel entegrasyon, demokratikleşme ve şeffaflaşma gibi sosyal, kültürel, politik etkileri ile yoksulluk kavramı incelenmelidir (Yanar ve Şahbaz, 2010 :315). Bu kadar farklı olan görüşlerin olmasının sebebi küreselleşme tanımındaki anlaşmazlıklar ve çeşitliliktir. Ayrıca küreselleşmeciler ve karşıtlarının yoksulluk üzerindeki görüşleri buna etki etmektedir.

Kapitalizmin içinde bulunan kâr unsuru ile iç içe geçen küreselleşme yoksul bir dünyanın temellerini oluşturan zengin ve yoksul ülkelerin arasındaki uçurumu açmaktadır. Bu süreçle birlikte olumlu olarak gösterilen ileri teknoloji, fırsat ve yeniliğin yanında olumsuz olarak işsizlik ve yoksulluk gibi toplumun bütününe ilgilendiren sorunlar da beraberinde getirmiştir. Bugün Amerikalılar, her yıl lokanta ve süper marketlerde 30 milyar dolar harcıyorlarsa ki bu da, Bangladeş'in GSMH'sına eşitse, ortada tüm dünyayı ilgilendiren ciddi ve büyük bir sorunun olduğu gerçeğini gösterir. Bu problemi çözebilmek için yoksulluğun boyutunu doğru şekilde belirleyip bunu ortadan kaldıracak politikaları hayata geçirmek gerekmektedir (DPT, 2001:109). Günümüzde ulus-devlet anlayışının dejenere olması, işsizliğin artması, serbest piyasa şartlarından dolayı birçok sektörde çalışan kesim yoksullaşmasının sebebi küreselleşmenin etkisi ile gelir dağılımının bozulmasıdır. Küreselleşme ile ekonomide ki güçleri artan ve oligopolistik yapıya dönüşen ÇUŞ pazar paylarını arttırırken pazarda bulunan diğer aktörlerin payı azalmaktadır. Bunun sonucunda küreselleşmenin yoksulluğu azaltmadığı, yoksulluğun nedenlerinden gelir eşitsizliği gibi küresel sorunları arttırdığı görülmektedir (Taner, 2004 : 74) (Aksan ve Alptekin, 2009: 4). Gelir dağılımdaki adaletsizlik ülkeler arasındaki dengeleri bozarken AGÜ ve GÜ gibi ayırım yapılmasına sebep olmaktadır. Fakat GÜ'in yoksullukla mücadele etmediğini söylemek çok doğru olmayacaktır. Nitekim bugün GÜ olarak görülen ABD'nin içinde de gelir

dağılımdaki eşitsizlikler olması durumunda bu ülkenin genel verilerle yoksul olmamasına rağmen yoksul bireylerin sayıca fazla olacağı görülmektedir.

Son yıllarda küreselleşme ile birlikte anılan yoksulluk, küreselleşme ve iktisadi büyümeye rağmen artmaktadır. Yoksulluk sadece Afrika'da değil Latin Amerika'nın bir çok kesiminde ve Büyük Sahra'nın güneyinde, Gini sayısı 0.5'ten daha azdır. Aynı zamanda Afrika ve Latin Amerika'da ortalama kentsel gelirler, kırsal kesim gelirlerinden daha yüksektir (Fisunoğlu, 2011 : 328). Daha önce vermiş olduğumuz Tablo 9'da görüldüğü üzere 2015 yılında bölgeler itibari ile yoksulluk tahminlerine baktığımızda üçüncü dünya ülkeleri olarak adlandırılan bölgeler dışında Çin, Hindistan ve Doğu Asya'da da ciddi yoksul nüfus olacağı tahmin edilmektedir.

İki kutbu oluşturan zengin ve fakir ülkeler arasındaki mesafe büyüdükçe, üçüncü dünya ülkelerinde bir dolardan az bir para ile geçinen insan sayısını arttırmakta ve yoksulluk ciddi boyutlara ulaştırmaktadır. Küreselleşmenin yoksullukla ilgili azaltma vaatlerine karşılık yirminci yy son çeyreğinde yoksulluk eski sayıya oranla 100 milyon artmıştır (Stiglitz, 2002: 28). 1980'lerden günümüze büyümenin yavaşlaması ve gelir eşitsizliğinin artması en dikkat çekici noktadır. Afrika'da kişi başına düşen ortalama gelir sanayi ülkelerindeki düzeyin yalnızca yüzde yedisine kadar düşmüştür. Kuzey-Güney ülkeleri arasında açılan uçurum sadece Doğu Asya mucizesi olarak adlandırılan birkaç ülkede Kuzey'i yakalamaya yetecek ölçüde hızlı gerçekleştirebilmiştir. Çin göz ardı edildiğinde, Kuzey ve Güney arasındaki gelir farkı bugün çok daha büyüktür. Latin Amerika'da ise 1970'lerin sonundaki Kuzey ülkelerindeki düzeyin üçte biriyken, günümüzde dörtte birine düşmüştür (Taner, 2004: 70).

DB ulusal ve uluslararası artan gelir eşitsizliği ve yoksullukla ilgili verileri belirleyip bunları gizlemeye çalışmaktadır. DB'nın küresel yoksulluk için yaptığı çalışmada, günde 1 ABD dolarının altında gelire sahip olan kişiler yoksul sayılmaktadır. Bir başka deyişle gelir istatistiklerinin manipüle edilmesine dayanan DB verileri, GOÜ'deki yoksulları bir azınlık grubu olarak göstermek gibi yararlı bir amaca hizmet etmektedir (Taner, 2008: 71). DB'nın yoksulluk verilerine karşı çıkanlar, DB'nın verilerinin sadece kalori olarak baz almasının doğru olmayacağı savunmaktadırlar. Bu sebeple DB verilerini çok fazla kabul etmeyen bu görüş, BM'in yoksulluğa bakışını daha detaylı olarak görüp, kabul etmektedirler.

GÜ ile AGÜ arasında karşılaştırma yaparken GÜ'deki milyonlarca yoksulda unutulmamalıdır. BM Kalkınma Programı 1990 verilerine göre, ABD'de nüfusun %19,1'i, İngiltere'de %13,5'i, Japonya'da %11,8'i, Kanada'da %11,7'si, İsveç'te %6,4'si ve Almanya'da %5,9'u yoksulluk sınırları içerisinde yaşamaktadır. AB ülkelerinde en zengin %10, en fakir %10'un 10 kat fazlası gelir elde etmektedir. Küreselleşme ile birlikte eşitsizliğin ve yoksulluğun farklı iki kutuplarda değil küresel bir kavrama dönüştüğü GÜ'deki yoksullukla değişmiştir (Tireli, 2009: 51). Küreselleşmenin yoksulluğu ülke bazında değil daha detaylı olarak ülke içindeki yoksulları gruplara ayırması ile yoksulluğun çözümüne katkı sağladığı için yoksulluk üzerinde azaltıcı etkisi bulunduğunu savunan görüşler bulunmaktadır.

Küreselleşmeye yönelik endişe ve eleştirilerin artırmasının bir başka açısı ise serbestleşen ticaretle birlikte dünyadaki tüm ülkelerde 1990'larda yaşanan krizlerde ülkelerin savunma mekanizmaları zarar görüp, ekonomik ve mali açıdan yaşanan olumsuzluklar yoksullaşmaya önemli ölçüde sebep olmasıdır (Tireli, 2009: 49-50). Eleştirilerden anlaşılacağı üzere ani krizlerde küreselleşmenin ekonomiyi savunma mekanizmasının olmamasına karşın ülkeleri daha ciddi sorunlara sürüklemesidir. Küreselleşmenin yoksulluğu azalttığını savunanların aksine beklenmedik olaylarda beklenen korumayı yapılmaması sebebi ile eleştirilmektedir.

Gelir dağılımı bozukluğunun küreselleşmenin sebep olduğunu savunan iktisatçılar karşı bazı iktisatçılar ise gelişen teknolojinin vasıflı işçi talep etmesinden kaynaklandığını savunmaktadırlar. Gelir dağılımı ve yoksulluk üzerinde teknolojinin ve ticaretin etkisini görmek için yapılan araştırmalarda, hiç etkisi olmama ile yüzde 50 arasında değişen sonuçlar bulunmuştur. Bu bulgular ile GÜ'deki üretim yapısı ve GOÜ vasıfsız işgücü yapısı arasındaki rekabeti göstermektedir (Fisunoğlu, 2011 : 329). ÇUŞ teknoloji transferini ülkeler ve toplumlar arasında sağlayan en büyük araçlardır. Küreselleşmenin getirdiği serbest ticaret ve serbest dolaşım haklarını kendileri adına en iyi şekilde kullanan ÇUŞ, bu yüzden AGÜ'deki üretim faktörlerinin düşük olması sebebiyle buralara yatırım yapmaktadırlar. Gittikleri ülkeye teknoloji transferini yaparak kimilerine göre ülke kalkınmasına fayda sağlarken kimilerine göre ise sadece kendi kâr beklentileri yörüngesinde teknolojiyi kullanmaktadırlar.

Küreselleşmenin olumsuz ve zarar verici sonuçları uluslararası kuruluşların yönlendirici müdahaleleriyle yakından ilgilidir. DB, IMF, UNDP, Uluslararası Çalışma Örgütü, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü gibi kurumlar yoksulluk olgusunu 1990'ların başlarından itibaren ilgi ile ele alınmaya başlanmış ve bu probleme küresel ölçekte çözüm önerileri geliştirilmeye başlanmıştır. Fakat bu kuruluşların küresel dünyada hızlı ilerleme kaydeden yoksullukla mücadele, önerilen politikaların yoksulluğu azaltma kapasitesine sahip olmadıkları görüşü savunulmaktadır (Aksan ve Alptekin, 2009: 4). Yoksulluğu azaltıcı ve önleyici düzeyde program ve uygulamalar çıkmamasından dolayı bu kuruluşların programlarını kullanan birçok ülke için ekstra problem olmaktadır. Bu ülkelerin borç altına girmeleri, istenilen şartları yerine getirmeleri için gerekli koşulları sağlayamamaları yoksulluğu arttırmaktadır. Küreselleşme programların başarılı olamamasını nedenini ise istenilen her şartın yerine tam olarak getirilememesine bağlamaktadır.

Küreselleşmenin tanımında olan “gelişim” yoksulluk üzerinde sağlayamaması kişiler, kurumlar ve ülkeler tarafından sorgulanıp eleştirilmektedir. Bu eleştirilerden biri olan (UNCTAD) küreselleşmeye yönelttiği eleştiriler şu şekildedir (Aktan, 2002: 263):

1. Ülkeler düzeyinde bazı istisnalar bulunmasına rağmen dünya ekonomisi çok yavaş büyümektedir. Bu büyüme hızı ile tatminkâr bir ücret düzeyine dayalı yeterli istihdam sağlanamamakta ve yoksulluk hafifletilememektedir.

2. Kuzey ile Güney arasındaki fark daha da açılmaktadır. 1965'te dünya nüfusunun en zengin %20'sinin ortalama adam başına geliri, en yoksul %20'sinin 30 misli üzerindeydi. 25 yıl sonra, yani 1990'da bu fark ikiye katlanmış; 60 misline çıkmıştır.

3. Zenginler her yerde kazançlı çıkmıştır. Bu durum sadece toplumun en yoksul kesimleri aleyhine gerçekleşmemiştir. Ülkelerin pek çoğunda gelir dağılımındaki dönüşümlerin bir diğer belirgin özelliği orta sınıfların görece durumlarının bozulması olmuştur.

4. Her yerde finans sanayinin, rantiyeler de yatırımcıların önüne geçmiştir. GOÜ'nün bazılarında kamusal ve özel borçtan ödenen faizler GSYİH'nin %15'ine

ulaşmıştır. Var olan menkul değerlerin el değiştirmesi, yatırım yoluyla yeni servet yaratılmasına göre daha kazançlı bir faaliyet haline gelmiştir.

5. Gelir paylaşımında sermayenin karı artarken emeğin geliri düşmüştür. Kar payları hem gelişmiş, hem de GOÜ’de gelişmiştir. 1980’li yılların başları bugünle karşılaştırılırsa GOÜ’in beşte dördünde sınaî katma değerde ücret payının belirgin biçimde düşmüş olduğu ortaya çıkmaktadır.

6. İş ve gelir güvencesi hemen her yerde azalmıştır. Artan faiz maliyetleri şirket kazançlarını aşındırmakta ve buna karşı hem Kuzey’de, hem de Güney’de şirketler yeniden yapılanarak istihdamı ve ücretleri baskı altında tutma yolunu seçmektedir.

7. Nitelikli ve niteliksiz emek arasında ücret eşitsizlikleri genel bir sorun haline gelmektedir. Bu eğilim GÜ’de uzunca bir süredir geçerlidir. GOÜ’de ise niteliksiz işçilerin ücret düzeylerindeki mutlak –ve bazı durumlarda %30’lara yaklaşan boyutlarda- gerilemeler yaygınlaşmıştır.

Dünyamızda en çok tartışılan konulardan olan küreselleşme ve yoksulluk olgusunu birbirinden ayrı düşünmek, toplumlar ve ülkeler için problem yaratmaktadır. Küreselleşmenin etkilerinin he konuda görüldüğü gibi yoksulluk üzerindeki etkilerini de reddetmek hatalı olacaktır. Yoksulluk tüm dünyanın problemlerindeki kesim noktasıdır. Her toplum, kurum, kuruluş, yapılan zirveler ve toplantılar yoksullukla mücadele vermekte ve çözümler aramaktadır. Bu yapılan araştırmalarda küreselleşme kavramını yoksullukla birlikte görülmektedir. Küreselleşmenin olumlu ve olumsuz yanlarının yoksulluk üzerindeki etkileri tespit edilip, programlar ve stratejiler bu çerçevede geliştirilmektedir.

4.1.1. Küreselleşmenin Yoksulluk Üzerindeki Etkileri

4.1.1.1. Küreselleşmenin Yoksulluk Üzerindeki Olumlu Etkileri

Küreselleşen dünya da küreselleşmenin etkileri tartışılmaktadır. Tarihin de her zaman en ciddi problemlerde en üst sırada yer alan yoksulluk olgusu ise küreselleşmenin etkilerinden nasibi almaktadır. Radikallere göre küreselleşme yoksulluk üzerinde olumlu yönde etki yapmaktadır.

Küreselleşmecilere göre oluşan yeni piyasalar artık devletten daha güçlü konumdadırlar. Bunun sonucunda küresel toplum anlayışı yerel devlet anlayışının yerini alıp yeni toplumsal örgütlenme şekillerini belirlerken devlet otorite alanları gerileyip yerini yerel ve bölgesel otoriteleri güçlenmiştir (Tireli, 2009: 88). Küreselleşmeciler göre kaynak dağılımı nedeniyle kısa vadede büyüme oranlarının yükseleceğini ve bundan yoksul kesimin de yararlanacağını savunmaktadır (Çelikel, 2004: 47). Devletin otoritesinin azalarak yerini ulusal ve uluslararası güçlere bırakması ile devletin bir takım ekonomik zorlamaları ortadan kalkmaktadır. Bu ise yoksulluk üzerinde olumlu etki yapmaktadır. Nitekim ulusal ve uluslararası alanda devlet kısıtlaması olmadan söz sahibi olan birey ekonomik ve sosyal yönden kendini geliştirecek imkânlarla sahip olabilmektedir. Bu ise yoksulluğun tanımlarından olan ekonomik etkenlerin dışında var olan yoksulluk olgularından kendilerini korumasını ifade etmektedir.

Eşitsizliği arttırmayıp hatta dönem dönem indirgediğini savunan küreselleşmecilerin dışında “açık ekonomi, açık toplum ve serbestleşme” felsefesini savunan bir grup daha bulunmaktadır. Bu grup küreselleşme karşıtlarına ters fikir sunup küreselleşmenin fırsatlar doğurduğunu savunmaktadırlar (Zengingönül, 2004) (Tireli, 2009: 92). Bu grup açık ve serbestliğin yoksullukla mücadelede ülkelere farklı imkanlar sunduğu savunmasına rağmen burada küreselleşmenin bu olumlu yönünü kullanabilmek gerekmektedir.

Küreselleşme ile kalkan sınırların serbest ticaret ile yoksulluğu azaltıp istikrarlı ve eşit gelir dağılımına teşvik edeceğini, uzmanlaşma ile ülkedeki sermaye birikimine katkı yapacağını savunan Acemoğlu ve Ventura farklı teknolojilere göre oluşmuş farklı gelir düzeylerinde, aynı oranda büyüyeceğini savunmuşlardır (Çelikel, 2004: 47). Acemoğlu ve Ventura gibi Norberg’de küreselleşmenin gelir eşitsizliği, yoksulluk ve gelişme üzerinde olumlu yönde etki ettiğini savunmaktadır. Norberg küreselleşme karşıtlarının gelişmiş ve GOÜ arasındaki oranları arttırdıklarını savunmaktadır (Tireli, 2009: 93). Küreselleşme ile ülkelere teknolojiler insanın uzmanlaşmasını ve donanımlı hale gelmesini sağlamaktadır. Donanımlı hale gelen bireyler çalışma imkanları bulabilmekte ve gelir eşitsizliğini kaldırabilmektedirler. Ortadan kalkan işsizlik ve gelir dağılımdaki eşitsizlik sonucu yoksulluğu tetikleyen iki önemli etkiden birey dolayısı ile ülke kalkınması olmaktadır. Küreselleşme sürecindeki bu avantajları kullanabilen birey ve ülke yoksulluk sınırını yukarılara çekebilmektedir.

Bir ülkenin ihracata dönük kalkınma stratejisi benimsiyorsa, makro ekonomik istikrar sağlaması gerektiğini ve istikrarın da düşük enflasyon demek olduğunu vurgulayan Bhagwati ve Srinivasan, enflasyonun en olumsuz etkilediği kesimin yoksullar olduğunu bu şekilde yoksulları ticaret yoluyla olumlu etkileyecek bir kanalın daha ortaya çıkması ile ticaretin yoksulluğu azalttığını savunmuşlardır. Ravallion ve van de Walle, Endonezya’da yaptıkları araştırmada küreselleşme ile serbestleşen ticaretin yoksulluğu azalttığını fakat sonuçların yoksulluğu tanımlama ve ölçme seçimine bağlı olduğunu belirtmişlerdir (Çelikel, 2004: 48). Agenor ise yaptığı araştırma sonucunda; küreselleşmenin ilerlemesi ile ters orantılı olarak yoksulluğun azalacağını, yüksek dereceli bir küresel ve finansal entegrasyon beraberinde, özel-bireysel tasarruf ve yatırım ortamını geliştiren, finansal sistem ve düzenlemeleri güçlendiren ve finansal araçların üzerindeki denetim mekanizmalarını sıkılaştıran, daha çok risk almaya yarayacak bir sosyal ve yasal altyapının iyileştirilmesini gerektirdiği sonucuna varmıştır (Zengingönül, 2004) (Tireli, 2009: 89).

Sonuç olarak küreselleşmecilere göre; küreselleşme ile kalkan AGÜ ve GOÜ halkalarına sosyal, siyasal, ekonomik yönden birçok kapıyı açıp onların yaşam standartlarını yükseltmektedir. ÇUŞ ile yapılan yatırımlar sayesinde teknoloji transferi ve know-how sağlanmıştır ve iş imkânları artarken belli kalitede tüketim alışkanlıklarına sahip olmuşlardır. Ayrıca bu süreçte haberleşme ve iletişim ücretlerinin düşmesi ile çemberi genişleyen bu halklar bilim ve teknolojide de ilerlemeleri hızlanmıştır. İlerleyen teknoloji ile yeraltı kaynakları etkin kullanılmaya başlamıştır. İşçiler için uygun ve hukuka dayalı çalışma şartları gelmiştir. Bu süreçte sivil toplum kuruluşlarının etkisi artmıştır. Gelir eşitsizliğinin küreselleşme ile normal seviyeler çekilebilmesi yoksulluk adına büyük bir problemin kalkmasını sağlamaktadır. Kalkan sınırlar ile ihracatta daha rahat edebilen ülkeler ülke gelirine katkı yapma imkanı bulabilmektedirler. Devlet otoritelerinin azalması ile bireyler ve toplum küresel anlayışı benimseyerek olası imkânlardan geri kalmayı engelleyebilmektedirler. Aynı zamanda azalan otoriteler sayesinde ekonomik açıdan bireylere dayatılan ekonomik ve sosyal yüklerden korunabilmektedirler. Küreselleşmenin olumlu etkilerinden faydalanabilen birey ve toplumlar yoksulluktan kendilerini savunabilmektedirler. Bu süreçte küreselleşmenin getirilerini, özelliklerini iyi analiz edip benimsenmesi gerekmektedir.

4.1.1.2. Küreselleşmenin Yoksulluk Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Küreselleşme olgusuna negatif bakan küreselleşme karşıtlarının savundukları en büyük unsur küreselleşme ile yoksulluğun arttığıdır. Bu görüşü savunanların fikirlerini incelediğimizde genel olarak küreselleşme GÜ'in kendi lehlerine kullandığı bir araç, süreçtir.

Küreselleşmenin gelir yoksulluğundan farklı olarak görelî yoksulluk kavramı ile incelenmesinin eşitsizliği körüklediği, küreselleşme ile yoksulluk üzerine yapılan araştırmalar sonucunda bulunan veriler üzerinde oynama yapılarak sadece gelire göre ölçüm yapıp yoksulluğun diğer boyutlarının ele alınmamasından dolayı yoksulluğun hedefinden saptırıldığı konusunda ciddi tartışmalar yapılmaktadır (Tireli, 2009: 53).

Küreselleşme yandaşları kısa vadede işsizlik ve yoksulluğun, GÜ'de yapılan ticaret reformları ve ücretlerdeki esnekliğin yanında sektörler arasında işgücü hareketleri kapasitesinin sınırlı olması nedeniyle artacağını savunmaktadırlar. Ticarete sınırların kalması ve teknolojinin ilerlemesi ile sınırlı vasıflı işçiye yönelmek isteyen şirketler gelir dağılımını bozarak yoksulluğa neden olmaktadır. Küresel pazarda kalmak isteyen kurumlar ve şirketler teknoloji kullanımını üst sıralarda tutarken bunun için vasıflı işçi kullanmak zorundadırlar. Bunun sonucunda talep gören vasıflı ve vasıfsız işçiye ödenen ücretlerde ciddi farklar oluşmaktadır. Bu farklar sebebiyle yoksulluğun sebebi olan gelir eşitsizliği ve vasıflı işsizlik oranları artmaktadır (Aktaç, 2007: 82-83) (Çelikel, 2004: 46-47). Teknoloji kullanamayan vasıfsız işçi belli kademelerdeki iş olanaklarına sahip olamamaktadırlar. Daha alt kademedeki iş imkanları arayan işçi, burada sınırlı sayıdaki iş olanağına yığılmış sayı olarak fazla işçi ile rekabet haline girmektedir. Yoğun işçi talebi ile karşı karşıya olan işletmeler kendileri için en faydalı işçiyi en uygun ücretle çalıştırabilmektedirler. Diğer taraftan vasıflı işçini talebi az olması sebebi ile buradaki işletmeler ücretleri maksimuma çıkarmaktadırlar ve iki grup arasında gelir eşitsizliği tavan yapmaktadır. Bu durum yoksulluğa sebep olmaktadır.

Küreselleşme sürecinde ekonomilerin dışa açılmasıyla risk altına giren ulus-devletlerin dış şoklara ve etkilere daha fazla maruz kalmasının yaratacağı olumsuzlukları gidermek için kamu harcamalarının artırılmasına ve sosyal müdahalelere

daha fazla başvurulmaktadır (Çelik, 2004: 66-67). Neo-liberalizimin öncüsü olan küreselleşmenin uluslararası rekabet çerçevesinde ulus-devletlere dayatılan ekonomik ve sosyal politikalar sebebi ile bu ülkeler kendi işlev ve faaliyetlerini istedikleri şekilde uygulayamamaktadırlar ve bu kısıtlamaya zorlanmaktadır. Bu süreçte de ticaret engellerini azaltmak veya tamamen kaldırmak, devleti küçültmek, vergi artırımına gidilmektedir (Şenkal, 2005: 314-315) (Tireli, 2009: 53). Ulus- devlet anlayışının kaybolmasını tehdit olarak gören devletler küreselleşmenin uygulamak istediği programlar karşısında kendi çözüm yollarını kullanamamaktadır. Devletlerin kendi planları doğrultusunda ülkeleri için yapmak istediklerini yapamaması otoritenin kısıtlama ile çözüm aramasına neden olmaktadır. Bu ise birey üzerinde ekonomik ve sosyal yönden zorlayıcı bir etki yapmaktadır. Bu ise bireylerin yoksullukla karşı karşıya gelmesidir.

Küreselleşme süreci ile daha fazla dile getirilen ve çağımızın en büyük problemlerinden olan dünyadaki kaynakların adil biçimde kullanılmaması ve bundan en fazla yararlanan kuruluşlar olan ÇUŞ bu konuda her geçen gün daha fazla söz sahibi olup tekelleşmektedirler (Tireli, 2009: 53). Rekabet piyasasındaki pastada bu güçlerle baş edemeyen yurtiçindeki firmalar, işgücü piyasasındaki ücret katılıkları işgücünün, ticareti yapılan ve yapılmayan mal sektörleri arasında yeterli dilimi alamayıp, pazardan çekilmek zorunda kalmaktadırlar (Çelikel, 2004: 47). Çevreye verecekleri tahribat dolayısı ile ana ülkeleri genellikle GÜ olan ÇUŞ bu sebeple olumsuz çevre koşullarına karşı önemle almayan ülkeleri tercih etmektedirler. Bu ülkelerde faaliyetlerini sürdüren ÇUŞ verdikleri zarar ile çevresel yoksulluğa, bir süre sonrada sağlık ve gıda yoksulluğuna sebebiyet vermektedirler. Genellikle AGÜ ve üçüncü dünya ülkelerinde gerçekleşen bu olaylar, yoksullukla boğuşan bu ülkeleri kronik yoksulluğa götürmektedir.

Günümüzde reddedilemeyen küreselleşme ile dünya piyasasında ortaya çıkan küresel güçlerin etkisiyle devletin ekonomiden elinin çekmesi ile devletleri yerli ve yabancı sermayeye bağımlılıkları artmaktadır. Küreselleşen finansal ve üretici sermaye ile sermayenin başka alanlara kayma tehdidini arttırmaktadır. Bu durumda ulus-devletler işsizliği önlemek için büyüyen ekonomik politikalar uygulama olasılığını azaltmakta ve mali direktmeler uygulamaya zorlanmaktadır (Şenkal, 2005: 314-315). Bağımlılıkları artan ülkeler yoksullukla mücadele adına bu kurum, kuruluş ve ülkelerin

programlarına başvurmak zorundadır. Bu programların yapılamaması durumunda daha fazla ekonomik baskı altına girmesine sebep olmaktadır.

Küreselleşmenin bir iyileştirme ve çözüm aracı olmadığı, sanayileşmiş ve GÜ'in kendi lehlerine kullandığı bir kavram olarak tüm dünyaya kabul ettirildiğini savunan küreselleşme karşıtları bu kavram ile yoksulluğun her geçen gün özellikle yoksul ülkelerde arttığını savunmaktadırlar. Küreselleşmenin sadece ekonomik olarak değil, insanları kendi çıkarları doğrultusunda sömürdüğünü, çevreye zarar veren etkenleri görmezden geldiğini, ülkeleri kendine bağımlı hale getiren kurum ve kuruluşlara yardımcı olduğunu, işsizliği arttırdığını bu görüşler doğrultusunda söylenebilmektedir.

Küreselleşmenin yoksulluk üzerindeki olumlu ve olumsuz yönleri olduğu şüphesizdir. Burada önemli olan bu süreçte ülkelerin politik ve ekonomik politikalarını iyi belirlemeleridir. Küreselleşmeyi kendi çıkarları doğrultusunda kullanıp yoksulluğun diğer ülkeler ve toplumlar adına artmasını önemsemeyen görüşler bir süre sonra bu problem ile kendileri karşılaşma ihtimallerini arttırmaktadırlar. Örneğin çevresel yoksulluğa sebep oldukları bir ülkenin çevre problemleri tüm dünyayı etkileyebilmektedir. Yoksulluğu tüm dünyanın problemi olarak görmek daha yardımcı olacaktır.

4.2. Küreselleşme Kapsamında Çok Uluslu Şirketlerin Yoksulluğa Etkileri

Artan küresel dünya ile birlikte teknolojik gelişmelere, ekonomik büyümeler, sağlık ve çevre korunmasına rağmen hala yoksulluk oranları düşmemekle birlikte her geçen gün artmaktadır. Küreselleşmenin vazgeçilmez elemanlarından finansal yapı, yönetsel denetim ile üretken faaliyetin bütünleşmesinin, ulusal sınırları aştığı ve küresel piyasalara yöneldiği bir kapitalist girişim biçimi olan ÇUŞ II. Dünya Savaşından sonra gelişmekte olan ve 'in ekonomilerinde kendilerine ciddi yerler işgal edip bu sayıyı arttırırken aynı zamanda da birleşerek tekelleşerek siyasal etkinlikleri de artmıştır. Bu şirketlerin ilerlemesi durdurulamamaktadır (Çam, 1987: 93-94). Genel olarak AGÜ ve üçüncü dünya ülkelerindeki güç yapısı olan teknolojinin denetimi, finans sermayesinin denetimi ile fikirlerin pazarlanması ve dağıtımı bu şirketlerin elinde bulunması bu ülkelere ciddi sıkıntılar oluşturmaktadırlar (Taner, 2004: 75-76). Geline bu noktada ÇUŞ'in yoksulluk olgusu üzerinde olumlu ve olumsuz birçok etkisi bulunmaktadır. Fakat ülkelerin bu etkilenmelerinin hesaplanabilmesi birbirine giren ekonomilerde zor

olmaktadır. Bu aşamada birbirinden farklı düzeyde ekonomik, politik ve siyasi gelişmelere sahip olan ülkelerin eğilime göre belirlenmesi daha doğru bir tercih olmaktadır (Çam, 1987: 93-105). ÇUŞ varlıklarını küreselleşmenin getirdiği avantajlar ile devamı büyütmektedirler. Büyüyen bu yapıları ile özellikle AGÜ üzerinde ekonomik, siyasal ve sosyal olarak söz sahibidirler. ÇUŞ güçlerini kendi kar amaçları doğrultusunda kullanmaktan kaçınmamaktadırlar.

“Küreselleşme sürecinde, günümüz dünya ekonomisinde dünyanın en büyük 200 ekonomisinin yarısından çoğunu ülkeler değil, şirketler oluşturmaktadır. Dünyanın en büyük 500 şirketini ise OECD ülkeleridir. 2000 yılında açıklanan The Rise of Corporate Global Power adlı raporda dünyanın en büyük 100 ekonomisinin 51’nin şirketlerden oluştuğunu sadece 49’un ülkelerden oluştuğu, en büyük 200 şirketin toplam satışının yoksulluk içindeki 1.2 milyar insanın yıllık gelirinin 18 katı olduğunu; yine bu 200 şirketin satışlarının dünya ekonomik faaliyetlerinin dünya işgücünün yalnızca 0,78’ini istihdam ettiğini görmekteyiz” (Mutioğlu, 2003; 304). (Dikkaya ve Özyakışır, 2007: 9)

Örneğin Ford’un ekonomisi Suudi Arabistan ve Norveç’inkinden büyüktür. IBM ve Shell’in yıllık karı Filipinler’in ve Peru’nun bütçesinden daha büyüktür (Taner, 2004:77-78) Burada ÇUŞ bazı AGÜ ekonomilerinden büyük olduğu ve bu şirketlerin güçlerinin boyutunu görebilmekteyiz. Bir ülke ekonomisinden daha büyük olan bu şirketler gerektiğinde faaliyette bulunduğu bu ülkelerde tekeli bir yapı olarak isteklerini gerçekleştirebilmektedirler.

Küreselleşme ile ÇUŞ’in sahip oldukları teknoloji, finans ve yatırım sistemleri ÇUŞ’in iştahını kabartan üçüncü dünya ülkelerini kendilerine bağımlı hale getirmektedir. Bu bağımlıktan kurtulmak isteyen bu ülkeler, teknoloji ve pahalı projeler uygulamaları için IMF, DB ve uluslararası bankaların borç verme, borçların ertelenmesi, ticari anlaşmalar yapılması ve kaynak sağlanması, bu kuruluşların destekledikleri yardım programlarına sahip olabilmek adına milyarlarca borcun altına girmektedirler (Dikkaya ve Özyakışır, 2007: 9). Bu durumda yoksullukla mücadele eden bu ülkeler bu kuruluşların yönlendirmeleri ile hareket etmektedirler. ÇUŞ’e bağımlı olan ülkeler bağımlılıklarından kurtulabilmek adına girdikleri bu ekonomik yük

sebebi ile bu sefer yardım aldıkları kuruluşlara bağımlı hale gelmektedirler. Bu kısır döngü içerisinde kalan ülkeler yoksullukla mücadelede güçsüz duruma düşmektedirler.

ÇUŞ'in, AG ve GOÜ üzerinde üstünlük sağladığı teknolojik faktörleri ithal etmek isteyen ülkeler bu durum karşısında birçok konuda ödün vermektedirler. Örneğin; ÇUŞ'in çevrede yaptıkları tahribatlara göz yumarken, devlet politikalarında bağımlı hale gelen ülkeler, ülke çıkarları dışında bu şirketlere ayrıcalıklar vermektedirler (Karagöz, 2010: 3). Fakat başka bir boyuttan bakıldığında ise ÇUŞ gittikleri ülkelere sağladıkları politik, sosyolojik ve psikolojik yardımlar ile bu ülkeleri diğer GOÜ'e karşı fark yaratmaları için fırsat sunmaktadır (Çam, 1987: 104-105). ÇUŞ'in getirdiği bu teknolojileri kendi yararlarına kullanabilecek politikaları yaratabilen ülkeler bu süreçten karlı çıkabileceklerdir. Fakat ekonomik , sosyal ve politik yönden bu şirketlere kıyasla çok daha güçsüz olan devletlerin bu durumu lehlerine çevirebilmeleri zordur. Burada devletin ve hükümetlerin akılcı ve nokta atışlarla bu evreyi geçirmeleri ve halka bunun bilincini aşlamaları gerekmektedir.

Günümüzde aktif ve pasif durumda olan ÇUŞ ile AGÜ arasında karşılıklı beklentiler söz konusudur. Örneğin GÜ ve ÇUŞ kendi ülkelerindeki çevreye zarar vermemek, teknolojik alanda ihtisaslaşmak için ucuz işgücü ve doğal kaynakların kullanımında koruyucu bir yapıda olmayan, teknolojiye aç olan AGÜ'e eskimiş teknolojiyi bırakarak kendi teknolojilerini gelişimini sağlamak için bu ülkeleri tercih ederken, AGÜ bu süreçte teknoloji transferi yaparak istihdamı arttır ve dışa açılma fırsatları yakalamaktadırlar. Fakat teknolojik açıdan diğer ülkeler ile baş edemeyen AGÜ bu açıklarını kendi ülkelerindeki çevreye ve insana verilen zararlar ile işsizlik, çevre tahribatı, insan haklarından mahrumiyet ve yoksulluk artmaktadır (Taner, 2004:78). Aynı zamanda ÇUŞ kendi çıkarlarına uymayan durumlar karşısında buldukları ülkede menfaatleri doğrultusunda kurum ve kişiler üzerinde etkin olurken bu durum ülke için ise yoksulluğa zemin hazırlamaktadır. Gelişen ülkelerin hedefi olan "ulus-devlet" e karşılık ÇUŞ ise bütünleşmeye kaymaktadırlar. Sonuç olarak milli duygular zayıflamaktadır (Çam, 1987: 110-111). Karşılıklı çıkarların olduğu bu ilişkide baskın taraf olan ÇUŞ kendi çıkarlarına uymayan durumlarda savunma mekanizmasına geçerek karşı tarafın beklentilerini karşılamamaktadır. Örneğin çevre koşulları için tercih ettikleri bir ülkede durumun değişmesi ve ülkenin çevreyi koruyan yasalar ve sınırlamalar getirmesi durumunda ÇUŞ buradaki faaliyetlerini durdurup birçok işçinin

işsiz kalmasına neden olabilmektedirler. Bu durumla karşı karşıya kalan toplum yoksulluğun en büyük sebeplerinden olan işsizlik sorununa çözüm üretmek için bir başka yükün altına girmekten kaçınmayacaktır.

Teknolojik açıdan geri kalan ülkeler teknoloji transferi yapmaları durumunda ise bu teknolojiyi kullanabilmek adına teknik yardım ve danışmanlıklar için yüksek ücretler ödemek zorunda kalmaktadırlar ve böylelikle bağımlılık oranı artmaktadır. Dış yardımlar yardım olmaktan ziyade yardım eden taraf için kazanç olarak görülmekte ve iki taraf arasında var olan eşitsizlikler devam etmektedir (Karagöz, 2010: 12). Amerikan emperyalizmin aracı olarak görülen büyük ÇUŞ mali krizlere sebep olabilmektedirler. Bunu parasal fonların belirli oranlarını bir ülkeden diğerine transfer ederek yapabilmektedirler (Çam, 1987 : 110). Teknoloji transferinin ülkenin gelişimi için önemli olduğunu ve aynı zamanda bu vasıta ile vasıflı eleman yetiştirdiklerini ifade eden ÇUŞ aslında ülkeler için teknolojiyi kullanmak adına mali yükler altına girmelerine dene olmaktadır. Ayrıca transfer edilen bu teknoloji transferinin ülkenin alt yapısı ile uymaması sebebi ile eleştirilmektedir. Bu cep telefonu kullanımı için yeterli baz istasyonu olmayan bir ülkeye 3G 'li telefon transfer etmeye benzemektedir.

Küreselleşme süreciyle güçlenen ÇUŞ oligopolostikleşen varlıkları ile bu küresel pazarda her geçen gün daha fazla paya sahip olmaktadır. Bu güce sahip olan ÇUŞ aralarında yaptıkları anlaşmalar ile istedikleri gibi fiyat belirleyip pazarı yönlendirebilmektedirler. Bu şartlar altında küreselleşmenin sorunları kaldırmadığı aksine güçlü olanı güçlendirerek yoksulluğu arttırdığı görülmektedir (Taner, 2004:79) (Çam, 1987: 110). Pazarda istedikleri gibi söz sahibi olan ve istedikleri fiyatı belirleyebilen ÇUŞ sadece bireylerin alım güçlerini tehdit etmekle kalmazlar aynı zamanda pazarda bulunan küçük ve yerel işletmelerin pazardan isteksiz olarak ayrılmasına sebep olurlar. İşsizliğin arttı böyle bir ortamda yok olan iş imkânları yoksulluğu daha zor bir yapıya döndürmektedir.

ÇUŞ'in sebep olduğu olumsuzlukların aksine, ÇUŞ'in ülkeye getirdiği refah düzeyi, işsizliği azaltıcı etkileri, teknoloji transferi, beraberinde getirdikleri farklı kültürler ile bireylerin kendilerini geliştirmeleri, yönetim alanındaki tecrübeler ile ülke kalkınmasına ve dolayısı ile yoksulluğu azaltma etkisinin olduğunu savunanlar mevcuttur. ÇUŞ'in yatırım yaptığı ülkelerin genellikle AGÜ olması ve durumu

sömürdükleri için eleştirilen ülkeler ise bu ülkelerin dış yardımlar ve yatırımlar dışında kalkınmalarının mümkün olmadığını, kendilerinin bu süreci hızlı hale getirdiklerini savunmaktadırlar.

ÇUŞ istihdam yönünden gelişmemiş ülkelere yatırım yapmaları sebebiyle buradaki istihdamı arttırırken aynı zamanda bu ülkeler dikkatleri çekerek birçok yatırımcının da burada istihdam sağlamsına ön ayak olmaktadır. İşsizlik oranları azalan ülkelerde yoksulluk oranı da buna orantılı olarak düşmektedir.

ÇUŞ'in ellerinde bulunan son teknoloji olanakları da gittikleri ülkelere götürmesiyle buradaki personelin eğitilmesine olanak sağlayan "know-how" yöntemi uygulanmaktadır. Eğitilen personel teknoloji kullanabilir hale gelirken aldıkları eğitim sayesinde yönetim bilgilerine sahip olmaktadırlar. İstihdam artarken geleceğe yönelikte ülkelere kalkınma adına katkı sağlamaktadırlar. Teknoloji transferinin etkisi açısından iki farklı görüş vardır. Teknolojiyi; emek yoğun teknoloji kullanan çevre ve kültüre zarar vermeden işsizliği yavaş yavaş çözüm olacağını savunanlara karşı en son sermaye yoğun teknoloji kullanarak sosyal refahı hızlı şekilde etkileyeceğini savunanlar vardır. Hızlı ilerlemeyi kabul eden görüş GÜ'e yetişebilmek için en kısa yol olduğunu savunmaktadır. ÇUŞ faaliyette buldukları ülkelerde işsizliği azaltıp, teknoloji ve bilgi transferi yaparken açılan kapılarla birlikte bu ülkelere modern yaşam standartlarının da kapısı açılmaktadır (Çam, 1987: 106-108). Dışarıdan gelen yeni ve gelişmiş kültüre adapte olmak isteyen bireyler kendilerini geliştirerek donanımlı hale gelmektedirler. Gelişen bireyler iş alanlarında kendilerine yer edinebilirken sosyal dışlanmışlık, sesini duyuramama ve güçsüzlükten sıyrılarak bu kavramların kapsadığı yoksullukları yaşamamaktadırlar.

ÇUŞ rekabetleri ve maliyetleri düşük olduğu için tercih ettikleri ülkede minimum maliyet aradıkları için o ülkedeki maliyetleri düşürücü etkileri vardır. ÇUŞ düşük maliyetle ihracat yaparken, düşük maliyetle ithalat yapan ülkede enflasyonun düşmesini sağlarlar. Aynı zamanda ülkedeki ödemler dengesi üzerinde akıllıca yürütülen politikalarla ithalatta etkili olan kar transferlerini yatırıma dönüştürülmesi durumunda ülke için büyük bir gelir oluşturarak yoksulluğu azaltmaya yöneltebilir. ÇUŞ'in ulusal sınırları göz ardı ederek barışçıl bir yaklaşımda olmaları ile üretim faktörleri en verimli kullanılarak birleşme sağlanabilir (Çam, 1987: 107-108). Üretim

faktörlerini en iyi şekilde kullanan ve aynı zamanda ödemeler dengesi üzerinde olumlu etkiler yapan ÇUŞ, ihracatı arttırması ve birçok yatırımcıyı buraya çekmesiyle ekonomiye katkı yapmaktadır. Dışarıdan gelen yatırımları ülkenin olumlu yönde kullanmasıyla kalkınma hızı artacaktır. Ekonomik, sosyal, kültürel ve politik yönden kalkınan ülkede yoksulluğun artışı duracak ve gerilemeye başlayacaktır.

ÇUŞ'in anlatılan olumlu ve olumsuz etkileri günümüzde hala tartışma konusu olmaktadır. Kimilerine göre emperyalizmin bir aracı olan bu şirketler, kimilerine göre ise küreselleşme ile birlikte ülkelerin kalkınmasında en büyük yardımcılarıdır. ÇUŞ'in reddedilemez güçlerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanması ile eleştirilirken burada devletin izlediği politikalar önem kazanmaktadır. Bir başka nokta ise bu şirketlerin yatırım tercihleri olana AGÜ ve kısmen GOÜ kendi kapasiteleri ile bir anda ülkeye ileri teknoloji transferi yapamazlarken aynı zamanda bireylerin eğitimleri için gerekli olan bilgi birikimine ve tecrübesine sahip olmamaları ÇUŞ ülkeleri için büyük fırsattır. Fakat devlet yönetimlerinin bu fırsatı kullanamamaları durumunda ise ÇUŞ barındırdıkları imkanlar ile o ülkede söze sahip bir güç haline gelmektedirler. Fakat aynı zamanda ÇUŞ çevre koşulları ile tercih ettikleri ülkelere bu konuda korumacı önlemler alınması ÇUŞ bu ülkelerdeki beklediklerini alamamalarına sebep olacaktır. Karşılıklı beklentiler içerisinde olan ÇUŞ ve özellikle AGÜ söz sahibi genellikle ÇUŞ olmaktadır. Engellenemez güçleri ve varlıkları nedeniyle ÇUŞ, GÜ hizmet etmeye devam etmektedirler.

SONUÇ

Günümüz dünyasında yaşanan ekonomik, çevresel, siyasal ve teknolojik gelişmeler ya da problemlerden dolayı en çok telaffuz edilen üç kavram olan “küreselleşme”, “ÇUŞ” ve “yoksulluk” üzerine kesin olarak belirlenmiş olumlu ve olumsuz yönleri için fikir birliğine varılamamaktadır. Bu kavramların geçmişte, günümüzde ve gelecekte olacak değişimlerde baş aktörlerde olacağı tüm toplum, kuruluş ve kurumların ortak düşüncesidir.

Dünyada üzerinde en çok düşünülen, araştırma yapılan kavramlardan olan küreselleşmenin buna rağmen belli bir tanımı ve çıkış zamanındaki anlaşmazlıklar ve farklılar bulunmaktadır. Uluslararası kuruluşların ve ÇUŞ’in ortaya çıkmasında ve bunların dünyanın her yerine ulaşabilmesini sağlayan küreselleşme, bireyleri, toplumları ve ülkeleri her alana da dolaylı ve dolaysız olarak etkileyebilmektedir.

Kavramsal olarak belli bir tanımı olmayan küreselleşmenin, ortaya çıkış sürecini hızlandıran faktörler, nedenler aynı zamanda küreselleşmenin sonuçlarını da doğurmaktadır. Küreselleşmenin nedenleri olan ekonomik, siyasal, çevresel, sosyo-ekonomik ve en önemlisi olan teknoloji etkenleri toplumun yaşadığı süreçler ile ortaya çıkarken, aynı zamanda bu nedenler ile toplumlar farklı kalıplara bürünmektedir. Küreselleşmenin etkilerinin her toplumu aynı oranda ve doğrultuda etkilemesinin mümkün olmaması sebebi ile küreselleşmeciler, küreselleşme karşıtları ve dönüşümcüler olmak üzere ana üç farklı görüş bulunmaktadır. Küreselleşmeciler küreselleşme ile açık, şeffaf, hareket özgürlüğünün olduğu pazarlar ve bunların devlet etkisinden kurtularak daha verimli hale geldiğini, bu şekilde bireylerin ve toplumların kalkınması, konumuz itibari ile bakıldığında yoksulluğun azalmasına fayda sağlamaktadır. Bu görüşün tersini savunanlar ise küreselleşme sürecinin GÜ hizmet eden AGÜ ve GOÜ önemseyen bir araç olduğunu savunmaktadırlar. Bu iki kavramı uçlarda bulan dönüşümcüler ise küreselleşmecilere daha yakın durmaktadırlar. Bu görüşlerin çıkmasında ülkelerin her birinin küreselleşme sürecinden siyasi, sosyal ve ekonomik düzeylerine bağlı olarak farklı etkilenmeleri neden olmuştur.

Küreselleşmenin en büyük destekçisi ve aynı zamanda küreselleşmeden en çok faydalanan mekanizmalardan olan ÇUŞ içinde küreselleşmenin tanımı için olan karışıklık bu şirketler içinde geçerlidir. Yapılan tanımlarda faaliyette buldukları alan, ekonomik ve mali yapılarındaki güç ve sahip oldukları teknoloji ile açıklanmaktadır.

Küresel ekonomi ile birbirinden karşılıklı olarak yararlanan ÇUŞ'in dünya üzerinde sahip oldukları güç ile küreselleşme için yapılan eleştiriler bu şirketler içinde geçerlidir. Dünyada bulunan en büyük ÇUŞ büyük bir kısmın GÜ'in sahip olması, küreselleşmenin GÜ elinde olduğunu göstermektedir

Araştırma konusunun ana teması olan yoksulluk, geçmiş yy da üstesinden gelinebilir ki küreselleşen dünya da devasa boyutlara ulaşmıştır ve uluslararası birçok platformda, kuruluşta, yapılan zirvelerde önlemesi gereken en ciddi problem olarak ilk sıraya konulmaktadır. Yoksulluk ile yapılan tanımlar yaşanan koşullara göre değişmesine karşın temeli “insan” olmasıdır. Farklı yoksulluk tanımlarının olmasının sebebi yoksulluğun hangi sınıfa, ne kadar insan girdiği ve yoksulluğun hangi alanlardan etkilendiğidir. Yapılan yoksulluk tanımlarında yoksulluğun sadece ekonomik olarak değil bireyin algıladığı yoksulluğa göre farklılık göstermesidir.

UNDP ve DB'nın yoksulluğa farklı bir bakış açısı getirerek sadece ekonomik, kalori, temel ihtiyaçların karşılanması gibi eksikliklere bakılmasının yeterli olmayacağını ve bireyin kişisel güvelliği, sosyolojik, eğitim, sağlık ve kültürel olarak yoksul olabileceğini belirtmişlerdir. Bu kuruluşların sundukları detaylı rapor ve programlara rağmen yoksulluğun azaltılamadı ve her geçen gün artması küreselleşmenin bu süreçte etkili olamayıp sadece tek taraflı olarak GÜ için işlediğini savunan görüşlerin aksine, küreselleşmenin getirilerini iyi şekilde analiz edilip uygulanmamasından kaynaklandığını savunan görüşler bulunmaktadır. Yoksullukla mücadelede kullanılan dolaylı ve dolaysız politikalarda başarılı olunması için devletin ve bireylerin bu program ve politikaları en iyi şekilde algılayıp uygulamaya sokmaları gerekmektedir. Bir tarafın aksaması durumunda devasa boyutlara ulaşılan yoksulluk çözülemeyecektir.

Küreselleşmeciler yoksulluğun küreselleşme ile azalacağını ve toplumların yaşam standartlarının açılan kapılar ile yükseleceğini savunmaktadırlar. Özellikler teknolojinin ülkelerdeki etkileri ile işçilerin yetiştirilerek vasıflı hale geleceğine ve yer

altı kaynaklarının etkin kullanılmasına yarar sağlayacağı savunulmaktadır. İşçi haklarının artması, sosyal güvenlik ve sosyal toplum kuruluşlarının artması ile bireyler kendi değerlerinin farkına vararak geliştirmektedirler. Gelişen birey toplumun gelişmesine katkı yapacaktır. Gelir eşitsizliğinin küreselleşme ile azaltılması yoksulluğun en büyük sorunlarından birini çözecektir. Devlet otoritelerinin azalması ile devletin dayattığı konulardan küreselleşme ile sakınabilen birey ayrıca olası imkânlardan yararlanabilmektedirler. Küreselleşme karşıtları ise küreselleşmenin tüm dünyaya kabul ettirilen bir GÜ aracı olduğunu ve bunu yoksullukla mücadele adına katkı yapmadığını savunmaktadırlar. Küreselleşme ile yoksulların daha yoksullaştığını, AGÜ de insan haklarına çevre koşullarına zarar verdiğini ve GÜ bağımlı hale getirilerek sömürüldüğünü savunulmaktadır.

Küreselleşme ile hızlı bir yükselişe geçen ve birçok ülkenin ekonomisinden büyük olan devalsal ÇUŞ'in yoksulluk üzerindeki etkileri için farklı görüşlerin bulunması faaliyette buldukları ülkeye yaptıkları katkı ve zarara göre tartışma konusu olmaktadır.

ÇUŞ faaliyette bulunduğu ülkeye getirdikleri refah düzeyi, istihdamı artırıcı etkileri, teknoloji transferi, farklı kültürler ile bireyin geliştirmesi, yönetim alanındaki bilgisi ve eğitimler ile kalkınmaya dolayısı ile yoksulluğu azaltmaya yardımcı olmaktadır. ÇUŞ yatırım yaptıkları ülkelerde başarılı olmaları durumunda bu ülkeye başka yatırımcıları çekmektedirler. İşsizliği büyük oranda azaltan bu şirketler, yoksulluğun en büyük sorununa çözüm bulmuş olacaktırlar. ÇUŞ'in bireyleri "know-how" yöntemi ile geliştirmesi ile vasıflı hale gelen bireyler daha uygun şartlarda ve ücretlerde iş imkânlarına sahip olabilmektedirler. ÇUŞ'in ülkeye katkı sağladıkları bir başka konu ise ülkede maliyetleri düşürücü etkileri olmasıdır. Üretim faktörlerinin en verimli şekilde kullanan ÇUŞ, ihracatı düşük maliyetle ile yaparken, düşük ücretli ürün ithalatı yapacaktır. Bu durumu ise ödemeler dengesi üzerinde olumlu etki yapmaktadır. Ülkenin gelirine ve hazinesine önemli miktarda katkı sağlayan ÇUŞ ülkenin gelişimine sağladıkları tüm katkılar dışında kazandırdıkları gelir ile ülkenin yoksullukla mücadelesinde ve kalkınmasında çok büyük bir imkâna sahip olabilmektedirler.

ÇUŞ, birey ve ülkeler üzerindeki katkılarının yanında genellikle küreselleşme karşıtlarının eleştirilerinin yoğunluğu çok fazla bulunmaktadır. Bu görüşü savunanlara göre ÇUŞ emperyalizmin savunucusu olan küreselleşmenin en büyük araçlarından.

ÇUŞ yoksulluk adına olumlu programların içinde bulunmayıp sadece GÜ hizmet etmektedirler. Üçüncü dünya ülkelerinin teknoloji açlığından dolayı ÇUŞ kapılarını sonuna kadar aralayarak sahip oldukları teknolojileri kullanabilmek adına aldıkları eğitim ve programlar için dış borçlanmaya gitmektedirler. Hem ÇUŞ hem de IMF ve DB aldıkları borçlar ile bağımlı hale gelen bu ülkeler yoksullukla mücadele edecek yatırımları ve gücü bu alanlara harcayarak yoksulluktan kurtulamamaktadırlar. Bağımlılıkların dışında ÇUŞ'in çevreye verdiği tahribata göz yuman AGÜ ciddi çevre ve doğal kaynak problemleri ile karşı karşıya kalmaktadır.

ÇUŞ pazardaki hakimiyetleri ve oligopol yapıları ile bu büyük güçlerle baş edemeyen küçük işletmelerin kapanmasına sebep olmaktadır. İstihdamın azaltıcı olacağı bu durum aynı zamanda ÇUŞ pazarda istedikleri fiyat belirlemesi ile bireyler ve sektörler olumsuz yönde etkilenerek yoksulluğa doğru sürüklenmektedirler. Yani zamanda bu işletmeler yaşadıkları bir kriz sebebi ile tüm ülkeyi etkileyebilmektedirler.

Karşılıklı beklentiler ve çıkar ilişkileri olan ÇUŞ ile AGÜ miktatının iki ucunu temsil etmektedirler. ÇUŞ için sağlayacakları maksimum kar, çevre ve insan öneminin yasalarla kısıtlanmamış olan AGÜ yatırım yapmak için uygun olurken, AGÜ' de sahip olamadıkları ekonomik güç sebebi ile ülkelerine çektikleri dış yatırımlar ve yardımlar ile işsizliğin azaltılması, teknoloji transferi, ödemeler dengesinde sağlanan büyüme, gelir eşitsizliğinin kaldırılması ve yönetim programları ile vasıflı işçi yetiştirebilmektedir. Fakat bu karşılıklı alışverişte terazinin iki tarafında bulunan aktörlerin fedakârlık yapmaları gerekmektedir

Küreselleşme ve ÇUŞ reddedilemez güçlerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak isteyen toplumların ve ülkelerin bu iki kavramın özelliklerini ve getirilerini detaylı bir analizden geçirip benimsemesi gerekmektedir. Bu kavramalardan yararlanmak isteyen ülkelerde en önemli görev devletin izlediği politikalarıdır. Bu süreçte ülkelerin politik ve ekonomik politikalarını iyi belirlemeleri gerekmektedir.

Küreselleşme ve ÇUŞ ülkeler için sundukları yaraları kullanabilen ülke ve toplumlar yoksullukla mücadele edebilmekte önemli donanım ve ekonomik güce sahip olabilmektedirler. Bu aktörlerin dile getirilen dezavantaj ve tahribatlarına bir takım önlemler alınarak minimum zararlar ile maksimum gelişme yapılabilecektir. Özellikle

ÇUŞ'in ülke üzerinde söz sahibi olmalarına rağmen fedakârlık edilen bazı detaylar için akıllı devlet ve yönetim politikaları bu zararı minimize etmeye çalışılmaktadır.

Araştırma süresince edilen bilgiler ve veriler ile küreselleşmecilerin ve küreselleşme karşıtların uç noktalar olduğu, iki tarafın savundukları hipotezlerin her ülke ve toplum için geçerli olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu süreçte küreselleşmenin ve ÇUŞ her ülkede başarılı olabilmesinin yada tersi olarak bu kavramların ülkelere üzerindeki yoksulluğu arttırmaması mümkün değildir. Dönüşümcülere daha yakın bir sonuç elde ettiğimiz araştırmamızda olumlu ve olumsuz yanları bulunan bu araçların iyi anlaşılması ve kullanılabilmesi durumunda ülkelerin ve toplumların kalkınabileceği, yoksulluğa sebep olan faktörlerin etkisini azaltabileceği tespit edilmiştir. Aynı zamanda yoksulluk olgusunun sadece bir topluluğu ilgilendirmediği artan yoksullukla birlikte çevre ülkelerin ve ileri boyutu olarak tüm dünyanın etkilenme riski olduğu bir gerçektir. Bu gerçek çerçevesinde küreselleşmenin kaldırdığı tüm duvarları ve bunu en etkin biçimde kullanan ÇUŞ'den ülkelerin maksimum düzeyde yararlanmaları gerekmektedir. Bu geçiş döneminde ülkelerin bazı kaynaklarından ve politikalarından fedakarlık etmesini ise devlet analiz ederek, gerekli önlemleri almalı ile uygulamalıdır.

Küreselleşmenin ve ÇUŞ'in yoksulluk üzerindeki etkileri olumlu yönde kullanabilmekte en büyük görev devlete düşmektedir. Devletin atacağı ekonomik, sosyal, çevresel, politik adımları halkına da en iyi şekilde anlatıp uygulatabileceği imkanları ve bilgiyi vermesi durumunda ülkenin yoksullukla mücadelesi başarılı olacaktır. Kısmında küreselleşmenin ve ÇUŞ'in bu gücüne karşı ülkelerin alması gereken önlemler ve yaptırımlar ile ilgili yeterli veri bulunamamasından dolayı bu konu üzerine bir araştırma yapılması tespit edilmiştir. Devletin doğru atacağı adımlar ve politikaların bu süreçte kilit nokta olması sebebi ile bu konuda detaylı bir araştırma yapılması gerekmektedir.

Yoksulluk olgusunu üzerinden atmak isteyen bir ülke küreselleşme sürecine hızlı adapte olurken ÇUŞ'in güçlerini göz ardı etmemelidirler. Kendilerini bazı konularda "sömürmelerine" izin verirken karşı taraftan da yeteri kadar faydalanarak kendilerini hızlı bir şekilde geliştirmelidirler.

KAYNAKÇA

Aksan, G. ve Alptekin, S. (2009). Küresel Yoksulluk, Yoksulluk Kültürü ve Toplumsal Aidiyet Bağlamında Yoksulluğun Değişen Yüzü. Isparta: *II. Uluslararası Davraz Kongresi*. <http://idc.sdu.edu.tr/2009/documents/program.pdf> (Erişim tarihi: 23.11.2011)

Aksoy, S. (2006). *Küreselleşme ve Çok Uluslu İşletmeler Çerçevesinde Türkiye’de Özelleştirme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aktan, Ç. C. (2002). *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.

Aktan, Ç. C. (2003). Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejiler. *Yoksulluk Sempozyumu*, Cilt: 1. İstanbul: Deniz Feneri Yayınları. <http://www.deyam.org/kitap.asp> (Erişim tarihi: 23.10.2013)

Aktan, Ç. C. ve Vural, İ. Y. (2006). *Çokuluslu Şirketler*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Aktaş, (Kaya) G. (2007). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Gelir Dağılımı, Yoksulluk ve Sosyal Politikaları Evrimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Arpacıoğlu, Ö. ve Yıldırım, M. (2011). Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(2), 60-76. <http://iibfdergi.nigde.edu.tr/attachments/article/177/5.pdf> (Erişim Tarihi: 14.12.2013)

Ataman, M. ve Yıldırım, C. (2005). Madalyonun iki yüzü: Alttan ve Üstten Küreselleşme. *Bilgi Dergisi*, 7(2), 1-22. <http://www.bilgidergi.com/uploads/2005AtamanYildirim.pdf> (Erişim tarihi: 28.12.2013)

Aydemir, C., Arslan, İ. ve Uncu, F. (2012). Doğrudan Yabancı Yatırımların Dünya’daki ve Türkiye’deki Gelişimi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (23), 69-104. http://kosbed.kocaeli.edu.tr/sayi23/cahit_aydemir.pdf (Erişim tarihi: 27.02.2013)

Aydın, D. (2007). *Küreselleşme Ve Yoksulluk Sosyolojik Analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bakan, S. Ve Kocağ, E. K. (2012). Küreselleşmenin Azgelişmiş Ülkelere Etkileri. *Hukuk ve İhtisat Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 283-292.

http://www.sobiad.org/eJOURNALS/dergi_HIA/arsiv/2012/sumru_bakan.pdf (Erişim tarihi: 08.01.2014)

Bildirici, Z. (2011). *Avrupa Birliği'nde Yoksullukla Mücadele ve Türkiye'nin Uyum Sürecindeki Yeni Uygulamalar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bolat, T. ve Seymen O. A. (2005). Çokuluslu İşletmelerin Kavramsal Açından İncelenmesi. O. A. Seymen ve T. Bolat, (Ed), *Küreselleşme ve Çok Uluslu İşletmecilik* içinde (53-68). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Bozan, M. (2010). Yoksulluk Algısına Farklı Bir Bakış. Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu, Deneyimler ve Yeni Fikirler.

Bozkurt, V. (2000). *Küreselleşmenin İnsani Yüzü*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Canbay, B. (2007). *Küreselleşmenin Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerindeki Etkileri Ve Türkiye'nin Ulusal Stratejisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Chossudovsky, M. (1999). *Yoksulluğun Küreselleşmesi*. İstanbul: Çivi Yazıları.

Cömertler, N. (2004). Kadın Penceresinden Yoksulluk. R. B. Şen, (Ed). *4. Aile Şurası "Aile ve Yoksulluk" Bildirileri*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Çam, E. (1987). Çok Uluslu Şirketler ve Gelişen Ülkeler. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 45(1-4), 93-120.
<http://www.journals.istanbul.edu.tr/tr/index.php/iktisatmecmua/issue/view/610> (Erişim tarihi: 06.12.2013)

Çeken, H., Ökten, Ş. Ve Ateşoğlu, L. (2008) Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Küreselleşme ve Yoksulluk. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(2), 79-95.
<http://iibfdergi.cumhuriyet.edu.tr/archive/e%20C5%9Fitsizli%C4%9Fi%20derinle%C5%9Ftiren%20bir%20s%C3%BCre%C3%A7%20olarak%20k%C3%BCreselle%C5%9Fme%20ve%20yoksulluk.pdf> (Erişim tarihi: 31.03.2012)

Çelikel, D. A. (2004). Küreselleşmenin Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk Üzerine Etkileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 3(6).

Çetin, C. (2006). *Küreselleşme Ve Küresel Ekonomi İçerisinde Türkiye'nin Konumu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dansuk, E. (1997). *Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla Ölçülmesi*. Uzmanlık Tezi. Devlet Planlama Teşkilatı.

Devlet Planlama Teşkilatı (1995). *Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler Alt Komisyon Raporu*. Ankara: DPT.

Devlet Planlama Teşkilatı (2000). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: DPT.

Devlet Planlama Teşkilatı (2001). *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: DPT.

Devlet Planlama Teşkilatı (2007). *Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyon Raporu, Dokuzuncu Kalkınma Planı*. Ankara: DPT.

Dinçoflaz, J. N. (2009). *Kentteki Kadının Yoksulluğu ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü’nün Kadın Yoksulluğuyla Mücadele Politikaları*. Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi. T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.

Dikkaya, M. ve Özyakışır, D. (2007). *Küreselleşme ve Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ) Bağlamında Yoksulluk Sorununun Eleştirel Bir Değerlendirilmesi*. Çanakkale: 4. Uluslararası STK’lar Kongresi.

Dumanlı, R. (1996). *Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları*. Ankara: DPT.

Duyan, G. (2003). *Türkiye’de Kadın Yoksulluğu: Halk Ekmek Büfelerinde Bir Araştırma*. İstanbul: Deniz Feneri Yayınları.

Ercan, A. (2008). *Çok Uluslu İşletmelerde İnsan Kaynakları Stratejileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erdoğan, G. (2002). *Türkiye’de ve Dünyada Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler*. C. Ç. Aktan (Ed.), *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Ankara: Hak-İş Konfederasyon Yayınları.

Erol, N. (2006). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Fisunoğlu, M. (2011). *Küreselleşme ve Yoksulluk Üzerine Bazı Gözlem ve Politika Önerileri*. Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel

Müdürlüğü Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu, Deneyimler ve Yeni Fikirler.

Forbes. (2013). *The World's Biggest Public Companies*. http://www.forbes.com/global2000/list/#page:1_sort:0_direction:asc_search:_filter:All%20industries_filter:All%20countries_filter:All%20states (Erişim tarihi: 10.01.2014).

Fortune. *Fortune* 500. (2013). <http://money.cnn.com/magazines/fortune/fortune500/index.html> (Erişim tarihi: 10.01.2014).

Gedikli, A. (2011). Çok Uluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınması Üzerine Etkileri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(1), 96-146. http://gkd.comu.edu.tr/images/form/dosya/dosya_568453.pdf (Erişim tarihi: 27.02.2013)

Giddens, A. (1994). *Modernliğin Sonuçları*. (E. Kuşdil, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gültekin, F. (2009). Çokuluslu İşletme ve Uluslararası İşletme. www.fikretgultekin.com (Erişim tarihi: 31.03.2012)

Gürkan, Ö. (2001). Küreselleşme ve Yeni Uluslar arası Ekonomik Düzen. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(Bahar), 1-15. <http://www.sbed.mu.edu.tr/index.php/asd/article/view/56/61> (Erişim tarihi: 24.11.2011)

Gürses, D. (2007). Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 59-74.

Gürün, F. (2001). *Globalleşme ve Çokuluslu Şirketlerin İnsan Kaynakları Yönetimine Etkileri*. Ankara: Kamu İşletmeleri İşverenler Sendikası.

Güzeltik, E. (1999). *Küreselleşme ve İşletmelerde Değişen Kurum İmajı*. İstanbul: Sistem Yay.

Harmancı, M. (2004). *Çokuluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*. Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Araştırma Müdürlüğü.

Hazman, G. G. (2010). Kentsel Yoksulluk Sorunu ve Belediyelerin Rolü. *Türk İdare Dergisi*, (467), 135-152. <http://www.tid.gov.tr/Makaleler/467gulsumgurlerhazman.pdf> (Erişim tarihi: 11.12.2013)

Hocaoğlu, D. (2003). Küreselleşme, Küresel Köy, Küresel Yağma ve Küresel Yoksulluk. *Yoksulluk Sempozyumu Tebliği* içinde (268-295). Deniz Feneri Yardımlaşma

ve Dayanışma Derneği.
http://www.durmushocaoglu.com/data/bildiripdf/Kuresellesme_Kuresel_Koy_Kuresel_Yagma_ve_Kuresel_Yoksulluk.pdf (Erişim tarihi: 10.01.2014)

İlhan, S. (2012). Küreselleşme ve Yoksulluk: Çok Uluslu Şirketlerin Ağır Faturası. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 7(3), 235-243.
http://www.newwsa.com/download/gecici_makale_dosyalari/NWSA-1819-2977-5.pdf
(Erişim tarihi: 16.12.2013)

Kar, M. ve Taş, S.(2004). İktisadi Kalkınmada Para ve Sermayenin Yeri. S. Taban ve M. Kar, (Ed.), *Kalkınma Ekonomisi*. Bursa:Ekin Kitapevi.

Karabulut, A. N. (2004). Küreselleşmenin Ticari Hayat Üzerindeki Etkileri. *Mevzuat Dergisi*, 7(76). <http://www.mevzuatdergisi.com/2004/04a/01.htm> (Erişim tarihi: 21.09.2011)

Karagöz, F. (2010). Yoksulluk Tuzağı ve Dış Yardım: Eleştirel Bir Yaklaşım. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (4), 1-13.
<http://www.journals.istanbul.edu.tr/tr/index.php/sosyalbilimler/article/viewFile/722/634>
(Erişim tarihi: 13.12.2013)

Kaymakçı, O. (2013). Küresel Ekonomide Çok Uluslu Şirketler ve Türkiye'deki Yansımaları. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 224-249. <http://sbe.cbu.edu.tr/2013-1/19kaymakci.pdf> (Erişim tarihi: 11.01.2014)

Kazgan, G. (2000) *Küreselleşme ve Ulus Devlet*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kaypak, Ş. (2011). Küreselleşme Sürecinde Sürdürülebilir Bir Kalkınma İçin Sürdürülebilir Bir Çevre. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13 (20), 19-33. <http://dergi.kmu.edu.tr/userfiles/file/haziran2011/19-33.pdf> (Erişim tarihi: 20.11.2013)

Koçar, F. (2006). *Küreselleşme Sürecinin Türkiye Ekonomisini Etkileme Kanalları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kongar, E. (1997). *Küreselleşme ve Kültürel Farklılıklar Çerçevesinde Ulusal Kültür*. http://www.kongar.org/makaleler/mak_ku.php. (Erişim tarihi: 04.01.2014).

Kongar, E. (2002). *Küresel Terör ve Türkiye*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Mutlu, E. C. (1999). *Uluslararası İşletmecilik*. İstanbul: Beta Yayınları.

Özcan, M. (2001). Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi: 2001. Gelir Dağılımı ve Yoksulluk. http://ekonomikyaklasim.org/pdfs2/EYD_V14_N49_A06.pdf (Erişim tarihi: 14.12.2013)

Özcan, T. E. (2011). *Çok Uluslu Şirketlerde Stratejik Planlama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özşahin, Ş. (2003). *Yoksulluğu Yenmek İçin Acil Plan*. Yoksulluk Sempozyumu, Cilt:3. İstanbul: Deniz Feneri Yayınları. <http://www.deyam.org/kitap.asp>

Özey, R. (2003). *Yoksulluk Coğrafyası*, Cilt:1. Yoksulluk Sempozyumu, Deniz Feneri Yayınları. <http://www.deyam.org/kitap.asp>

Özüğurlu, A. (2006). Yoksulluk Araştırmalarına Eleştirel Bir Bakış. *Mülkiye Dergisi*, 30(250), 53-66.

Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. M. (2002). *Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sallan, G. S. (2002). Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Göreliden Mutlak Yoksulluğa. Y. Özdek,(Ed). *Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları*. Ankara: TODAİ İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi.

Sarıca, S. (2008). ABD, AB ve Türkiye’nin Firma Birleşmelerine Yaklaşımı. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 51-82. <http://www.iibfdergi.ibu.edu.tr/index.php/ijesr/article/view/70/241> (Erişim tarihi: 07.09.2012)

Savaş, F. Ve diğerleri. (1999). *İktisadi Kalkınma*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları

Serinkan C. ve Bağcı, Z. (2012). Çok Uluslu İşletmelerin Faaliyet Şekilleri ve Organizasyon Yapıları. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), Aralık, 91-117. <http://eyad.mu.edu.tr/index.php/eyad/article/view/33> (Erişim tarihi: 05.12.2013)

Seyidoğlu, H. (2001). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*. İstanbul: Güzem Yayınları.

Sodacı, G. (2012). Çokuluslu Şirketler ve Organizasyonel Yapıları. *Dış Ticaret Kulübü*. <http://disticaretkulubu.blogspot.com/2008/07/okuluslu-irketler-ve-organizasyonel.html> (Erişim tarihi: 05.12.2013)

Stiglitz, J. E. (2002). *Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı*. (A.Taşçıoğlu ve D.Vural, Çev.), İstanbul: Plan b Yayınları.

Yanar, R. ve Şahbaz, A. (2010). Küreselleşme Yoksulluk: Küreselleşme Yoksulluğu Azaltıyor Mu? *T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu*.

Şaylan, G. (2002). *Değişim, Küreselleşme Ve Devletin Yeni İşlevi*. İstanbul: İmge Yayınları.

Şengür, M. ve Taban, S. (2012). Yoksullukla Mücadele Stratejisi Olarak Mikro Kredi Uygulaması: Eskişehir İli Örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 59-89.

Şenkal, A. (2005). *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Şenses, F. (2001). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tağraf, H. (2002). Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(2), 33-47. <http://iibfdergi.cumhuriyet.edu.tr/archive/k%C3%BCreselle%C5%9Fme%20s%C3%BCreci%20ve%20%C3%87okuluslu%20%C4%B0%C5%9Fletmelerin%20k%C3%BCreselle%C5%9Fme%20s%C3%BCrecine%20etkisi.pdf> (Erişim tarihi: 31.03.2012)

Taner, O. (2004). *Dünyada Ve Türkiye’de Küreselleşme Ve Yoksulluk Süreci*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tekin, A. G. (2003). Kapitalizmin İpini Çok Uluslu Şirketler mi Çekecek? *Ekonomistler Bülteni*. <http://www.angelfire.com/ok4/aligunertekin/200301KapitalizminIpi.pdf> (Erişim tarihi: 14.11.2012)

Temizel, H., Turan, E. Ve Temizel, M. (2008). Küresel İşletmecilikte Ülkelerin Sosyo-Kültürel Yapılarından Kaynaklanan Sorunlar. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 459-474. http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/Handan%20TEM%C4%B0ZEL%20-%20Erol%20TURAN%20-%20Metehan%20TEM%C4%B0ZEL/TEM%C4%B0ZEL,%20HANDAN.pdf (Erişim tarihi: 15.12.2013)

Tireli, M. (2009). *Küreselleşme ve Yoksulluk: Birleşmiş Milletler (UNDP) ve Dünya Bankası Göstergeleri Işığında Bir Analiz*. Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi. T.C. Başbakanlık Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.

Tosuner, Ö. (2007). *Dünya Bankası ve Yoksullukla Mücadele*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Törenli, N. (2003). *Enformasyon Toplumu ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Turan, S. Ve Aykoç, E. (2002). Küreselleşme: Dünyü, Bugünü, Yarını/Globalization: Its Past, Present, Future. *Trakya Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Dergisi C Serisi*, 2(1), Aralık, 128-145. <http://okul.selyam.net/docs/index-19337.html?page=31> (Erişim tarihi: 31.03.2012)

Türkan, A. (2005). Küreselleşmenin İstihdam Üzerine Etkisi. *İlim Yayma Dergisi*, 1(1), Yaz, 51-52.

UNCTAD (2009). *Transnational Corporations, Agricultural Production and Development, World Investment Report*. http://unctad.org/en/docs/wir2009_en.pdf, 1-314 (Erişim tarihi: 05.15.2012).

UNCTAD (2011). *Non-Equity Modes of International Production and Development, World Investment Report*. <http://www.unctad-docs.org/files/UNCTAD-WIR2011-Full-en.pdf>, 1-250. (Erişim tarihi: 05.15.2012).

UNDP (1997). *Human Development Report*. Geneva: Oxford University Press.

UNDP. *Aşırı Yoksulluğu ve Açlığı Ortadan Kaldırmak*. <http://www.al.undp.org/content/turkey/tr/home/mdgoverview/overview/mdg1/> (Erişim tarihi: 10.01.2014).

Uzun, A. M. (2003). Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), 155-173.

Ünal, G. (2004). *Türkiye’de Yoksulluk Kavramı ve Yoksulluk Araştırmaları*. R. B. Şen, (Ed.), 4. *Aile Şurası “Aile ve Yoksulluk ” Bildirileri*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Ünsar, S. (2007). Uluslararası İşletmelerde Üretim Stratejileri. *Journal of Yaşar University*, 2(7), 695-708. http://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2012/05/No_7_vol2_06_unsar.pdf (Erişim tarihi: 04.12.2013)

Yavuz, C. ve Sivrikaya, D. (2011). Küreselleşmenin Aktörlerinden Çokuluslu Şirketler ve Yönetişim. Isparta: *II. Uluslararası Davraz Kongresi*. <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/yonetim/yonetim6.pdf> (Erişim tarihi: 19.04.2012)

Went, R. (2001). *Küreselleşme-Neo Liberal İddalar Radikal Yanıtlar*. Çev: Emrah Dinç. İstanbul: Yazın Yayıncılık.